

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

1935, május hó

IV évf. 5. szám

	Oldal
UJHELYI MIKLÓS: A békétől a békéig	321
TIMÁR FERENC versei	324, 331, 367
KENDE FERENC: Estétől-reggelig	325
ARÁNYI JENŐ: Jóska bécsi hozatja... (elbeszélés)	332
ANDRITY IVO: Egy nap Rómában (elbeszélés)	349
WELLNER ALBERT versei	354, 359
LÉVAY ENDRE: Az oszmán dal (elbeszélés)	355
SZABÓ LŐRINC: Németh László és szerepe	360
BATTA PÉTER: A magyar értelmi osztály feladatai az új hazában	364
KÖRMENDI ZOLTÁN: Kritika a kritikáról	368
REMÉNYIK SANDOR: Vassal és fohással	371
CZAKO TIBOR: Az önéletrajzok keresztmetszete	374
FARKAS GEIZA: Gretchen Amerikában	376
" " Conan kapitány	377
" " A kis Körmendi	378
N. I.: Bázeli harangok	379
Dr. STERN LAZAR: A művészet fénykorai történelmi megvilágításban	381
JÓÓ TIBOR: A nemzedék fogalma	392

A könyvdíszeket HUSVÉTH LAJOS rajzolta

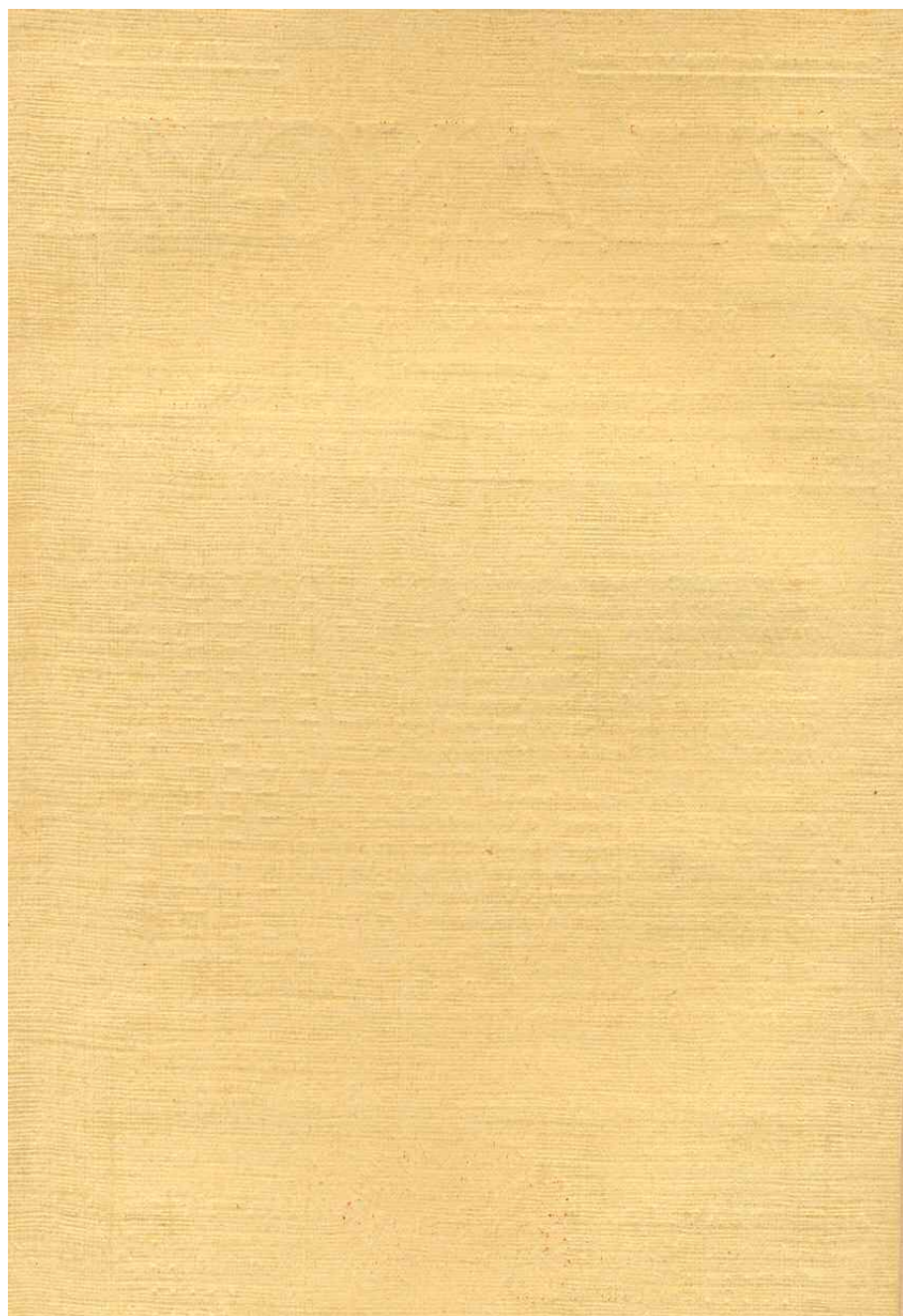
JUGOSZLAVIÁBAN

Egyes szám ára . . . 15 Din.
Negyed évre . . . 45 Din.
Félévre . . . 90 Din.
Egész évre . . . 180 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . . 2 Pengő
Negyed évre . . . 6 Pengő
Félévre . . . 12 Pengő
Egész évre . . . 24 Pengő

A békétől a békéig

Írta: Ujhelyi Miklós

A kultúra munkása, akinek egész beállítottsága ellene van mindennek, ami politika, a jelenségek fölött tűnődő elmélyüléseiben lépten-nyomon beleakad a nagypolitika hálózatahoz tartozó problémákba. A művelődést terjeszteni, szítani a hitet a tudomány, irodalom és művészet ujjáteremtő erejében: nem olyan tevékenység, amely belegázolhatna a politika tilosába vagy ráléphetne valamely erősen védett érdek tyukszemére. Mégis az ilyen munka is gyakran fennakad olyan akadályokon, amelyek közelebbi megvizsgálása világpolitikai kérdéseket surol. A könyv kelendőségének lecsökkenet mértéke, a szellemi munka becsének devalválódása, az eszmeiség presztizsének lerongyolódása sehol sem ítélhető meg helyi távlatban, mert ezek a szimptomák az egész világ betegségének kiütközései. Ha például a Kalangya hősi küzdelmet folytat a létért és nem részesül száz százalékgig abban a megértésben, amelyre ennek a vidéknek egyedüli magyar kisebbségi folyóirata igényt tarthatna, ez nem különlegesen a jugoszláviai magyar kisebbségnek a saját kulturája iránt tanúsított közömbösségére vall, hanem olyan nehézségekből származik, amelyek végeredményben a világgazdasági válságba torkoltnak bele. Magamfajtaju betűvető ember, aki szóban és írásban, képben, szoborban és zenében a szépség ideálját nyomozza, jámbor hívő módjára apage satanas-t mond, ha ezt a szót hallja: politika. Ámde olyan időkben élünk, amikor a politika azokkal is foglalkozik, akik vele foglalkozni semmiképp sem kívánnak. Nézzünk hát körül kissé a világpolitika utvesztőjében, hátha találunk Ariadnefonalat, amely kivezet a Minotaurusztól veszélyeztetett sűrűségből.

Kezdetben volt a rombolás ösztöneit felszabadító, a képzeletet a kegyetlenség válogatott formáira gyújtó és a vértenger peremén az örök béke délibábját rengető háboru. Azután jött a béke, amely azonban nem tudott kibontakozni a háborus emlékek lidércnyomása alól. Konferenciák hosszú során keresztül hajsztolták a népek együttműködésén alapuló békét, de az eredmény mindannyiszor egy újabb konferencia volt. A konferenciák tömegéből kimagaslik egy állandósult intézmény: a leszerelési konferencia, amely azonban éppen azért van meddősségre kárhoztatva, mert a sikere előfeltételeinek megteremtésére hivatott többi konferencia mindig dolgvégezetlenül oszlik széjjel. Volt még egy különleges nevezetességű

konferencia, a londoni világ gazdasági konferencia, kölcsönös bizalom és megértés hiányában szintén bukásra ítélve. Lehet-e szó fegyverbeli leszerelésről, amíg a lelkek leszerelésének folyamata meg nem indult? Elképzelhető-e a nemzetek harmónikus összedolgozása a gazdasági kérdések megoldására, ha egyik a másikat sanda gyanuval méregeti végig?

★

A béke őrzésére a békeszerződések által teremtetett helyzet status quoja alapján alakult a Népszövetség, amelynek pódiumán a pacifizmus nagyszerű igéi csendültek fel. A népszövetségi üléseken elhangzott szolemnis nyilatkozatok Európászerte a béke ünnepl hangulatát árasztották. Németország azonban még nem volt tagja a nemzetek hivatalos együttesének és ez a hiányosság nyugtalanító úrként tátongett a genfi világparlamentben. Emlékezetes az az optimista hullám, amely Európát elöntötte, amikor a német delegáció, élén Stresemannal, bevonult a Népszövetségbe. A népek békékvágya ezt az eseményt úgy értékelte, mint az utolsó akadály elhárítását a nagy kiengesztelődés útjából. A csalódás nem sokáig váratott magára. Briand és Stresemann emelkedett törekvéseit megbénította a két nagy nemzet versengő nacionalizmusa. A német demokrácia életével fizetett erőfeszítései eredménytelenségéért, a francia demokrácia pedig Szovjetországgal és a fasiszta Olaszországgal való megegyezésben keres ellensúlyt a harmadik birodalommal szemben.

★

Tárgyilagosan kell beszélni a nemzeti szocialista Németországról, mint olyan történelmi tényről, amely független a világnézeti különbségek szerint megoszló véleményektől. Hitler, amíg ellenzéken volt, azt hirdette, hogy összeegyezteti a nemzeti érdekek szolgálatát a szociális igazsággal és így a horogkereszt jelvénye alatt maga köré tömörítette a középosztályt és kispolgárságot, amely két réteg tehetetlenül vergődött a szervezett munkásság és szervezett nagytőke között. Kenyeret, jogot, befolyást és hatalmat helyezett kilátásba ennek a két addig teljesen szervezetlen osztálynak, miközben a bolsevizmus elleni küzdelem céljaira megnyerte a nagytőke hathatós anyagi támogatását is. Amikor uralomra jutott, a nemzeti szocializmus a nacionalbolsevizmus jellegét viselte magán, mert programjának a tömegszükségletek kielégítésére vonatkozó része volt az, amelyen hívei kapva-kaptak. A nagytőke ekszponensei, Papen és Huggenberg háttérbe szorultak és Röhm kapitány meg a rohamosztágarancsnokok féktelen akarata nyomta rá bélyegét a kormányzatra. A vezér tavaly nyáron válaszutra került. Döntenie kellett, hogy a nagytőkével és a hadsereggel tart-e, vagy pedig a nacionalbolsevizmust teszi-e magáévá. A közismert véres események után a kiméletlenül radikális reformokat követé-

lő nacionálbolsevizmus a régi értelemben vett nacionalizmussá szű-
rődött s létrejött az összhang Hitler és a tábornokok között.

★

Németország önként számkivetette magát a Népszövetségből és távoltartja magát a biztonsági szerződésektől attól a rendszerétől, amelyet a többi állam követ. Ámde elszigeteltségének következményei semmivel sem súlyosabbak, mint az a helyzet, amelyben Németország a harmadik birodalom megszületése előtt volt. Franciaország ugyan továbbra is szilárdan kitart nemzeti biztonságának követelményei mellett, de a francia külpolitika nem erősebb, mint Stresemann idején volt, sőt az a szfinkszerűség, amely Hitler szándékait elburkolja, a többi állammal együtt Franciaországot is hajlamosabbá teszi arra, hogy Németországgal békés úton véglegesen tiszta helyzetet teremtsen. A békét nem fenyegeti közvetlen veszély, de annyi tény, hogy a leszerelés eszméje az utóbbi évek folyamán nem gyarapodott a létjogosultságát igazoló argumentumokban. A fegyverkezés újabb lendületet vett és maga Anglia is nagy súlyt helyez szárazföldi hadseregének megerősítésére. A béke szénája rendben van, de azért a háború arzenálja is bővül és tökéletesedik.

★

Ezalatt a többi kontinensen is olyan események játszódtak le, amelyek az európai szolidaritás szükségét domborítják ki. Roosevelt úgy vágta fejszéjét a gazdasági szanalás nagy fájába, hogy egyáltalán nem helyez súlyt az európai nemzetek érdekeire. Amerika kivonta magát az európai politika szférájából és saját külön utakat tör, rá sem hederítve Európa szempontjaira. Afrikában az olasz-abessziniai konfliktusból rajzolódni ki az »Afrika az afrikaiaké« jelszavának oroszlánkörmei. Ázsiában Japán adta ki a jelszót, hogy Ázsia az ázsiaiaké és meg akar egyezni Kínával, hogy a művelődés őshazája egységesen léphessen fel Európa ellen. Mint-ha a Der Untergang des Abendlandes sötét spengleri jóslata indulna teljesedésnek.

★

Ugy látszik, idáig kellett a dolgoknak fejlődniök, hogy Európa magára eszmélhessen és kialakulhasson népeinek alkotó együttese. Az európai nagyhatalmak közelebb állanak egymáshoz, mint bármikor a békekötés óta, abban a törekvésben, hogy a háború veszélyét elhárítsák és a békés munka feltételeit megteremtsék. A biblia szerint a fáráónak tíz csapásra volt szüksége, hogy megtörjön és teljesítse azt, amit Isten rendelt neki. Európa átesett már a tíz csapáson és most tanusítja azt a hajlandóságot, hogy alávesse magát annak a törvénynek, amely szerint egyetértés által a kis dolgok megnövekszenek, széthuzás által a legnagyobbak is megsemmisülnek.

★

A végére érve ennek a kis külpolitikai szemlének, visszatérek oda, ahonnan kiindultam. A kultúra munkásának nem kenyere a politika és távol tartja magát annak izzó légkörétől. De ha magára csapnak a politikától korbácsolt izgalmak hullámai, akkor nincs senki, aki óvakodhatna romboló hatásuktól. Archimédesz hiába zárkózott el a politika elől eszméinek világába és hiába szólt rá a feléje közeledő római katonára, hogy ne zavarja köreit, a gyilkos dárda elől nem menekülhetett meg. A kultúra munkásának élet-eleme a béke és nyugalom, a könyvnek, a folyóiratnak létérdeke a viszonyoknak a szellemiséget minden formájában megbecsülő egyensúlyozottsága, amely a tudománynak, irodalomnak és művészetnek is érvényesülési lehetőségeket biztosít s éppen ezért a kultúra munkása a legelsőkhöz tartozik, akik az európai helyzetnek az előjélekből ígérkező fordulását áhítják.

Tűzes keresztén

Rabok szeme is vörösbe lobban,
Koldusszegények, lázadnának.
Gögs-keményen szembeállnak
Ily düh dul téli ordásokban.

Míntha torkon ragadná, nyomban
Zsarnokuk lendülő két kéz,
Hangjuk recsegő véres szélvész,
Ártatlan lázad így a pokolban.

Meglakolna a nyegle ur,
Öklük, a véres és kimarjult
Már-már fölpuffedt arcába sujt,
És azután mégis csak lehull.

Mögöttük ezer rongyos gyermek,
Szoptató asszony, beteg mátká,
Remegő öreg sírja: hátha,
Ő az erősebb. Jaj, ne verd meg.

Lázás ágyakban, véres ingbe,
Így is de drága még az élet.
Ember, neked még muszáj élned,
Tűzes keresztén, felfeszítve.

TIMÁR FERENC

Estétől-reggelig*)

(Péter egyetlen barátja)

Írta: Kende Ferenc

A villanyóra berregett. A hivatalnokok ledobták munkaköpe-nyüket és sietve, tolongva az uccára tódultak. A kapu előtt mint megriasztott verébcsapat, hirtelen szétrebbentek. Sietésük önkén- telen tiltakozás volt az iroda börtöne ellen. A legtöbben fiatalok voltak és jókedvűek, kiket meleg tekintetek, megértő lelkek vár- tak, kis kávéházakban, vagy homályba burkolódzó parkokban. De az idősebbeknek is sietős volt a dolguk, mert könnyen lekészhettek a Párizs környéki vonatokról.

A szűk uccácska pillanatok alatt ürült ki, csak egy puhakala- pos férfi ödöngött tanácstalanul, mint akire senki sem vár, s mint aki senkinek sem kell: Péter volt.

A Szajna felé indult.

Egy uccányira volt a folyó és ő megszokta, hogy esti ögyel- géseit ott kezdje. Merre is mehetett volna?

Ott turkált a bukinisták ócska könyvei között és megint meg- állapította, hogy ezek a faskatulyák semmit sem rejtenek és nem egyebek szemetes ládáknál. Szinte egyenként ismerte a sok ér- téktelen lim-lomot, dehát — gondolta — ez a romantika. Ez kell, bár olyan értelmetlen és ostoba, akárcsak Mont-Martre éjszakája, vagy a Saint Michel korzója. Kell, mert New-York, London, Berlin ehhez ragaszkodik. Ez a vonzó erő és ezért fizetik meg Párizst. A kedves angol ladyt és gentlemant kitűnő tanárai megcsalták, meg- állították Hugónál, Madame Staëlnél, Mussetnél. És ők ehhez a Párizshoz ragaszkodnak, csak ezt fogadják el. Párizs tudja ezt és jól kiszolgálja őket.

Péter csapongó gondolatait most is kiszorította a szürkület fájdalma. Csodálatos az alkony. Elmélyíti a lelket, felébreszti tit- kolt ösztöneinket, rejtett titkainkat és mint kegyetlen bíró vádat vád után szór. A nappal józan, észszerű, a világosság és a munka minden kétséget megöl. Az éjszaka mindent eltakar, rejt és leplez. Reményt is ébreszt, mert virradni fog. De az esti szürkület bom- lasztó, kételyt szülő idő, nincs előle menekülés. Ekkor szembe ke- rülünk önünkkel. Ez a lélek ideje, amikor kérdez, vizsgál és ki- mondja, amit tagadunk. Alkonyatkor az erős is gyengül, a bátor is

*) A „Péter” ciklus „ifjúsága” részéből

megremeg. Ilyenkor a férfi is anyjához bujnék. Az egyedül élőnél felsír a magányosság fájdalma és tartozni akar valahová.

Péternek senkije se volt. A naplementének ideje kétszeresen kínozza. Nőre nem mert gondolni, idegen volt, szegény, komoly, félénk, de büszke és válogatós is. Szíve csordultig telítve szeretettel, de senkije nem volt, aki abból meritett volna. Nem tudta miért, gyakran sohasem látott nyomorék, pupos mankón járó, csunya kis koldus ködlött fel képeletében, akit ápolna, akit egy életre vállalna, akit nagyon szeretne. Valaki után... barát után vágyódott.

Péter fiatal volt, alig huszon felül. Nem régen halt meg anyja. Gyásza vezeklés és önmardosás volt. Nem tetszelgett kinjaiban, menekülni akart előlük, de cipelnie kellett. Az az asszony akitől Péter szívét kapta, benne élt. Ugy érezte, hogy idegei az anyjával kapcsolódnak össze és vérének minden cseppje érte kiált. Anyja utáni fájdalma, annyira fokozódott, hogy magát vádolta elvesztéséért, pedig minden kinjának egy oka volt: furcsa, meleg szíve. Fájó, szerető szíve, amit folyton takarnia, rejtenie kellett, nehogy a guny és a nevetés martaléka legyen.

Péter ballagva hagyta el a Szajna partját és szűk uccáskába fordult. Belemeresztette szemét egy-egy kivilágított szobába és úgy hitte: azokban melegség, kedves emberek vannak, ahová ő soha-soha nem fog elérni.

Azután az oroszra gondolt. Nem ismerte, de olyan közelséget érzett iránta, mintha meghitt pajtások lettek volna. Esztendők óta, szinte naponként találkoztak. Ismerték egymás szokásait, de még kezét nem szoritottak, egymással nem beszéltek. Péter régi bérház udvarában lakott. Szobájának bejárata a lépcsőházból nyílt, felette egy emelettel volt az orosz szobája. Orosz volt? Péter nem tudta, csak külsejéből következtette. Hangját sohasem hallotta. Középtermetű volt, de soványsága a magas férfi hatását keltette. Hosszúkás arca, dus barna haja, tétovázó szürkés kék szeme, örök borut ontott. Kissé hajlottan nesztelenül járkált, rejtélyes terhet cipelt. Mégis jó lélek, megértő ember vonzása áradt belőle. Péteren gyakran olyan érzés vett erőt, hogy megszólítsa, magához ölelje, de visszariasztotta annak félénk tartzkodása. És nem is akart egy idegen lélek területére durván betörni. Várt, mert tudta, hogy elkövetkezik, amikor mélyen egymás szemébe néznek, amikor vonzalmának viszonzása valóság lesz. Péter az oroszzt így is barátjának tartotta s mint titkos kincset hordta ezt magában.

Mint naponként, most is egy antikvárius boltjához ért. A kirakatban fából faragott, keresztre feszített Krisztus volt a sarokba támasztva. A fájdalom eltorzította és az idő megcsontkította Krisztus vétagjait. A gyötirelem, a fából faragott születte testből olyan tökéletesen ömlött, hogy Péter az irtozattól most sem tudott elmozdulni. Krisztus tagjai a kintől megnyultak, bor-

dái pattanásig feszítették a vékony bőrt. Nyakán és halántékán az erek megduzzadtak és kinok kinjának végső feszültségét érzékellették. Izmai, rettentő vonaglása alatt, egyenként dagadtak ki. Pil-lái nyitva maradtak és szemei a szenvedéstől egyenlőtlenül fordul-tak ki. Nyitott száján félig kilógó nyelve összetört fogsorai között dagadt. Ebből a tökéletes faragásból a vértanúság szent hite, ret-tentő szenvedése, borzalmas kinja, halálos fájdalom ömlött. De mindez a szörnyűség fokozódott Péterben, mert Krisztus halálra gyötört arcában felismerte anyjának vonásait. Amikor az orrától a száj felé húzódó két mély ráncot nézte, képzeletében megjelent a kórházi hűtőházban, nyitott koporsóban fekvő, kintől torzult halott anyjának arca. A két krisztusi ránc, a beesett szemek, a csontra ta-padó bőr, minden-minden anyjára emlékeztette. Krisztus és any-jának arca, mióta e szobrot nézte, egymással összevegyült és együtt jelentkezett.

Péter esténként föltűnően sokat állt e bolt előtt és csak az ajtó bezárása kényszerítette távozásra. Esténként megfogadta ugyan, hogy többé nem jön az öreg bolt szörnyű kirakata elé, de ha néha elmulasztotta, oda vágyott és lelkiismerete úgy furdalta, mintha anyját tagadta volna meg.

Lassanként tökéletes este lett. A nappali munka és az alkonyi kin kifárasztották. Hajlottan, tétovázó lépésekkel indult restau-rantja felé, ahol amugy is dolga volt. A vendéglő, a város szívében szűk sikátorban bujt meg, de jellegzetes külvárosi módra rendezték be. A bejáratnál a tűzhely, meg a pléhvel borított italos-pult és a nagyhasu kávéfőző terpeszkedett. A helység hátsó részében falhoz erősített hosszú keskeny asztalok voltak a vendégek számá-ra, akik mint juhok, úgy bujtak egymáshoz. A kis vendéglő tele volt törzsvendégeivel. A levegőben gőz, olvasztott vaj és cigaretta-füst szaga terjengett.

Péter halk jó-estét kívánását alig hallották, megjelenését alig vették észre. Hangos vita folyt a festők között a kubizmusról. És ebben a pillanatban ez a tárgy érdekelte Pétert is. Lapjának az éjjel erről az új és ismeretlen irányról kell írnia. A vita már rég-óta tarthatott, mert igen heves és hangos volt. Éppen Le Crien, a vörös haju francia, akit a kubizmus atyjának neveztek és aki az első volt Picasso tanítványai közül, ki mestere ellen fordult, ma-gyarázott:

— A szemléltető módszer — mondotta — amit a primitívek, a klasszikusok, az impresszionisták, vagy akár a futuristák követ-tek, meghalt, elmúlt. Kimúlt, akár az izothaurus. A fejlődés tul-érlelte. A szemléltetés egyedül már csak a muzeumoké. Mi, képeinken az új embert ábrázoljuk. A mai ember nem a felü-leteket, azok körvonalait, hanem a valóságot akarja a vásznon látni. A felület mögé akar látni. Tartalom kell neki. Érezni akar-ja a dolgok súlyát, köbtartalmát, konstrukcióját, a síkok egymás-

ra hatását, a teret, az időt, az anyagot, a kisugárzást, a dolgok lényegét.

Bonyolult matematikai és algebrai magyarázatokba fogott, annyi hévvel, mintha politikai szenvedélytől tulfűtött népgyűlésen szónokolna. Elméletek, képletek, számok röpködtek a levegőben, amiket követni, megérteni nem lehetett. Az egész kis vendéglő, ahol festőművészek, néhány muzsikuss és gipszöntő munkás tartozkodtak, végül is vélemény nélkül, de legyőzve, hallgattak. Le Crien mestert legjobb tanítványai sem értették, de az a szuggeszciós erő, felkészültség és lendület, ami ebből a csunya, sovány, szemüveges emberből áradt, lebilincselte környezetét. Péter Le Criennel már rég nem vitatkozott. Ugy gondolta, hogy az ő józan nyugalma, az elfogultság ilyen tömegével nem juthat dűlőre. Le Crien a kubizmust örökkévalónak, Péter átmenetinek tartotta. Le Crien a kubizmust nem modornak, kifejező formának tudta, mint Péter, hanem világnézetnek, lényegnek, felszabadulásnak, vallásnak, megváltoztathatatlannak elvnek, ami örökkön volt, de az emberi vakság eddig nem fedezte fel, nem látta meg.

Pétert szkepticizmusa akadályozta, hogy Le Criennek hódoljon. Ezért elidegenedtek egymástól. Most mégis hozzá fordult és megkérdezte, hogy feleljen kérdéseire, mert a kubizmus elméletét kell, lapja számára megírnia. Le Crien egy pillanatig gyanakvóan nézett rá, de annak nyugodt, kérő tekintete meggyőzte jó szándékáról. Péter logikus szabatossággal kérdezett. Le Crien most érezte először, milyen nehéz formát adni annak, amit érez, amivel éjjel-nappal foglalkozik, amiről annyit beszél és ami annyi szenvedéllyel tölti el. Végül mindketten gyötrődve igyekeztek az új irányt érthetővé tenni. A jegyzetek elkészültek és Le Crien melegen megszorította Péter kezét, megköszönve, hogy fegyelmezetlen agyában, ha pillanatra is, Péter némi rendet teremtett.

Péter haza indult. Fáradt volt, zugott a feje és ezért úgy gondolta, hogy lefekvése előtt egy kis sétát tesz. Tizenegy mély, meleg csengésű érchangot vert ki a saint-germaini templom toronyórája az enyhe csillagos éjszakában, amikor Péter az uccára lépett. Az ütések állva hallgatta végig, hogy lépésének zaja ne zavarja a toronyóra hangjának hullámzását. Azután mást gondolt, bement a kis sarokkávéházba. Nem volt az sem kávéház, sem vendéglő. Télen kis melegedő helyiség, nyáron pillanatnyi frissítőkre térnek be ide a szegény emberek. Állandóan forr ott a kávé, meleg a kifli meg a sütemény. Az állványokon sok szép ragyogó, fénylő üveg áll sorjába, sokszínű címkével ékesítve. Fényesre csiszolt pléhpuht körül állva, támaszkodva hörpintik fel italaikat kivert emberek, akik olcsó pénzért megcsalják érzékeiket és színes képeket varázsolnak maguk elé. Péter itala vérvörös és keserű volt. Pillanatig kellemes kábultságot adott, de Pétert ide nem ez vonzotta. Ebben a kis kávéházba járt esténként az orosz is, de többnyire éj-

fél felé vetődött be. Szokás szerint Péter a jobb sarokba, az orosz az ajtószögletben huzódott meg. Elvértve néhány pillantást vetettek egymásra, úgy leplezve ezt, mint a legnagyobb emberi gyöngeséget. Egy házban laktak, ugyanazon a kapun és lépcsőn jártak, ismerték egymás lépteit, mozdulatait és tagadhatatlanul vonzódás élt bennük egymás iránt. Mind a ketten egyedül éltek. Szükségük volt egymásra, ismeretlen erő taszította őket egymás felé és mégis, képtelenek voltak megismerkedni. Rejtelmes kapcsolat élt bennük egymás iránt és ismeretlen erők gátolták összeborulásukat.

Az orosz nem volt a kis kávéházban és Péter éppen indulóban volt, amikor ismeretlen barátja, szégyenlős félénkséggel lépett be.

Péter hazament, meggyújtotta petroleum lámpáját, elővette jegyzeteit és a kubizmusról írt. A lámpa csak asztalát világította meg, félhomályba hagyva a szoba falait, ahonnan nagy vászondarabokról az új irány szénnel felvázolt, cikkázó vonalai, sávjai, kupjai, riasztó formái orditoztak. Néha felnézett papírájáról, döbbenettel bámulva a fantasztikus alkotásokat és halk hangon ejtette ki: kubizmus.

Sokáig dolgozott. Amikor befejezte cikkét, halántékán az erek, erősen lüktettek. Nagyon-nagyon fáradt volt, de az álom került. Péter kimerítette idegerezét és hogy sétával nyugtassa meg, ahhoz már nem volt jártányi ereje sem. Gyorsan letépte ruháit és lefeküdt. Nyugtalanul hánykolódott, nem tudott elaludni. Felkorbácsolt idegei szinte percenként megrázták testét. Ilyenkor homlokát végigsimította és mély sóhajtással fordult másik oldalára. Viaskodott az álommal. Nem aludt el, de az öntudat logikája megmegtört benne. A kubizmus összekavarodott irodai teendőivel és félálmában megoldhatatlan rejtélyek elé állította. Teste rángatózott. A központi fegyelem alól felszabadult idegek lázongtak és bosszúból, mert visszaélt velük, heves rángást idéztek elő. Nehéz, kinos állapotba került. Félig ébrenlét, félig alvás ez, amikor a tudat már nem ur, de az egész mehanizmus még lüktet és zakatol. A motor dolgozik, de a kormányos már nincsen a helyén.

Péter félálmában, még hallotta a kapunyitást és megismerte az orosz lépteit. Járása szabálytalanságáról tudta, hogy részeg. Hallotta, hogy sercenti a gyufákat és figyelte, amint tántorogva, falhoz ütődve a lépcső egyik fokáról a másikra emeli nehezült lábait. Lassan, a járás üteme nélkül, nehéz sulyként ütődtek lábal a falépcsőkre, míg Péter ajtajáig ért. Péter félálmában is tudta, hogy ajtaja zárva van és az orosz a kilincset azért nyomkodja, hogy egyensúlyát megtartsa.

De az ajtó kinyílott és nem az orosz, hanem Péter anyja jött be. De az a vékonyművi asszony, most lomha, piszkos zsák volt. Péter ágyának lábaihoz állt egyetlen testével, vastag ujjait szemébe dugta és csorgott a szemét belőle.

Péter nyögött és verejtékezett. A zsák lomhán mozgott és för-

telmes bűzt árasztott. A zsák tetején vértől csapzottan, vékony, ritkás, kuszált haj lengedezett.

Péter vergődött és hörgött kinjától, míg végre is felébredt. Rémiült dermedtséggel ült fel ágyában, lassan magához tért és verejtékét letörölte. Lámpát gyújtott. Nem mert lefeküdni, félt hogy rettentő látomása megismétlődik.

Felette a szobában az orosz lépteit hallotta, de most úgy észlelte, mintha nem is volna berugva. Jól esett tudnia, hogy még valami mozog rajta kívül és zajt hall. Ez megnyugtatta. Le és fel járkált téglás szobájában, míg a hideg ágyba nem kényszerítette.

Kis ideig figyelte még az orosz mozgását, míg az álom lassan-lassan elnyomta.

Reggel még aludt Péter, amikor ajtaján erősen és türelmetlenül dörömböltek.

— Ki az? Ki az? Kiáltotta Péter és kinyitotta szobájának ajtaját. A házmester, rendőr és egy ember jött be.

— Ismerte azt az embert? — kérdezte a rendőr, aki a szobája felett lakik?

Pétért meglepte ez a kérdés, mert úgy érezte, hogy ő ismerte legjobban, de róla semmi olyant nem tudott, ami a rendőrségnek hasznára lehetett volna. Tétovázó tekintettel meredt a betolakodókra és mielőtt felelt volna, az ismeretlen férfi, erőyes hangon így szólott hozzá:

— Uram, fenn, a szobája felett lakó, holtan fekszik. Mit tud a haláláról?

Péter arcából minden csepp vér alászállt, homlokára verejték ült ki és szeme körül lilás-fekete karikák képződtek.

— Semmit... semmit... nem tudok — akadozott torkán a szó — semmit nem tudok.

— Ismerte ezt az embert? — kérdezték ismételten.

Péter felelt, de úgy érezte, hogy most tagadja meg barátját.

— Nem ismertem — nyögte ki, kinosan, szégyenkezve.

Azután felcipeltek a második emeleti szobába. Ott feküdt az orosz sápadt, vértelen arccal vaságyán. A szobában elégett, teleírt papir-halmaz volt. A kézirat betűi itt-ott még olvashatók voltak.

Amíg a hatósági emberek nézelődtek, nyomoztak, Pétért lelkiismerete mardosta. Ugy gondolta, ha tegnap még odalép hozzá, ha megmondja, hogy a barátja, hogy ő maga is kivert kutya, akkor még élne. Ha lett volna valakije, nem dobja el életét. Talán csak egy kézzsoritás, egy mosoly hiányzott életéből?

Péter ölmos tagokkal, fásult lélekkel ült le egy szalma-fonatu székre. A jövő-menő embereket nem is látta, csak azt vette észre, hogy gyalultatlan faládba rakják merevült barátját és négy férfi cipeli kifelé.

Péter úgy gondolta, az oroszoknak senkije sincsen, elkiséri utolsó útjára. Imádkozik majd érette és sirjára virágot tesz. Megtör-

ten indult a koporsó után. Az uccára érve, a halottas ládát nagy, fekete gépkocsiba lökték és az emberek felszállottak. Alig egy pillanat, a kocsí hirtelen irammal megindult és beleveszett a ködös ucca zürzavarába.

Péter az út közepén állva maradt.. meredten bámult a semmi-be.. elvitték egyetlen barátját...

Hajnali sirban

Cigarettám csak on'ja-bontja
Füstjét fejemnél . . . Így ég a sirban
Földbe mártott fákláknak csonkjá.

Cellám ablakán kopog a hajnal,
Felsajog valami, félre a könyvvel,
Belülről valami üzeni: baj van.

Mint nyőszörgés, a dal ma olyasféle,
Finom tör járja a lelkem,
Fáj és élesen hideg az éle.

*

Vádlón, panaszlón csordul az ének,
Lázad a láz és gerjed az élet,
Csonka szárnnyal csapkodják rácsuk
A vergődő éji remények.

Madár röpülne, nap hívogatja
És zeng a lég. Fehér hajóra!
Távolí tölök dudálja: ébredj!
Bolondul ver a vén zsebóra.

*

És marad a rab. Fejénél villany,
Homlokán zöld moha.
Barátaim, bíz így van,
Boldogok nem leszünk soha.

TIMÁR FERENC

Jóska bécsi hozatja . . .

Írta: Arányi Jenő

— Megkövetem a tekintetes bíró urat, tessék engem lecsukatni, ahol a kés...

★

Mikor özvegy Mezei Rozáliát kivitték szent Mihály gyászos lován a partoldalba, mikor már fölötte domborodott a föld új kikapuja, akkor Dani legényt felemelték az éppen leszurt fejfa mellől a szomszédok:

— Gyere haza Dani, jobb már szegény édesanyádnak idelelni meg odafönt.. Megszenvedte a maga kálváriáját..

Odalépett a tisztelendő is:

— Állj fel, eredj haza.. A kötelességünket megtettük, ahogy az írás parancsolja: a beteget látogattuk, ápoltuk, a halottat eltemettük, most végezzük tovább az életet, ahogy Isten élünk adta..

Közben levetette a karinget meg a sapkát, odaadta az egyházfinak és föltette a fekete kemény kalapját, indult haza a parókiára. Dani még ott térdepelt egy kis vártatig, azután nagy unszólásra megindult a szomszédok, cimborák között. Mikor kiértek a cintereből, tétován állott meg, hogy nini, annyi pénze sincs, hogy torra futná. Örökös szegyenben marad a falu előtt, példabeszéd kel majd róla, de hát ha nincs.. Ami volt vagy lett volna, elvitte a doktor meg a patika, a harangozó, a kántor, az asztalos.. Nincs Ha nagyon utánna gondol, hát vacsorára való se nagyon akad oda-haza, így tavaszra már üres a kamra a szegény zsellérházban, a beteg édesanyja két hete kenyeret se süthetett. Murkáné sütögetett egy-egy cipót. Mert lám ez a Murkáné nagyon rendes asszony, ha cigánymuzsikusok is. Mindég jószívvel volt, elvégezte a beteg öreg-asszony körül azokat a dolgokat, amik nem férfiaknak valók, még ha a fia is a szenvedőnek.. Még meleg levest is küldött vagy hozott át, mert ami igaz, az igaz, Murkánaknál minden nap erős husevest főztek, azt kívánta az éjszakai virrasztás, sokszor akaratlanul-muszájívás után az ember.

Lám most is Murkáné... Ahogy látja a lehorgasztott legényt, csak odafurakodik melléje:

— Dani te, ugy vélem nincs pénzed? Birsch hozatni ezeknek néhány korty pálinkát vagy bort?

A legény szomoruan csóválta a fejét:

— De még annyi sincs Mári néném, hogy magamnak egy falat turót vagy szalonnát vegyek..

— Hát csak bizd rám, megbeszéltük mink ezt a Gázsimmal..

A Gazsim . . soha másképen nem beszélt az uráról ez a töpördésnek indult asszony és felcsillant a szeme, hacsak rágondolt a Gazsimra, erre a szép fekete emberre . .

1.

Mire a gyászoló kialussza a tor után maradt gyenge vagy akár erősebb mámort, akkorára vége a gyásznak is, kenyér után kell nézni, különösen, ha még adósságba is keveredett az ember csak azért, hogy megadja a módját a maga szegénysége szerint, de legalább bekötötte a falu száját. Megint csak Murka segített, aki akkor következett haza valami nagy mulatozás után, mikor a koldus már a harmadik faluban járt. Mielőtt betért a maga portájára, bezörgetett Dani paticosfalú házának a szivárványosra öregedett kis ablakán:

— Dani te! van-e valamerre szegődésed?

— Nincsen Gazsi bátyám, most akarok keresni . .

— Hát akkor eregy hamarosan át Berkenyére, oda bejavallotalak . . Legjobb, ha végig a Tisza mellett mégy, mert ott a ház is egy hajításnyira a víztől. Keresd özvegy Nagy Pannát, annak van másfél lánc paprikája, ahhoz köllene férfisegtség . .

2.

Olyan tavasz volt a Tisza partján, hogy még Dani nekiszomrodott szíve is szinte fölvidámodott. A fűzfák elhullatták ugyan már régen a barkájukat, de a kövér réteken ezerféle virág nevetett mindenfelől, méhek, darazsak döngtek, fehér pillék libbentek erre-arra, most támadt fürge muslincahadak felhózték körül a vándort és a magas jegenyék tetejéről, lombja közül a sárgarigó követett el sorozatos bírósértést, ami ellen a bábaszarka erélyes csörgéssel tiltakozott. A süppedékes réten komoly méltósággal lépegető golyák ijesztgették a békavilágot, a kiöntésben kanalasgém kereste a mindennapi kenyérét, valahonnan pedig egy könnyelmű nádiveréb kacagó trillája muzsikált . . Öreg halász kinnal hajtotta felfelé a ladikját, hiába igyekezett a part mentén, hogy lassabb vizre akadjon. A zöldár még nem ment le, szokatlan sebes volt a lusta folyó sodra.

— Adjon Isten öcsém, ide igyekeznék Berkenyére, de ez a Tisza mindenképpen vissza akarna hajtani haza . .

— Hát ha volna egy alattsága, szívesen nyakba venném . . Én is éppeg oda tartok, legalább nem mennék gyalog . .

— Hm . . Mit kérnél a vontatásért?

— Hát mit kérjek? Ad kend egy pipa dohányt, meg ha szerencsével jár kend, egy kis sütni való halat. Haza meg majd elfuvaroz kend . .

Az öreg a parthoz evezett egészen, hogy a csónak orra belefu-

ródott egy kicsit az átázott, nedves parti földbe, azután kidobta a kötelet, felállította a középső padba furt lyukban a rudat, amit igazán szemtelenség lenne árbócnak csufolni és az ősz folyam mellett megindult a hajózás ősi módja. Ember-vontatta bárka . .

A szomszéd falu alatt megállította Illés bátya a vontatót.

— Hát én most áthuzok a másik partra, mert ott a jogom, te meg leginkább úgy uzsonna táján legyél itt . . Elvégzed addig?

— Lehet hogy egyfertályóra alatt is, ha szerencsém van. Ha nincs akkor egy perc alatt, csak megtaláljam, akit keresek . .

— Kit te?

Dani elmondta, miféle járatban van, az öreg messziről mutat-
ta neki:

— Ismerem a familiát . . Röndös, jó nép, amit már az is mutat, hogy gólya fészkel a házon . . Itt balkézre befordulsz, mindjárt harmadik vagy negyedik ház . . Nagy lánya van az asszonynak, Veron . . Már jó anyányi az is . . No Isten áldjon.

Dani tudta mi a tisztesség, nem köszönt vissza hangosan, csak a kalapjához nyult, mert halásznak, vadásznak szerencsét kívánni halálösabb vétek, mint az anyja istenét szidni.

3.

Dani még aznap este behurcolkodott abba a kis hátsó kamrába, amit hajdani tehénistállóból alakítottak át a lakószobájává. Egy váltó feherruha meg a suba, ennyi volt a »költözködési ingóság«, másnap hajnalban azután neki ám a munkának látomtól-látomig, mert bizony alaposan el volt gyomosodva a föld, meg kellett azt tisztítani, forgatni, hogy a kényes palántákat ki lehessen ültetni.

Ment a munka kedvvel, rendben, csinálták a Veronnal olyan szorgalmasan, hogy mire az első szedés ideje elérkezett, özvegy Nagy Panna egyik este, ahogy letette a legény elé a krumplis tarhonyát, egyben rá is ripakodott:

— De most már elvedd a lányomat, ha csuffá titted, azt a nem-jóját az erre-arra, ilyen-olyan csavargó mindenednek . .

Négy hét múlva megesküdtek, őszre beköltöztek Dani házába, mivelhogy Daninak sikerült fognia egy darab községi földet, az anyós ekét vett neki hozományba, igát, vetőgépet kölcsön fogadtak, őszi buza, őszi árpa . .

4.

Farsang táján meg lett a kislány. Murkáné keresztanyja tiszteletére Márika. Hát szegénység az volt, tagadni nem lehet, de mégis csak kihúzták valahogy a telet, a nyár elejét, mikor azután ketten learattak Veronnal, ahogy befuvarozta Dani a termést a magtárba, szép ezresekét meg százashatókat hozott haza a zsidótól a sublótba. Mi legyen a pénzzel? Az anyós azt mondta, ki ne adjátok! Több nap mint kolbász, Dani meg éppen azon volt, hogy

valamiképen kolbászba, hurkába, szalonnába kell konvertálni a biztonság okáért a vagyont.

Dani azután, hogy a napa hazament a maga vackába, mégis csak úgy csinálta, ahogy elgondolta jónak. Ahogy tavasszal meglátogatta Márikát és eljött megérdeklődni, hogy is állunk avval az utban levő másikkal, akkor nevetve nézte Dani, hogy pakolta befelé a fogatlan szájába özvegy Nagy Panna, most már öreg-szüle a finom omlós sonkát. Nem is panaszképpen nevette, de az anyósa se említett semmit. Meg volt elégedve mindennel, ahogy lehetett is. Dani most már ólat eszkábált, dolgoztak, mind a ketten szakadatlanul, mire lejárt az öt árendás esztendő, maga a jegyző komendált neki nagyobb meg alkalmasabb parcellát. Tekintélyesedni kezdett Dani, a szövetkezetben egyre több részt váltott, nem volt már gond, hogy a három gyerek miből hord csizmácskát, ködmenkét, hanem ha erre nem volt gond, volt gondja Veronnak mással, éppen az ura egyre gyarapodó becsületével. Most, hogy már nem volt: hallod-e te Dani, hanem Mezei gazduram, egyre többször köllött betérni a szövetkezeti boltba, ott pedig italt is mértek, nyáron kugliztak is az emberek, télen az olvasóban a kártya is előkerült. . . Hát télen. . . ? Üsse part, kár ugyan azért a néhány garasért is, dehát maga kapált érte, hanem hogy nyáron is. . . Eleinte csak vasárnap, mise vagy vecsernye után, azután akárhányszor hétköznap is. . .

Hát megtörtént az első baj, az igazi baj: Dani bizony részegen jött haza egy este, merthogy boronálás után rögtönös dolga akadott a kocsmában, vagy ahogy ujabban hitták, a körben és jól éjjél felé járt mire haza botorkált. Sötét a kis szoba, hallja a gyerekek egészséges szuszogását, feküdni akar az ágyba, hát üres, Veron nincs benne. Mécses gyújt, akkor látja, hogy az asszony levackolt magának a padra a subán.

— Hát te? Mi lelt, mi?

— Részeg disznóval nem alszom egy ágyban. . . Akkor inkább kimék az ólba, azok ott legalább józanok. . .

Nagyon megindult az asszony pörgettyűje, most már ott hadonászott az ura orra alatt, akkor Dani elkapta a kontyát és olyan alaposan ellátta a baját, hogy maga is megijedt a végén. Veron nem sirt, nem sikongott, összeszorította a fogát, mikor aztán az ember kiadta a mérgét és végigdült az ágyon, akkor Veron a mécs pislogó világánál szedte össze a holmiját, álmukban hordta ki a pulyákat a konyhába, ott mosdatta, öltöztette őket, ezután indult haza az anyjához. Még arra volt gondja, hogy a malacoknak vessen, meg hogy a kiskaput maga után bezárva visszaakassza a helyére a kulcsot a bálványfal belső oldalára. Onnan csak az nem vette el, aki nem akarta, dehát senki se akarta. Hajnalodott erősen. Dani horkolt odabenn. Szinte kihallatszott, ahogy huzta a bőrt.

5.

— Mit, hogy én visszamenjek ahhoz a boroshordóhoz, pálinkás-

butykoshoz? Édesanyámmal mi vakartuk ki a koszból, nem volt annak egy rendes inge, gatyája, ha én nem bolondulok meg, ott rohad a viskóban . .

— Bizony szegény uram holmiját adtam rá, merthogy igen megesett a szívem rajta, ez a szegény lány meg, hogy mondok, akkor még lány, egészen oda volt, de megmondtam előre . . mered-e tagadni? hogy jó vége nem lesz ennek . . Most henceg, mint a poltúrás malac garasos kötélén . . látni se akarjuk többét . . nem én, inkább a Tiszának megyek a kis onokáimmal, mert bűnömül ne róják odafönt, lássa ezeket se szivelem úgy, ahogy nagyszülének köllene, éppen mert az övéi . .

— Meg hogy a pénz? Hogy kivettem a ládafiából a pénzt, csak csuful hagytam ott egy kis bankót meg egy ezüstöt? Hát talán megdolgoztam érte, vagy micsoda? A magam verejtékével szereztük, osztályos társa voltam én a dologban, csak persze én nem hordtam el a kocsmába meg a mindég jókedvű menyecskékhez, lányokhoz . . Tudok ám én mindent . . Megmondhatja kend, hogy azt is tudom, mikor egy hetes volt ez a szegény árvám — ne sirj no azért a rossz, akasztanivaló apádért — tudom, hogy akkor estefelé pipikendőt vitt a Kukoricavárosba Csihaj Márinak . . Amit elhoztam, az az én részem, a magáét elköltötte százszor is . . Ezt mondja meg kend neki, meg azt is, hogy erre ne járjon, ide ne küldözzessen senkit, mert ha nem éppen kend volna, a korósöprűvel hajtánám ki a portánkról.

Szegény Cícel néni, akit Dani küldött ilyen elkésett gügyűnek, nagy szégyenkezve sompolygott haza dolgavégezetlen, pedig Dani nem is vetette szemére egy szóval se, hogy nem sikerült a követtsége, de szó nélkül kiadta az alkudott bért, egy véka tiszta buzát meg két kup szarat, amit a moly végett úgy is föl kellene égetni nemsokára.

.. Nemsokára . . hát igen, nemsokára az történt, hogy Veron összetalálkozott Murka szomszédal, aki ideát járt valami névnapot muzsikálni.

— Hát hogy vagy Veron fiam?

— Meg vagyok köszönöm kérdését . . Ilyen szalmásan, most keresnék éppen vigasztalót, ha . .

— Bolond vagy te Veron, ott a derék, jó urad, a gyerekeid . .

— Jaj, csak azt ne mondja kend Gazsi bácsi, hogy derék, jó uram . . Az? Az a bitang? Itt járok egy-kettőre ilyen hassal, hordozom a kölykét, ő meg devernnyázik a kocsmában. Csihaj Márinak hordja a pipikendőt . .

Sírásba fulladt Veron hangja, hogy eszébe jutott, itt van már utban a negyedik, aki talán úgy jön a világra, hogy látni se fogja az apja.

Hiába prüszkölt az öregasszony, Murka Gazsi csak megcsinálta, hogy hazalopta a gyerekeket, mentek azok körösztapával keresztemamához eszük nélkül, mert hogy olyan herócét talán még a bergengóciái király felesége se süt az urának, mikor a legnagyobb ven-

dégek ülnek az asztalánál . . Hát a gyerekek hazalopóztak, az a még meg nem született negyedik meg utánuk lopta az anyját.

6.

Szó nem esett, ment minden a maga rendjén, az anyaszökte-tőcske is megszületett annak rendi-módja szerint, hát a körösztlőn egyszer csak kibőki a szót az özvegy Nagy Panna:

— Ugy vélem, ez lenne az utolsó, mert hogy a gólya is elköltözködött a kéményről.

— Hogy érti ezt, édesanyám, hiszen csak áldozcsütörtök lesz a héten . .

— Ugy értem, hogy se szó, se beszéd, ahogy megjöttek a gólyáink, feléje se néztek a régi fészüknek, hordták a gallyat, sarat Biczókék házára. Ott ujat raktak . .

— Nem is a mink gólyáink akkor azok.

— Ugyan eredj már, talán csak megismerem a Marcit meg a Zsuzsát . . Még le is szállt a két szömtelen az udvarra, benéztek mindenfelé, ahogy szokták, mikor megjönnek, azután se fölköszönés, se semmi, egy kerepelés se, huss föl Biczókékhez.

Illés bátya, a vén halász, ahogy éppen szopogatta a harcsa fejéből a velőt (ő maga fogta, hozta, főzte a halat a keresztelőre), félig tele szájjal veti oda:

— Kiösmerte kenteket a gólyamadár . .

Nagy csetepaté lett ebből, a vénség nem hagyta magát, elfelejtette azt is, hogy az egy lánya harmadnapos gyerekágyas, árt a harag annak is meg a kis ártatlannak is, mert a mérges, fölzaklatott asszony teje megzavarodik, neki csak a maga igaza ingerkedett a szemében, hangjában, haragjában. Dani aznap harmadnapra került haza. Legszívesebben megverte volna a napát, de a nagy szégyent nem akarta evvel öregbiteni, inkább elment, mulatott három éjjel, három nap. Akkor csupa truccból is a Csihaj Máritól üzent haza, hogy amíg az a vasorru bába, égetnivaló boszorkány ott van, látni se akarja a háza tájékát.

Hát persze, hogy megint Murka Gazsi vezette vissza a maga tűzhelye mellé, pedig Mári eleget sopánkodott és nem bánta volna, ha Mezeiéknél minden másnap körösztlő lenne.

7.

— Idesüss hékám, a magam gazdája leszek már ma holnap . .

— Megvagy te bolondulva? Megint a kocsmából kerülsz elő Dani?

— Ne kelepelj, nem vagy te gólyáné, hanem leszel hamarosan Mezei Dániel kisgazdáné asszonyság. Hallod-e?

Veron szorosabbra fogta a kebléhez a kicsit, pedig az már erősen válaszuton volt, de attól tartott, hogy az ura megint kaptos és

ha ellentmond is neki, a gyerekre nézvést nem veri meg. Mert ujabban előfordulgatott ez is, különösen olyankor, ha volt benne egy kis ital vagy ha megtudta, hogy a felesége anyja ott járt titokban. Ezek a loppal való látogatások módfelett felingerelték, mert tudta, hogy az öregasszony miért, miért-nem, de halálos ellensége . . megölné egy kanál vízben, talán azért, hogy Veron visszahozta a pénzt, meg hogy azóta is szaporodott, fiadzott valamennyit.

De nem, Daninak most semmiféle verekedő kedve nem volt, színjózanul ült le a porcellángombos kanapéra, a mostanában szerzett vagyonnak zöld viaszkosvászonnal dicsekvő tanusítójára és odavonta maga mellé az asszonyt is.

— Itt valami csoda történt, így magában Veron, Dani két ember terhét rakja a kanapéra, itt valami nagy dolgról van szó . .

— Hát idehallgass . . Most beszéltem Jójárt Péterrel . . Szegény elég rosszul járt, dobra akarják verni a szállását. Hat lánc szép tanyával, nincs nagyon messze völgyi központhoz, valami három kilométer . . Hát inkább eladja, mert így talán marad neki is valamikéje . . Nézd, nálam föl van írva, mennyi a pénzünk, a szövetkezetből is kivehetem vagy leköthetem a részemet, éppen elég lenne. Mármost persze ha tanyát veszek, megköll vennem a mindenféle gazdasági berendezkedést is, élő és holt instrumentumot vagy hogy mondják, mert anélkül nem lehet gazdálkodni . . Erről váltót adunk, két-három esztendő, letörlesztjük. Hat lánc, szép darab föld, meg ismerem is, jó föld, van hozzá egy kis darab rét, a ház mögött kert, az épületek majdhogy nem ujak . .

Megint csak az anyós akadékoskodott, hogy így, hogy úgy, a biztos készpénzt kiadni?, meg még a tetejében adósság is marad, mi lesz, ha rossz esztendők jönnek, merthogy már itt is az ideje, lám Daniéknak az árendához nyolc jólfizető tavasz, nyár segített, amikor meg egy gyengébb aratás volt, a község elengedte a fele bért, de a maga földjén bizony egészen Isten kezében van, ott nincs kitől leengedést kunyorálni, de még adó is lesz jócskán, valami béresgyereket vagy mit is tartani köll, ha másért nem, hát a jószág mellé. Jószág mellé ám, mert jó pár lóról, tejelő tehénről beszélt egyre Dani, vemhes göbéről, a gyerekeket egészen fellázította, hogy majd ennyi meg annyi libát, pulykát őrizhetnek, de talán még bárány is kerül. Nagy Panna özveg egyre rezonirozott, addig-addig, hogy Dani kitette a szülét a kiskapun kívülre és merthogy ez nem ment békességgel, hát Veronnak is kijutott néhány oldalbataztatás. Másnapra virradóra meg-meg eltűnt Veron a gyerekekkel, csak a kis Gazsi maradt az apjánál, merthogy ott aludt mellette, de meg az nem is ment volna, úgy megbolondította az a tökéletlen, mikor azt ígérte neki, hogy olyan lovat vesz, amelyik hamarosan megcsikózik, a csikó azután Gazsié. Még arra is rátanította, hogy mindennap sóskenyeret adjon majd, attól hozzákezesedik.

Veron elment, a pénzt megint csak elvitte magával, holnapután pedig alá kellene írni a kontraktust, ki kell fizetni a kialkudott árnak a háromnegyedrészt, mi lesz most? Vagy odavész a foglaló meg a becsület is vele, vagy megest vissza kell hozni azt az aszszonyt akárhogy is.

8.

Szerencséje volt Daninak, ahogy a gólyahagyta házba bement, éppen ott találta Takács Jóskát, aki a pitvarban beszélgetett az asszonyokkal, mert bizony ha a vendég nincs ott, nyakon önti a moslékos dézsával a napaasszonya. Jóska el is vörösödött egy kicsit, hümmögött meg nem nagyon találta meg a szót, azután csak fölkel a kispadról, hogy azt mondja:

— No, most már láttam magukat is, megyek a dolgomra, vár a jegyző.. Mert tudod Dani, azért vagyok ideát, hogy a halászat felől megértekezzük egymást a jegyzővel. Ki akarnám bérelni a jogot a berkenyei Tiszán végig..

— Hát Illés bácsi?

— Annak meghagynám a részét, de tőlem kellene neki átválcialnia.. Meddig maradsz? Kocsival vagyok, hazavinnélek..

— Nem tudhatom, ne várákózz rám, majd leereszkeдем Illés tata ladikján, itt a láncá kulcsa nálam..

Hogy a soha nem látott vendég elköszönt, nem is kicsi zavarodottság ült ki az arcokra. Urísten, mit lehet itt hazudni, ha Dani megkérdi, mióta vannak olyan jóban Jóskával, hogy az errejártában korán reggel vizitába jön, de meg ott maradtak a morzsák is a széke körül, ez hát frustukot is kapott, az ám, zöld paprika csu-mája zöldellik egy-két lépésre, meg a Sobrinak dobott szalonna héjja, akit a kutya otthagytott, mert nagyon bagószagu volt a Takács Jóska ujjá nyoma. A nagy hallgatásban a két asszony szeme össze-összevillant, azután hirtelen megszakadt a csend, a gyerekek észrevették, hogy itt az apjuk, szaladtak hozzá, hogy:

— Édesapánk, mikor megyünk a tanyára? Hol a kis pulykák meg a libák? Megvette-e kend már azt a bárányt? Fehér-e vagy tarka..? Jaj, én legjobban egészen tiszta feketét szeretnék.. Nekem meg kecskegida köllene..

Igy összevissza az apróság, a nagyok meg hallgattak, Dani símogatta a legkisebbnek a kenderes fejét, azután mégis csak szót eresztett:

— Hát mi akar ez megest lenni, ugye Veron? Minden szíreszórá szaladsz haza anyádhoz, akit tisztelnék, becsülnék én is, csak ne lenne minden levesünkben kanál. Ott a pénz, mit avasodik az a ládában, mikor azt fiztatni köll.. ott a szép tanya, szép telek, azt növeszthetem, ragaszthatok hozzá, hogy a maradékomnak jusson valami utánnam, hát nem, még most is kotlik, mikor a lánya is öreg tyuk, csak kapkodja a szárnya alá, pedig nem is vagyok kánya, hogy széttépjem..

— Megint ittál Dani . .

— No már megérezted? Hát ittam, de éppen csak egy fityókkal, mert hajnalban muszáj volt arra az avas szalonnára, száraz kenyérre, akit odahaza hagytál . . Gyere vissza, írjuk alá a kontraktust, menjünk ki a magunk szép, jó szállására . . Hallod-e, még iskolát is éppen most építenek harmadik dülön onnan . .

A két asszony nem szólt, összeszorított fogakkal, inkább ellenségesen, mint jószívvel néztek az emberre, végre az anyós szűrte ki nagy keservesen a foga közül a szót:

— Hát mehet a Veron . . mehet, ha akar, mert hát mink a boldogult édesapjával éppen arra neveltük, hogy le ne menjen a falat a torkán, ha meg nem verték aznap . . Hogy az én lányom? hogy az visszamenjen? Van nekünk miből élnünk, nem akarunk mink tanács gazdánék lenni . .

Akkor kapott hirtelen észbe Dani, de éppen a hirtelenség hozta, hogy nem is nagyon gondolta körösztil, mit mond a nyelve:

— Nem? Hát talán inkább halászbérlőnék, mi? Az én pénzemmel, mi?

Ránézett a két falravált asszonyra, akkor egészen elvesztette a kontaktust, nem kiabált, de nagyon rekedten mondta:

— Hát ha Veron össze akar állni evvel a Jóskával, én azt se bánom, de a pénzem követelem, mert ha nem, akkor zsandárkézzre adom, mert lopta . . Majd a törvény mondja meg, kié, mennyi dukál belőle neki . .

Özvegy Nagy Panna hunyorgott egy kicsit, éppen a szemébe kezdett tüzni a fölfelé haladó nap és ez jó alkalom volt arra, hogy meggondolja a dolgokat.

— Nohát, engem ne okoljon senki, hogy utját állom a szerencsésének, én még most is amondó vagyok, hogy minek az? nyug csak az ember maga földje, jószág, ezer veszedelem érheti, dehát ami igaz, igaz: a föld föld marad . . A ház leéghet, tatarozgatni is a vetés kifagyhat, jég elverheti, pocok, egér pusztíthatja, rozsdá megeheti, a jószág rakásra pusztulhat, a föld akkor is föld marad . . Hát ti tudjátok, csináljátok.

— De hát, kezdi a szót Veron, hogy lesz a kontraktusban Mezei Dániel, vagy Mezei Dániel meg Nagy Veron, vagy hogyan?

— Jó bizony, hogy szólsz lányom, mert a legjobb lenne egészen a te nevedre . . .

— Mit hogy egészen . . ?

— Ugy ám Dani fiam, merthogy akkor bizonyosan nem harapna bele se kocsmáros, se jócimbora váltója, kezeskedés meg mit tudom én, mi a fittyfrászkok . .

Soha nem láttak ezek színházat, talán csak hallomásból ha ismerték, mi is lehet az, de az asszonyi ösztön nyomban felkapatta Veronnal a sugár által feladott végszót:

— Hát pedig én csak akkor megyek vissza, a pénzt is csak úgy adom ki, ha egészen az én nevemre szól az irás . .

— Hát én? A két kezem keserves munkájával, a sokszor didergő, másszor verejtékben fürdő testemmel kapartam össze..

— Nono, volt abban nekem is jócskán részen.. de én amellett elláttam a háztájat is, négy gyereket hoztam elő, nevelem, gondozom.. kocsmában még életemben nem voltam, lánykoromban se jártam el olyan bálba, amit kocsmában tartottak.. Hát hiszen persze, hogy persze, valahogy úgy köll azt megcsinálni, hogy a tied legyen az élvezet, de a nevemen minden..

9.

Hát szép volt a szállás, nem talált abban kifogást még Nagy Panna se, úgy is mint anyós, csak éppen hogy a lakóház alja sárgával volt meszelve, pedig oda vagy hupikék vagy jajvörös illene. De tán mégis a legjobb lenne az aprójószág tekintetében a mérges zöld, végre megállapodtak abban, hogy maradjon hát a sárga. Azután meg az is baj volt, hogy az udvaron mind a két eperfa feketepeer volt, ki az uristen mosónéja győzi majd a gyerekek kis ingeit mosni utánna, már pedig annyi szent, hogy azok ameddig a bogyóban tart, ott ebédeznek, ki a fán, ki meg alatta, mert nincs jobb, mint eprészni meg egy karéj kenyeret majszolni hozzá. De mégis rendbe jött minden, a fiskális megolvasta előttük az írást, amiből jóformán csak a neveket értették meg, Veron mégis aláírta, meg az eladó, azután lerakták a szép ropogós ezreseket és észbe vették, hogy mennyi még a fizetnivaló. Hát nem sok, még gyenge esztendőök után is ki lehet fizetni a kikötött három év alatt. Az aláírásnál Murka bácsi volt volt az egyik tanu, aki mégis többet járt urak közé, értett is valamit az ügyvédi szokanyargatásokból, a másikat meg az a bizonyos Takács Jóska, akit halászlé ügyben talált a héten a fele.. no, ne szólj szám.. a napánál. Gazsi cigány csóváltgatta a fejét, büzlött előtte valami, csavargatta az orrát és nem fogadta el az áldomásra való invitálást se, merthogy neki sürgető dolga van. Mi az Isten csodája dolga lehet fényes délelőtt egy muzsikus cigánynak? Tanakodtak ezen egy kis vártatig, azután csak megették a városi paprikáshust, amiről meg kell hagyni, hogy egészen jó lett volna, ha a krumplit nem külön főzik sába-vizbe, hanem vele, de így csak ott szégyenkedett pirulás nélkül sárgafehéren a szép rózsás húsleben. Így valahogy mondta ezt ki Veron, akinek Takács Jóska tanu édeskeserű barna sört hozatott, mert az emberek bort ittak. De még kucsébert is vett neki nagy szemérmetlenül ott az ura előtt, ámbár Dani nem látott semmi olyat, ami arra mutatott volna, hogy.. Még csak nem is szóltak nagyon egymáshoz, éppen csak hogy Jóska járatosabb volt a városi csalafintaságokban, mert bolti szolga volt valamikor itt benn.

Minden áldomásnak vége szokott lenni, az eladó kifizette a paprikásokat meg a spriccelteket (a sörhöz semmi köze, mondta), azután Dani két lóva, szekere vitte haza őket. Dagadt a kebele,

ahogy arra gondolt, hogy neki hat lánc maga földje van, csak akkor kapta föl a fejét, amikor már ott jártak a határban és lassítani kellett a homokban, arra riadt, ahogy Veron mondja Jófártnak meg Takácsnak ott a hátsó ülésen:

— Hát most már szeretném az átiratást is hamarosan, hogy magam legyenek az ur a portámon..

10.

Veron a szobában térdepelt a gyermekekkel, hangosan imádkozva a hét sebből vérző Krisztus képe előtt, közben pattogott a jég a nádtetőn meg az ablakon, de még az is behallatszott, ahogy a rettenetes szélvészben derékban törtek a teljes virágjukban álló akácfa, hogy a jegenyék halk s óhajos kimulásáról ne is beszéljünk. A jegenyenyárfa, amilyen semmirevaló az életben, legfeljebb cifraságnak az utak, tanyák mellé, úgy is mulik ki, vagy teknő lesz belőle vagy begyújtófa, de az akácfa érték, részben a méhek végett, részben meg a szerszámfájáért. No hogy azután a sístergős istenyila éppen a nagyobbik eperfába csapott bele ott az udvaron, Dani szeme láttára, hát az ember szava is átfordult a cifra, csunya káromkodásból, amit eddig nagy buzgalommal végzett, egy csendes könyörgésbe: »Ments meg Uram minket...«

Rettenetes volt a pusztulás, a biztosítás kevés, azt is csak ősszel fizetik majd, a tartozásra meg törleszteni kell.. Dani ezeken a dolgokon gondolkozott, közben szedte össze az udvaron az elhullott aprójószágot, akit a jég agyonvert. Elvonult az égháboru, dupla szívérvány nevetett le napkelet felől, de a Mezel-tanyán nem nézte azt más, csak a gyerekek kisebbjei, mert Veron sir, Veron békétlenkedik és ha lehetne, még ezért is az urát okolná, mert ahogy mondani szokta: más ember tett volna róla, más ember nem ilyen pipogya, más ember egészen más..

Másnap reggelre Veron a régi recept szerint összeszedte a gyerekeket, a kis pénzt és hazament az anyjához. Mikor Dani fölérzett hajnalban, akkorára már befutta a homok a kis családjai lábanyomát is a dűlőuton. Ott maradt, mint a szedett fa.

Nyomta a kötelesség tudata, a napokban fizetni kell a részletet, hamarosan ki kell szántani a letiport, tönkretett vetést, pótolni kell valamivel a veszendőbe ment termést, sietségre van itt szükség, nem lehet dangubázni, hamar fogott, hajtott a faluba.

A szövetkezet irodájában a szemébe nevettek:

— Mit akarsz te Dani? Mire hitelezünk mi neked, hiszen anyid sincsen, amennyibe majd eltemetnek.. Kié a szállás? kié ezek a lovak, a szekér, a minden? Hogy az élvezet a tied? Hát élvezzed, ha bírod..

Ment az asszony után, az nem engedte be a szobába, csak az öregasszony állt vele szóba az ámbituson.

— Veron nincs idehaza.. Bement a városba, beszéde van az

ügyvéddel.. Jójárt eladta a jussát valami városi rokonának, avval köll egyezkedni.. A gyerekek lementek a rétre, kihajtották a libákat.. Kár lenne a fáradságért, nem tudom merre vannak az alsó réten-e vagy a fölsőn, de az is lehet, hogy az érhez mentek..

Dani állott, mint akit váratlanul, békés jártában-keltében hátulról vágtak bunkósbottal hókkon és szédülés fogja el utánna. Se asszony, se gyerek, a tanyával is ki tudja, mi lesz?

Indult vissza, haza. Haza? Hát biztos az, hogy ahova indul, az neki a hazája, otthona? Ott a jószág etetlen, itatlan, kőborgó lopók megfoszthatták a házat akár tizszer is, nem is mén haza, van még valami kis pénze, inkább a falunak tart, eszik valamit. Aki azért tér be a kocsmába, hogy majd eszik valamit, az iszik is valamit, Dani meg nem is kis valamit ivott, hanem akkora valamit, hogy nem birt a tanyáig elvánszorogni, befordult a falusi kis házba, a patikos falu szülői házba, ahonnan az édesanyját temette és a részegségén belül is úgy érezte valahogy, hogy most meg szegényebb, még elmaradtabb, mint akkor volt. A ház üres, elhagyott, néhány avitt rongypokróc az egyik sarokban, a kamra sarkában ócska láda őrzi az édesanyja fesledező ruháit, rongyos, elhajított csizmák, szétmálló báránybörködmen egy szögön, a kis Gazsi kőmadzagból kötözött ostora a konyhában.. Se szomszéd, se barát, Murkáné eladta a kis házat, hogy az ura agyonfázott a télen és özvegységében itthagya a falut, elment a maga véreihöz.

11.

A szoba régen mázolt földjén, az ócska pokrócon, kicsi Gazsi ködmenkéjének a roncsaival a feje alatt arra ébredt pitymallat felé, hogy fázik. Derengős volt már odakinn, a bánáti oldalon keskeny, kékesrózsaszín pántlika mutatta, hogy kászolódik álmából a vén nap is, Dani hát fölkel, vizet keresett, hogy majd kimossa a mámort magából, de lám, valami jótett lélek elvitte a vödröt a gémről avval a kötéllel együtt, ami a kutvesszőt pótolta.

Kilődörgött az uccára, indult volna a másik sarkon a községi kuthoz, mert a kóválygó feje nagyon kívánta a hideg vizet. Kívül is, belül is. Abban a minutában hajt arra Jójárt Péter.

— No mi az, Dani? Már át is adták a szállást?

— Micsodát?

— Hát a szállást, akit Veron visszaadott a hugoméknak, mára hittak ki engem is, mert, hogy én árendálok majd..

Száz vödör víznél jobban magához térítette ez a pár szó Danit. Most már hiába akarta volna mutatni, hogy az ő tudtával történt, meglátta rajta Péter a megrökönyödést, bánta is nagyon, hogy szólt, dehát a kimondott szót nem lehet visszaszívni, széttépni, mint az írást. Az, ha egyszer elröppent az ajkáról, hiába foszlik szét a levegőben, megtörtént, elmúlt, akár a szaladó pillanat, amit nem lehet elkapni, lefogni, visszatartani.

— Hát ugye, hogy vagytok ti egymással, márhogy a Veronnal?

— Ha én azt tudnám.. Hol itt van, hol itthagyt, minden semmiségért szalad az anyjához, az a vénség meg keveri a dolgokat, merthogy nagyon föl van a másfél láncával meg most az én pénzemmel..

— Hát nem tudom komám, csak annyit, hogy ha talán neked még nem szóltak felőle, hát éppen ma egy hete járt Veron a városban a pénzt fölvenni meg az új kontraktust aláírni, de tegnap is ott jártak Takács Jóskaival, merthogy az volt a tanuja... No, nem szóltam semmit.. 'stenáld'..

Megint vissza a kocsmába, nem lehetett ezeket a dolgokat ital nélkül földolgozni, ott azután éppen összehozta a jó sora Nagy Miskával, aki abból élt, hogy a felesége tapasztó asszony volt meg mindenféle más munkákra bejárt a házakba, leginkább pletykát meg titkos üzeneteket hozni-vinni, volt is néhány olyan háza, hogy fejős tehénnel fölért, mert csak annyit kellett sóhajtania:

— Hej, ha én nem lennék olyan tisztességes, ha én egyszer ki nyitnám a számat.. Sok olyan sonka, kolbász, oldalas, liter bor, megymás vándorolt Kata ágyó nagyköténye alá a feneketlen zsebbe, amit hiába keresett azután a gazda, ha ráéhezett, rászomjazott. Külömb mesterség volt ez, akár a papé vagy a jegyzőé.

Hogy azután a Dani zsebében még ottrekedett néhány tallér pálinkára váltódott fel, beszélt Miska bácsi annyit és olyat, hogy déluzsonna táján Dani már megint Berkenyén volt a napa házánál. A házánál csak, nem a házában, mert becsapták az orra előtt a kiskaput, hogy azután nagy indulatában be akart mászni a sövényen, özvegy Nagy Panna gyilkost, rablót kiáltott, összeszaladtak az emberek, pandur is jött, az elkommandálta a Tiszáig, ott megmutatta neki, merre jut ki a berkenyei határból. Megint egy keserves éjszaka, másnap egy pénz sincs a zsebben, enni kéne, nincs mit, gyereink napszámot, keresni. Egyik régi cimborája se fogadta föl, szégyelték a barátságot, kitört rajtuk az álszemérem, amelyik szerint restelni való, ha a rossz sorsra jutott régi barátnak dobunk valamit, merthogy megreped a szívünk annak a nyomorúsága, tönkrementelete láttán. Száz kifogás, mert minthogy igaz is, hogy parancsolgasson most annak, aki pár hete, néhány napja még maga is parancsolhatott volna? Alamizsnát kínáljon neki? nem fogadja el, kölcsönt? nem adja vissza, mert miből?

Mégis kifogott egy kis napszámot, hajó kötött ki, abból költött téglát kirakodni. Hogy este megkapta a pénzét, már nem ment a szövetkezetbe, dugott kocsmába vezették az új cimborák. Elrongyosodott, elszennyesedett, kétszer is ott próbálkozott a feleségénél, még a gyerekeit is eldugdosták előle. A tanyán is volt, Jójárt Péter gazdálkodott azon megint, összefacsarodott a szíve, ahogy azt látta, nem gondolja az épületeket senki, söpörtlen az udvar, hiszen úgy van az, amikor az árendás a faluban, a gazda meg a városban lakik.

Kivert kutyának jobb a dolga, mert annak nincs emlékezete, nincs más kívánsága, csak a jólakás meg egy sarok a vihar elől, de ő még ember, még tud külömbséget a volt meg a mostani nincs között. Hiszen szegény, kétkezi munkás volt azelőtt is, de volt ellátása, mostak rá, főztek rá, ágyban aludt, asztalnál evett, de most . . ? Most nincs egy megveszekedett gárasa, ott áll az üres ház, söpreten, meszeletlen, s ha pénz kell, mit csináljon, leemeli az egyik ajtót, viszi az asztaloshoz. Az meg megveszi.

Mire beköszönt az ősz, Mezei Dani házán se ablak, se ajtó, a ház körül elfogyott a kerítés, kiskapu, nagykapu, kutágas meg a gém. Akkor keresztül vágatott egy hirtelen hózivatar, elhordta a lemálló, félig rohadt zsuppot a tetőről és Dani úgy találta, hogy a padlásgerendák még egészen jók, bolond lenne, ha azokat le nem szedné, el nem adná. Csupaszon meredt fel a kormos kémény, a romlás bánatos emlékoszlópa, de a szomszédság nem azt látta benne, hanem fenyegető veszedelmet, merthogy a támaszték nélkül maradt kéményt valamelyik nagyobb szél áthajithatja az udvarukba, ott azután nemcsak gyerekben tehet kárt, de talán még a jószágban is. Ment a panasz a községházára, ment a kisbíró az idézésekkel, parancsokkal, Dani csak hallgatott, leszögezte a tekintetét a szétmálló csizmája hajdani orrára, szipákoltné néhányat és úgy dörögte:

— Engem nem aggat, akinek baja van vele, csináltassa meg hordassa le . .

12.

Egyszer az uccán fogta meg a jegyző.

— Dani, mi van kenddel? Hogy adhatta magát egy ember ennyire züllésnek? Maga rendes, jóra való munkásember volt, most olyan, mint az ágrólszakadt, a hire is rossz, látom, hallom, hogy már munkát se nagyon kap . .

Az ember csak nézett, nem akarózott felelgetni, végre a jegyző azt mondta:

— Fel köllene ásni a kertemet, vállalja?

Vállalta, persze, hogy vállalta, hiszen a telet úgy huzta ki, hogy hol koplalt, hol meg nem evett, fagyoskodott, kinlódott és ette magát, hogy miért, hogyan történhetek ezek a szörnyűségek. Hát hogy egyszer vagy kétszer rávert az asszonyra? Melyik parasztember nem veri a feleségét? Elmúlt már az erkölcs, amikor azért ment haza sirva a menyecske, mert az ura nem szereti, még meg se verte, de azért nem igen hagyogtatják el az emberüket az asszonyuk, ha a nyelvüket kapicányra szorítja néhány legyintéssel. Egy-két nap sok, ha duzzog érte, azután megint csak friss lángost tesz eléje hamiskás nevetéssel. De nem, Veron bosszuálló, Veron még ki is forgatta a kis szegénységéből, hiszen ihol, az együtt szerzett pénzt is magának kaparintotta. Ejnye, ejnye, erről bizony szót kellett volna érteni a jegyzővel, ha már lesziveskedett hozzá . .

A kerti munkában azután volt is módja elpanaszolni a baját.

— Szamár ember vagy te Dani, tért át a lejjebbitő tegezésre a nótárius. Szamár ember vagy, ki hagyta magad semmizni a kis összekuporgatott szegénységedből is, a családoból is.. ámbár.., hogy ámbátor..

Vakargatta a tarkóját, ami nagy kövér ember létre nehezére eshetett kicsit, jobb kedvében talán meg is mosolyogja Dani, de így csak leste a szót.. Nem azt, amit kimondott a jegyző, hanem amit hirtelen visszanyelt.. Az »ámbár« ígért valamit, jót vagy rosszat az ígéretes méhéből, de az »ámbátorral« való megismétlés mögött valami nemszeretem-dolog rejtőzött. A kinok kinja feszítette a mellét, kérdezni nem mert, hiszen a jegyző mégis csak a falu ura meg azután ha megharagitja, oda lehet a kereset is.

— Te Dani, kaptál-e a konyhán vagy egy pohár pálinkát?

— Nem jártam a konyhán, jegyző ur kérem, megkövetem... Egyenest a kertbe jöttem..

— Ettél-e már valamit?

— Tegnap reggel óta nem ettem, nem ittam.. azaz hogy Szabó Illés bátyám adott estefelé egy harapás sülthalat meg egy kis maradék savót..

— Hát most idehallgass.. de nem, inkább majd máskor, mert amilyen bolond vagy, amilyen bolond lettél, nekiszaladsz avval az ásóval a világunk..

— Nem szaladok én tekintetes uram semerre, mondhatja bátran.. Elment nekem már a szaladós kedvem..

— Hát a pénzre neked van jussod, majd a törvény mondaná meg, mennyi dukál belőle Veronnak, ha ugyan dukál a balfelé járó asszonyoknak..

— Hogy tetszett..? Balfelé..?

— Hát nézd, én csak azt mondom, eredj ügyvédhez, ahogy itt végeztél..

— Addig várjak? Beletelik két hét vagy három..

— Ráérsz. Nem azért mondtam én ezt, mintha félnék, ha itthagyd a munkát, nem lesz aki fölássza a kertemet, a te jóvoltodra mondom.. Az ilyen pörösködésben nem számít két-három hét, akár ennyi hónap se, csak éppen mikor már közel jár az elévülés.. Ezt te nem érted, de a te dolгодban olyan messze van még az, hogy addigra talán egyikünk se él. Szaglássz egy kicsit, mert bizony jó lesz tanubizonyosságokat szerezni, hogy nem te tetted csuffá lánykorába Veront, az ejtett meg téged, mikor Takács Jóskától már.. hiszen értesz te engem.. Csakhogy Takácsnak felesége, családja voliak, hát keresni köllött valakit, aki majd a mátrikulában helyt álljon.. Azóta is tart a barátság, a Takács göthös feleségét az tartja vissza a sirtól, hogy az ura özvegy ne maradjon, Veronnal össze ne állhasson.. Megkapod nemsokára a válási keresetet, de ne állj kötélnek, pedig azt is tudom, hogy pénzt kínálnak majd, egy ezres! vagy akár kettőt, hármat is..

Nem kellett már féltetni Danit, hogy neki megy a világnak az ásóval. Kilejtette azt magától a hirtelen remegésbe esett kezéből. Azt mondják, ámbár senki se bírta még megerősíteni ezt a hiedelmet, hogy a vízbefuló egy perc alatt újra végigéli az egész elmúlt életét, hát Dani most tanuságtétel lefektetett volna emellett a beszéd mellett, mert sok mindenre fölnyílt a szeme: hogy mutogatta Veron a fehér lábaszárát, mikor hozzájuk állt és együtt kapálták a paprikát, déli raszton hogy fekiúdt az árokpárt meredekjére, hogy tette-tett álmában egyre följebb csusszék a ruhája, hogy osont be éjszaka a kis kamrába, persze, most már világos volt, hogy az anyja tudtával.. Azután is, hányszor jött arra haza a mezőről, hogy a gyerekek árpacukrot szopogattak, füttyölős cukorral játszottak és dicsekedtek: Jóska bácsitól kaptuk.. meg az a váratlan találkozás Berkenyén, amikor Takács Jóska szalonnáztatták, tőle meg se kérdezték, harapott-e már valamit aznap..? Meg hogy Takács volt az ügyvédnél is a tanu..

Csak állt, állt, szinte nem is értette a jegyző szavát:

— Aztán még valami.. A házad után, akármilyen rongyos, akárhogy összedüléssel fenyeget, az adót meg köll fizetni.. meg a telek után..

13.

Őszre dobravérték Dani örökölt kis házát, telkét, olyan olcsón vette meg az özvegy Nagy Panna Berkenyéről, hogy az adóra se futotta. Dani ott leselkedett az élősövény mögött, husángot szorongatott a kezében, de ernyedten engedte ki a markából, mikor halotta, ahogy a napa, a volt-nincs-nem is lesz-napa bemondta a jegyzőnek:

— Irják be, hogy Mezei Gazsi a vevő..

Hát mégis, hát a nagyanyja szíve mégis csak arra az unokájára dobbant, aki hite, meggyőződése szerint jogos reá. Hm, hite? Meggyőződése? Aki kakuknak született, az soha rá nem szokik, hogy a fiókáját maga nevelje a maga fészkében, de mégis, ez a gyerek nőtt a legjobban neki is a szívéhez, hát legalább a nevét őrzi, meg Murka bácsiét, isten nyugtassa..

Az új gazda vagy gazdáné, ahogy akarjuk, embereket állított munkába, verték az omladozó falakat újra, rakták a gerendákat, ablakokat, ajtókat újra, Dani a szomszédból lesekedett csak, mert munkát nem vállalt, a juhászok vetettek neki néha egy falat turót, a halászok egy lének főzött, ugysis kidobni való keszeget, nem vállalt más dolgot, csak kocsmaudvart söprögetni, kocsmárosnak hordani ezt-amazt, cigarettát meg pálinkát kapott ezért.

Egyszer, ahogy a folyópartján őgyeleg, szembejönnek a saját tulajdon gyerekei, négyen. Márka már belefordult a serdülésbe, Gazsi erősen kamaszodik, Ancsa olyan kisiskolás lehet, a csöpp Juliska meg még talán óvodába se érett föl. Ahogy a gyerekek meg-

látják az apjukat, uccu ne! szaladásba fognak, de a csöppség nem bír velük, letottyán a fübe, őszi harmattól nedves rétre.

— Kicsi jószágom, megismersz-e még? megösmersed-e édesapádat?

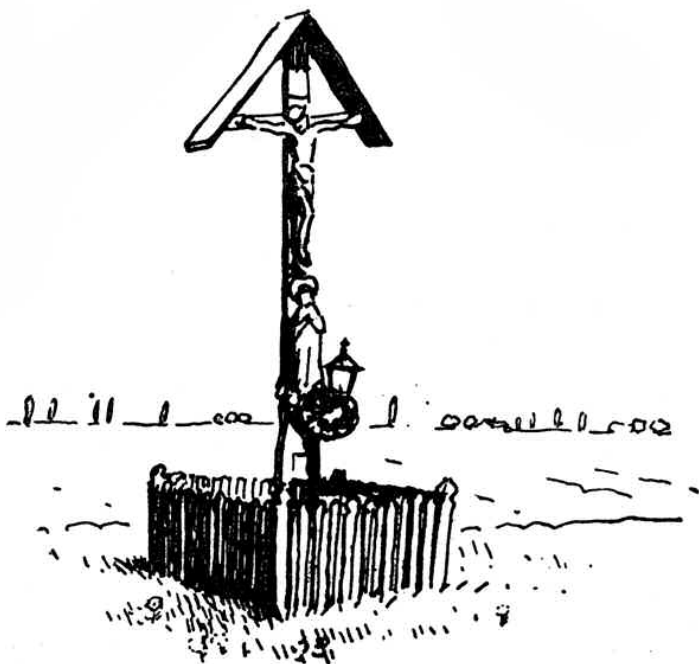
— Lesz ám nekünk kis babánk.. bizony.. azt mondta nyanya, Jóska bácsi hozatja a gólyával, ha megint eljön husvétra a nyusziával.. úgy ám.. magának nincs, nekünk lesz!..

★

Irdatlan nádasokon, elhagyott homokokon szaladt Dani fél-
napon keresztül.

— Megkövetem a tekintetes bíró urat, tessék engem lecsukatni, ahol a kés.. leszurtam a Tisza töltésén a feleségemet meg a gyerekeim apját..

Arányi Jenő

Egy nap Rómában

Írta: Andriity Ivó

Abban az időben, mikor a mieink szétszóródtak a világban, ki-menekült a mosztári származású Kriletity Miklós önkéntes hadnagy is. Sulyos seb volt a térdén, mely nehezen gyógyult és a mellén nagy kitüntetés volt, melyet csak ünnepnap hordott. Mint önkéntes és futár megfordult a legtöbb európai fővárosban.

Azt mondják, hogy sehol sem csodálkozott.

Itéletei országokról és városokról vagy elragadóak vagy lesujtók, de mindig kurták voltak. A legrövidebb a római volt.

»Csupa utonálló mindenfelé!«

Az okokat nem szokta felsorolni. Rómában, ami azt illeti, csak egy napot töltött és másnap hajnalban már elutazott Korfuba.

Egy márciusi estén érkezett meg. Amint átadta az ezredesnek a postát Sztánity elvezette a hotelbe. Ez a Sztánity köpcös dalmát volt, aki valamikor, mint theológus, átszökött Szerbiába és most irnok volt a követségen; szakértő a menekültek körüli kérdésekben. Megigérte, hogy másnap érte jön és megmutatja neki Rómát.

Miután elővette a bőröndből polgári ruháját és a nadrágot a derékalja alá tette, hogy másnapra formába jöjjön, fűzőjét a meg-takarított napoleonokkal a vánkosa alá rejtette, Kriletity lefeküdt és rögtön elaludt.

Másnap reggel borus idő volt. Kriletity megborotválkozott és éppen zajosan mosakodott, amikor Sztánity érte jött.

A Via Nationálén elérte őket az eső. A zuhatag annyira verte az aszfaltot, hogy a vízcseppek, mint holmi kis virágocskák ugráltak. Befutottak valamelyik templom kapujába. Először az előcsarnokba léptek, ahol sorban sok nedves gummiköpeny lógott, melyeket egy öreg őrzött. Ők is oda támasztották az ernyőjüket. Halkan bementek a templomba, melyben erős férfihang dörgött. Kevés ember volt az erős napfényben ragyogó nagy templomban. Vállas leborotvált presbíter atya dörgött az emelvényről. Kriletitynek londoni templomok jutottak eszébe, rögtön felismerte, hogy nem katolikus.

A pásztor elhallgatott. Egy magas szakállas és szemüveges ember ült a harmóniumhoz és mély basszus hangon énekelni kezdett, miközben önmagát kísérte. Az asszonyok a padokból bekapcsolódtak az énekbe. Mikor az ének bevégeződött, a pásztor újra dörögni és gesztikulálni kezdett. Kriletity ásitott és Sztánityhoz hajtván fejét, suttogva kérdezte tőle:

— Hány katolikus templom van Rómában?

— Százakra megy.

És angol?

— Lehet, hogy ez az egyetlen.

— Hm. És éppen ide kellett vetődnöm.

A pásztor újra elhallgatott és ismét felhangzott az ének hosszan, egyhangúan, refrainnel a végén:

Jésus Crist, my love!

Kriletity nagyot lélegzett és dudolni kezdett velük. Először halkán, majd, erősebben, míg a végén minden refrainnél az ő baszszusa vezetett. Eszébe jutott, hogy Londonban egy tiszti klubban énekelt: It is long Way... Kellemes érzést okozott neki az, hogy a nyújtott harmonium kíséret és az angol nők szopránja mellett neki-eresztheti a hangját.

Sztánity meghuzta a kabátját.

— Bizisten elemelik még az ernyőnket!

Mikor az ének befejeződött és a pásztor ismét rákezdte, Kriletity majdnem hangosan mondta:

— Gyerünk!

Nagy csodálkozására és rosszalására a körülöttük ülőknek, mindketten az Istenisztelet felén fölemelkedtek.

Mikor kimentek, Kriletity csak odevetette:

— Eh, hova nem jut az ember!

És többé nem akart a templomról beszélni. Elmentek sört keresni. Délután és este elhatározta, hogy egyedül körüljárja a várost és elszórakozik. Ebédután azt mondta Sztánitynak:

— Nem kell velem jönnöd!

A kiadós ebéd és a sör délután mély álomba nyomta. Eső után kiderült és világos naplemente volt készülődben, mikor a Pincióra föl-mászott. A parkban hemzsegett a nép. Katonazene szállt a légből. Milyen könnyen is jár az ember a nedves homoku utakon, amelyekről nem tudja, hogy hova vezetnek, ha az ember kialudta magát és jól megmosakodott. A nap a szent Péter kupolája mögött hanyatlott le.

Kriletity lépked.

Kis leánykák a padokon lábaikat maguk alá huzzák; félnek a tekintetétől.

Lenn a városban már sötétedik. Lárma, sok ember. Az uccák messze elnyulnak és kanyarognak. Minden sarok valami meglepetést ígér. Az est kalandoktól illatozik. Távolról zene hallatszik. (»Akár Odesszában.«) Vadászta a nők tekintetét. Az egyik után, aki mosolygott, bement a kapualjba.

Igy ment át sok uccán és már kilenc óra elmúlt, mikor egy kis piacon, melyen szökőkút állt és magasra lövelte sugarát, egyszerre érezte meg a sült hal illatát az éhséggel és a szomjúsággal — és belépett az étterembe.

Kis étterem, benne kicsiny, fehér asztalok vannak sűrű sorok-

ban. Már ritkák a vendégek. Kellemes világítás. Kriletity leült a sarokba. Nehezen érteti meg magát az ennivalók körül; s szerbül kergeti a pincért de a gazda, aki vörös és fürgé, bizonykodik az idegennek, hogy ő ki fogja elégteleníteni. Csakugyan jó ételek sorakoznak. Csak a zöldséget küldi vissza. Vékony sással font üvegben van a jó, csipős fehér bor.

Kriletity iszik.

Volt egy jó barátja, kivel együtt csapták ki a kereskedelmi iskolából és a mikor teleítta magát a jó borból, (amihez kevés van hasonló) és ő a mosztári hid kellős közepén megoldja nyakkendőjét mondván: »Ideje már, hogy lefeküdjünk!« Pedig délután van és az emberek nevetnek körülötte.

Kriletity füstöl. Piszkálja és borral öblögeti a fogait. Egyike ez azoknak az estéknek, mikor a cigaretta édes és a bor itatja magát. A mindent betöltő örömmön kívül nincs más kívánságunk. Nagyot lélekzett, majd kidagadt arccal fujta ki a levegőt. Egy-két vendég megfordult. Ekkor magához közel észrevett egy párt. Kopasz férfi és karcsu fekete nő; az asztal alól kikandikálnak keresztbevetett feketeharisnya lábai. Kriletity ismét bort rendelt. Köhintett, az asszony ránézett, mire ő lassan rákacsintot balszemével, amugy ittasan.

Gondolva, hogy vagy nem látta, vagy nem értette meg, hogy érthetőbb legyen, Kriletity a szemöldökével intett és a fejével és szemével a férfire mutatott és akkor — eh! — a szemébe nézett egyáltalán nem kétértelműen. A nő hirtelen visszarántotta a lábát, fejét férje felé fordította, aki ránézett. Kriletity fejét balkeze tenyerébe hajtotta, jobb kezével pedig lassan töltötte a bort, miközben kisujját különtartotta a többitől. A férfi haragosan hívta a pincért, fizetni akart, az asszony pedig összeszedte széles kendőjét, tásakáját és ernyőjét. Kimentek, elől a nő, utána a férfi. Kriletity az asztal alatt dobolt a lábával, bólogatott a fejével és félhalkan mondta magában:

— Ismerünk mi ilyeneket is!

Üres maradt a sarok. Kissé szomorkás volt minden; benne valami meghatározhatatlan érzés. Ennivalót kér. Nem értik meg. Mire föláll és maga hozza a magas pult mögül a turót és a zsíros kálcskákat. Narancssal kínálják.

— Atyafi, nincsenek nekem gyermekeim.

A bor dolgozni kezd, nagy kortyokban itatja magát. A gazda asztala körül forgolódik, mintha mondani akarna valamin, illedelmesen hajlong, tétovázik. »Mindent a pénzért« — gondolja Kriletity, eszébe ötlük, megtapogatja az erszényét. A helyén van. Helyes.

—Ej, a hitetekre mondom, a borotok az jó!

Kriletity jólelkűen ismeri ezt el, de mintha valami mással lenne elégedetlen. A gazda eltűnt valahol és neki újra a megboldogult Tika jutott eszébe, akivel együtt csapták ki a kereskedelmiből. Majd a városnegyedi deszkakerítés, mikor lassan-lassan sötétedik,

most a hosszú multság, a színésznő, akit Bugarszkanak hívtak, valamilyen »latrok« és nóták. A vágy szétfeszítette a mellét, a torkáig nőtt és kellemesen fojtogatni kezdte. Megérezte meleg, boros lehelletét.

— Kialudtad-e magad?

Drága angyalakáám!

Tetszik neki a saját hangja, kellemesnek és könnyűnek érzi magát. Ujra megjelent mellette a gazda, mint valami figyelmeztetés, majd ismét eltűnt.

Honnét jutott eszébe Karlóca? Az régen volt. Egész éjjel ittak és hajnal felé a szerzetesek zajt csaptak. Nem vagy te »körösztyén«, ha hercegovinai vagy és ha ennyi bort meg tudsz inni. Ő védekező önti a fehér bort a torkába, a barátok pedig dörgő hangon énekelnek valami ünnepi fő éneket és kérdezik, hogy ellene mond-e az ördögnek és minden incselkedéseinek. Majd valamennyien együtt énekelnek valami szerémségi zsiros nótát.

Nevethetnékje van, nem jutnak eszébe az első versszakok, de a ritmust veri a lábával és basszus hangon éneklí a két, három utolsó sort:

..... lányka,
Én vagyok az oszjéki testvér,
Kereskedő lányka.

Jókedvűen. Egészen vidáman. Ujra megjelenik a gazda, először az órára, aztán a vendégre néz. Kriletity dühbe gurult. Jókedve nem mult el, csak új alakot öltött. Annak örült, hogy kifogásolhat és veszekedést kereshet. Most tudja: a róthaju gazda egy szarajevói ujságíróra emlékezteti, akivel valamikor a Hadzsi Lelesity kocsmájában alaposan összeakaszkodott, mert Mosztárt és a mosztáriakat ócsárolta. Csalja az emlékező tehetsége és csalja a távolság. Minden olyan közelinek látszik, olyan ismerősnek, olyan könnyűnek. Mi ez ahoz az erőhöz képest, amely benne feszül, amely őt szét akarja vetni? Méricskéli magát egyik vállától a másikig.

— Hej, — rikolt fel Miklós, kitarja karjait, megfeszül és összeszeszorítja ökleit. Megreszket az üveg az asztalon.

A gazda, zavarában, kissé távolabbról körüljárja, meg akarja szólítani, hogy fölemelje.

— Signore...

Ezzel aztán tökéletesen megsértette. Érthetetlenül és leirhatatlanul dühösíti az idegenség. Tüzesen közbevág:

— Semmi! Semmi! Mind egyformák vagytok. Bagázs! Ba-gázs!

— Signore...

Semmi! Te nekem a Hadzsi Lelesitynél mondtad, hogy be kellene tömni, Iván. Azt mondja: Be kell tömni az alagutat, hogy a hercegovinaiak ne birjanak Szarajevóba jönni. Sértés! Én! - Hej!

Kriletity megcsikorgatta a fogait és felugrott. Az üveg felborult és a pohárra esett. Ismét lecsöndesedett és leült.

Késői és utolsó vendégek. Valamennyien hivatásos kocsisok és részegesek. Összesereglettek az ajtó körül és onnan nézik az idegen korhelyt, amint az a gazda előtt magyarázkodik. Nevetnek. Közelebb húzódnak. Kriletity már egészen megsértve, könyökre ereszkedett és lábait messze kinyújtotta. Így, félig fekve, odavetett néha egy-egy szót a gazdának. Szemei vérben forognak és félig le vannak hunyva.

A gazda afelé a négy felé fordul és panaszkodik nekik. Kriletity elfojtottan és röviden dörög.

— Mars! Te is, azok is!

A gazda ismét kérleli, hogy menjen ki, mert megbüntetik és az üzletét is be fogják csukni. Kriletity a kezével döngeti az asztalt.

— Bort adj! — a többi pedig nem érdekel. Kiveszi a pénztárcáját, mutatja a frankokat, dollárokat és rubeleket.

— Je... payer... az apádat, kit csaptam én már be?

Leveszi az övét és kiszedi az eldugott napoleonokat, egyik tenyeréből a másikba rakja és újra felszív.

— Hát nekem nincs bor. És ezek itt?

És szidja valamennyinek az anyját. Majd azt mondja, hogy ő ma látta, hogy mekkora urak. »Egy és ugyanazon zsebkendővel dörögöltek az orrotokat is, meg a cipőtöket is. Pfuj!«

— Hej, gazda, bort ide, a legdrágábbat, a legjobbat.. Je tout payer...

Főlemelkedett, hogy a gazdát keresse és utat tört magának a vendégek között. Azok, heten, nyolcan összeverődtek. Közöttük van az expressz-vonati szolga is. Ez közel lépett Kriletityhez és franciául elkezdte csendesíteni. Kriletity nem érti meg. A szolga egyenruháját látva azonban zavarosan emlékezik valamilyen belgákra, valami párizsi vörös keresztet koncertre és veregeti a vállát.

Belga! Bravó! Te ülj le velem és igyunk, mint testvérek, a többit pedig zavarjuk ki. Mind! Ej, ha már belga vagy! Egyedül Szerbia és Belgium! A többi pedig mind bagázs! Bagázs!

A szolga csodálkozásában mosolyog. A gazda a pult mögül olaszul kiabál és holnapra egy ballon bort ígér, ha kidobják ezt az istencsapását az étteremből. Kriletity ott áll köztük, egy fejjel nagyobb mindannyinál és nyomja kifelé őket.

— Gyerünk, ti pedig mars, hadd fizetek, aztán kifelé.

Ekkor a legkisebb nekiugrott és minden erejéből gyomorba vágta. Kriletity megtántorodott, elsötétült előtte a világ, de megtartotta volna az egyensúlyt, ha ugyanaz az expresszvonati szolga a háta mögé nem ugrik és meg nem szorítja a nyakát. Szidta mindenüket. Elesett. Az egész csoport rávetette magát. Éppen csak annyi ideje maradt, hogy balkézrel az egyiket kupán vághatta, hogy a pulthoz repült, amelyen az összes üvegek és poharak táncolni kezdtek. Egyiket kézen harapta. Nyögött egyet és a revolverére gondolt, amely a zsebében volt és megcsikorgatta a fogait. Minden

kezén kettő ül. Nyaka meg van szorítva, a vér fejébe megy. Érezte, hogy gyengül és elveszti az eszméletét. Még egyszer egész testével megrázta magát, hogy az egész csoport megrendült fölötte, azután elmerült körülötte minden és ő elájult. Fölemelték, kinyitották az ajtót és kivitték.

Közel volt már az éjféli. A kis piacot betöltötte a sötétség, a szél és a víz csobogása. A Dél csillagtalan éjje. Magasra veti a vizét a szökőkút a tér közepén, a szél elragadja a vizoszlopot, az locsogva hull a kövezetre. Átvitték és lefektették a vizsugar alá, amely szétömlött a fejen és a mellén. Mikor megérezte a vizet, megremegett, mintha álmodnék. A hideg kinosan gyötörte, elhalt az öntudata. Valamennyien gyorsan szétmentek. Az éttermen leeresztették a függönyöket.

Ford.: Polácsi János

Szerettem volna csak egyet szeretni . .

(Mindazoknak, akik engem szerettek,
szeretnek, vagy szeretni fognak)

Vágyaim tűzpiros párnáját: az ajkad
sokszor kívántam véresre tépni . . .
de nem tudtam soha, bár akartam
a szerelem tiszta útjára lépni.

Tegnap még szőke leány ajka
nyílt előttem csókos csodára . . .
de egy őszi estén elém villant
a fekete nő hófehér válla.

Szerettem volna csak egyet szeretni,
Téged; ki lázban hullottál elém . . .
de a csalfa álmokkal telt élet
mindég új asszonyt sodort felém.

S én úzóttan, lihegőn kértem,
hogy mindenki szeretve legyen az enyém,
kit az élet bohó éjszakákon
vidáman, pompázón dobott elém.

Szerettem volna csak egyet szeretni . . .
feketét vagy szőkét, ki csókolni szeret,
de vérem, e lüktető, furcsa életem
kacagva játsza csatáit velem.

WELLNER ALBERT

Az oszmán dal

Irt: Lévey Endre

A Korán Ramazán ünnepét jelezte. Sötét, télbefutó napok kergették egymást s szürke fátyol ereszkedett a horizonton kéklő hegyek ormára, a délnyugati hegylánc hosszú, fekete falként mered az égnek és sötét csúcsai közül alig láthatóan gomolygott az égnek az ugyeiviki szénkohók felhőszerű, fekete füstje.

Ünnepies hangulat vett erőt minden élőlényen. A népkerti platanfák mély bókokkal hullatták tenyérnyi, sárga leveleiket a nedves földre. Az egész »kis« városban valami különös, egzotikus csend honolt.

Tétovázó léptekkel haladtam végig a főuccán, gondolataimba mélyedve. Egy török ismerősöm nagy vendégszeretettel hívott meg erre a különös mohamedán ünnepre. Mint gyakorlaton levő tartalékos tiszt, nem nagy örömmel indultam ismerősöm tárt karokkal váró házába. Ugyanis parancsnokom figyelmeztetett, hogy vigyázzak, mert a mohamedánok ünnepjeiken nem nagyon kedvelik az egyenruhás embereket.

Hogy-hogy nem, — elhatároztam, hogy szép és előttem eddig ismeretlen élménytől semmiesetre sem fosztom meg magam. Eszembe jutottak Lucifer szavai: »Az ryer, aki mer.«

Ugyan mit csinálhatnak ezek ilyen ünnepi hangulatban? — töprengtem — hogyan is kell majd ott viselkednem? Majd csak beléhelyezkedem egy dervisi vagy pasai pózba, remélve, hogy ez sikerülni fog.

Már az uccán igyekeztem átgondolni, hogy új szerepemben miként kell majd megállni helyemet. Gondolataim is nagyon szolidárisan csatlakoztak új külsőmhöz. Ezerszinű lámpák csillogtak lelki szemeim előtt, s a seherezádok földöntúli dalát véltem hallani. Harsónak zúgtak bennem és titokzatos háremek különösen izgató illúziói lepték el agyamat. Szemeim kápráztak, különös városrészletek bukkantak föl s egy félhold-csillagos kapu hullámozott előttem. Megtorpantam ...

Török ismerősöm kapuja előtt álltam. Zavartan nyomtam le a kapu kilincsét. Nyitva volt. A ház udvarán csengőt hallottam csilingelni. Kicsit megzavart. A kapuban nem találkoztam senkivel, csak a keleties színekben pompázó ház bejáratánál jelent meg vendégfogadóm Uszein örömtől sugárzó arccal a kapunyitás zajára.

Látható szeretettel fogadott. Nem tudtam elgondolni, hogy szokás-e ez, képmutatás-e, vagy igazi vendégszeretet ennél a népnél, amely eddig még ismeretlen volt előttem.

Félhomályban elnyult kis folyosón vezetett keresztül, melynek végén üvegajtón át a vendégszobába jutottunk.

Kellemetlen, fojtó keleti illat csapta meg az orromat. Különös szoba volt ez, talán nagyon barátságos is lehetett, csak a benne terjedő illat tette egyre nehezebbé lélegzetemet. De egyhamar beleszoktam. Evvel minden ember így van. Nem akartam mindjárt körülnézni: ugyanis abban a hiszemben voltam, hogy ez sértő lesz.

A bemutatkozásokon némi szőgletességgel keresztülesve végre helyet foglalhattam az elébem tölt széken. Ráerőltettem magamra azt a bizonyos muzulmán pózt, hogy egy kicsit körülnézhessek a szobában.

Szép, tágas helyiségben ültünk. A padlózat és a falakat félig puha, süppedős, arabeszekkel díszített szőnyegek borították. A szőnyegek fölött két kép függött mindössze. Az egyik a csillogó, nap-sütötte, minarettel telítüzdel török főváros volt: Sztambul. A másik egy híres festmény reprodukciója volt. Ez a kép II. Mohamed nagy szultán pazarul berendezett háremét ábrázolta.

A butorzat gyér volt, ez jellemző a muzulmánokra. Nem szerepelt a tömört szobákat. Két divány a fal mellett és egy agyonfaragott virágállvány, lelógó, érdekes, pirosbogyós keleti növény. A szobának nem egészen a közepén állt a dusan terített asztal, amely körül mindössze öten ültünk. Tele volt álvészertű édessüteményekkel, gyümölcscsel, de husféle sajnos alig akadt.

A meghívottak között volt egy öreg harcsabajuszu bácsi, bég lehetett, vagy valami letűnt karriérú pasa. Legalább is méltóságteljes viselkedéséről ítélve, török arisztokrata. Velem szemben két kemáli kinézésű fiatalember ült, de olyan szótlanok voltak egész idő alatt, mint a sir: így nem ismerhettem meg új nemzedékük egyéniségét. Legszimpatikusabb volt közöttük Uszein, a kellemes házigazda. Harminc egy-két éves lehetett, középmagasságú, borotváltképi: nagyon nyugodt embernek látszott és nagyon egyszerűnek. A ramazán ünnepe előtt egy hónappal nősült meg. Erről persze nem beszélt semmit, hiszen ez a mohamedán családoknak öröktől fogva legitimebb titkuk.

Két nő ült keletiesen egybefont lábakkal az egyik diványon. Egyik huszonnégy-öt év körüli és a másik huszéves lehetett. Az idősebb Uszein felesége volt, a fiatalabb pedig a huga. Uszein felesége egészen közel ült hozzám. A mohamedán asszony vékony átlátszó fátyollal csodálatosan szépnek és különösnek tűnt föl. Az erős világyfény annyira átvilágított a fátyolán, hogy a nők arcát tisztán láthattam. A fiatalasszony fehér, alabástrom arca, sötét szemei izgatón szigorú szemöldökei, ivelt orra és sima fekete haja Jókainak az »Arany ember«-ében leírt török leányt juttatta eszembe. Körülbelül így képzeltem el én is egy szép török asszonyt. Nagyon különös volt. Mintha nagy távolságról két fekete tükör csillogott volna, rejtelmes mohósággal nyelte a feléje futó tekintetek sugarát. Mélyen a szemembe nézett: úgy tűnt, mintha intett volna.

na beszédes szemeivel. Visszaintettem, mintha mindent megértenék, pedig most kezdtem csak magamról egészen megfélekezni. Így nézhet ez mindenkire? — vetődött fel bennem az égető kérdés — vagy csak azért néz így rám, mert idegen és magyar vagyok.

Evés közben beszédbe elegyedtem a szép keleti asszonnyal. Jól beszélt a szerb nyelvet, így hát nem volt semmi akadály a kis udvarlásnak.

Azonban bármennyire is kedves volt Uszein és vendégszerető, ez már nem tetszett neki, egypár szót mormogott törökül, — én nem értettem, a többiek bizonyosan értették, — s a hölgyek pár perc múlva eltávoztak.

Rövid időre elvesztettük a beszélgetés fonalát. Az egész kis társaság megbotránkozott az eseten. Legjobban engem bántott a dolog. Uszein kettőzött kedvességgel kínálgatott bennünket édességekkel és gyümölcssel, közben emlegette a közelgő szertartás szépségeit, hogy valahogyan feledtesse velünk féltékenységének előbbi megnyilvánulását.

II.

Az őszi bibornap nyugvófélben járt már, amikor megindultunk az ünnepi szertartásra. Hallgatagon mentünk egymás mellett, én ismét godnolataimba mélyedtem. A seherezádi daloknak és izgató háremeknek keleti levegős képeit az izzó sötét szempár váltotta föl bennem. Megfogott a különös keleti nézés. Olyan idegenszerű és annyira csodálatos volt, hogy szinte elfelejtettem, hogy hova is megyünk. Csak akkor ébredtem föl zavaros gondolataimból, amikor a haldokló őszi nap utolsó sugarai is letűntek a vezuvszerűen füstölő hegyek mögött és halk misztikus hangon fölhangzott a műezzin szava.

A karcsu, büszke kis torony színes égökkel kivilágított erkélyén, hosszú, fehér szakállas pap jelent meg s karbatett kezekkel hajlongott kelet felé. Erősen figyeltem az imájára, de csak — Allah, Allah nevét értettem messzecsengő hangjának áhitatos remegéséből.

A dzsámija körül összecsdült tömeg is a fenti pap módjára hajlongott és szintén Allah nevét mormolta földrengésszerűen.

A szertartás rövid volt és rejtélyes, de Uszein által említett szépségeket egyáltalán nem láttam benne. Az ima csakhamar befejeződött s mi közös elhatározással átmertünk a dzsámija melletti népkertbe, amely közben zsufolásig megtelt ünneplő néppel. Sip, dob, zene diszharmonikus zugásától harsogott az egész kis kert. Hangos beszélgetéssel hömpölygött a tömeg a hűvös kerti sétányokon. Le-fátyolozott török nők, ezerszinű buggyos szoknyában és faszandálokban tovasuhanó, csillogószemű török kislányok tarkították a népkert egyszínű dekorációját. A férfiak leginkább sötét ruhákban voltak, komolyan beszélgetve vagy hűmmögve rőták az avaros hűvös utat.

A népkert közepén arab stílusban fölépített kiosk állt. S mi-

vel a tömeg hullámzása erősen arra sodort bennünket, elhatároztuk, hogy betérünk mi is egy feketére. Nagynshezen elhelyezkedtünk egy asztalnál s így nyugodtan szemlélhettük a körülöttünk hömpölygő tarka tömeg hullámzását.

A terem egyik sarkában egzotikus hangszerekkel felszerelt zenekar bugott, keleti indulókat és rapszódákat. Az asztaloknál elmélázó, bamba hallgatókban lüktetett keletnek minden tragédiája, öröme, hősiessége és fenséges szomorúsága ezen a csendes és ünnepélyes őszi estén. Szemükben a szenvedés és a bánat sugara megtört, a kegyetlen nyugalom komor hallgatókká tette őket. Ezek a férfiak ugylátszik már nem tudnak lelkesedni.

A zenekar melletti deszkaporondon éjjél után két egzotikus hiányos kosztümben öltözött mohamedán nő különös táncba kezdett. A zenekar előbb mély basszussal hörgött, majd oly visító hangokat adott, hogy a táncosnőnek minden erotikus mozgási képességüket igénybe kellett venni, hogy a rettenetes szinkronizációra átérző és elragadó táncot adjanak. Kigyóyszerűen vonaglott a testük, szerelmesen közeledtek egymáshoz, egybeforrtak, azután ismét elváltak egymástól. Valami örömnepi tánc lehetett, mert a boldogságtól, kéjtől és örömtől sugárzó arccal visitották a dalt: Oszmán-é... éj... éj... »

Az eddigi zenétől is rettenetesen zugott a fejem, de most már egészen elkábultam. A keleti illat, a keleti indulók, harsonák zugása, ennek a két csillogószemű nőnek erotikus keleti tánca, Uszein feleségének ragyogó sötét szemei keringtek bennem. Szédültem. Nem bírom ki ezt az izzó hangulatot — éreztem, hogy arcomat előnti a vér...

A zene duhajul ordította az örömnepet, a dob tompán lüktetőn dobogott, egészen egybeolvadt szívem gyorsuló dobogásával. A porondon a két nő erotikusan hajlodecva bugta a különös dalt; s a körülöttem ülőkön is erőt vett az oszmán dala. Mindenkinek a szeme hipnótikusan a két táncosnőre meredt, mindenkinek a teste kigyóyszerűen vonaglott — mint a két táncosnő, — egyre fölföl csapott a hangulat, a dal varázsszerűen terjedt és a... vége... az egész népkerti tömeg az oszmán dalba tört ki.

A zene most már teljesen megvadultan zugta: Oszmán-é, oszmán-é, éj..., éj...,

Uszein, az öreg expasa és a két kemáli kinézésű török fiatalember is csipőretett kezekkel ide-oda hajlongva ordították az oszmán dalt.

Nem tudtam magamon tovább uralkodni. Fölfordult bennem minden. Kelet csábító illúziói szürkévé, piszkossá és vaddá fakultak előttem. Fölugrottam. Nagy erővel és kardommal utat törtem magamnak a megvadult tömegben. El sem köszöntem a társaságtól, meg

sem köszöntem a török vendégszeretetet, csak rohantam, hogy minél előbb kijussak az őrzőngő tömegből.

Zugott a fejem, szemeim még mindig kápráztak, amikor kijutottam a sötét népkertből. Fülemben kísértetiesen csengett az oszmán dal a derengő hajnal lila fátyolán át, sokáig lebegett előttem a szép keleti asszony izzó fekete szeme.

Részegült kósza emberpár . . .

*Gsapongva hempereg arcodon a gőg,
bizar, vig mámorba szédül a szemed,
virgonc, szilaj szavak zudulnak ki szádon,
midőn szemed fénye élém lángol.*

*Tavaszi boldogság ömlik a világra,
ha kitárult pompás lényed rámsuhan
s a csend nagy pillanatában mint pajzán jétéket
lehel parázs ajkad reám forró csókokat.*

*Kihevült nyugtalan regéket mesélünk
ingerült, éles marakodó hangon . . .
várunk együgyű uj és nagy csatát,
majd fenékig ürítjük a mámor isteni poharát.*

*Én meséket mondok a legnagyobb csodáról:
egy boldog, csókos, nagy meseországrol,
hol emberek élnek és nagyon szeretnek,
hol nem marakodnak, hol nem verekednek! . . .*

*S ha előbuggyannak számból a szavak,
vékony kis ujjaid kuszálják a hajam,
ilyenkor úgy érzem, nagy és szép az élet,
hogy bolondos legények így tán sohasem éltek??*

*És mi kellen, ó részegült kósza emberpár,
kik zuzmarás mezőket járunk szerelemért . . .
Ma dacosan megvetjük egymás hívó szavát,
könnyezünk és bizonyítjuk a magunk igazát.*

Németh László és szerepe

Írta: Szabó Lőrinc

Mielőtt még olvasni kezdem Németh László önéletrajzát, elgondolkoztam azon a furcsa tényen, hogy ennek a roppantmunkásságú írónak csak most jelent meg az első igazi könyve. Annyi és oly sokféle cikk, tanulmány, felolvasás és füzet, oly erős és izgalmas hatás után itt van egy mű, egy könyv, és a nagy szerep árnyékában kicsinynek, jelentéktelennek látszik. A közönség felől nézve valószínűleg nem az: ez a munka rendkívül érdekes gondolatvilágot és irodalmi korszakot tár fel, megírása oly lendületes mint egy roham s a stílus az alakítóművészet magas iskoláját mutatja a beszélgetőtónusban is. A művet az írők, a kortársak várakozása fogadhatja csodálkozással.

A csodálkozás aztán tovább kísér és egyre nő, amint olvassuk ezt a részleteiben kihívó önéletrajzot, és vele együtt nő a csalódásunk is. A logika talán igazat ad Németh Lászlónak, hogy Összes Művei elé elsőnek a kalauzt adta könyvformában közkézre, a lelki útmutatót az ő labirintikus világához, hiszen utóvégre ez valóban csak Előszó, amely megmagyarázza a Tanú-előtti, fiatalkori művek létrejöttét és természetrajzát. Az irodalom érdeke azonban jobb szeretne volna, ha — egy másféle, szerényebb logikával — Németh Lászlónak folyóiratokba temetett művei közül kapta volna meg ezen a tíz éven a legfontosabbakat és legaktuálisabbakat. Azokat, amelyekkel érdemes és szükséges együtt dolgozni vagy legalább vitába szállni.

Ez a könyv, Németh László szerepvállalásának, szépiróból kritikussá történt átalakulásának lírai rajza körülbelül 1932-ig, nem volt aktuális. Németh kritikai művei eddig is helytálltak az írójukért, a tanulmányok voltak fontosak, nem a megszületésük rúgóí. Az efféle jelentéstételt az indokainkról, bár forr és éget benne a jelen és a közelmúlt, meg kell hagyni egy életmű utószavának. Olyan utószóznak, amelyet esetleg már nem is maga a szerző ír meg vagy dolgoz fel. A becsvágy és dac titanizmusa kell hozzá, hogy író ilyen könyvvel ilyen korán jelentkezzen.

Némethben megvan ez a titanizmus, és tehetségének különleges mérete, szerepének fontossága már nem vonható kétségbe. A záró Jegyzet szerint ő maga óriási felzúdulást vár erre a bemutatkozójára és azt hiszi, hogy könyve hasznos könyv lesz. Utóbbi hitében, azt hiszem, csalódni fog. Ilyen könyv nem lehet hasznos, mert Németh a védekezésével jogosnak tünteti fel azokat a támadásokat, amelyek érték, polgárjogot ad, ha kényszerűségből is, az élet pletyka-

hajhászásának az irodalomban. Amit irt, az igaz, mondja. Az ilyen igazság mellékes, mondják velem együtt bizonyára sokan azok közül is, akiknek egyáltalán nem szívügyük a polgári szempontok érvényesülése, a szalónhang, a langyosság, simaság és elszürkítés. Utóvégre, mint majdnem minden író társam, én is éppen eleget mesélhetnék botrányos igazságtalanságot és igazságot az életemből s nem a gyávaság, nem a titanizmus hiánya tartott vissza közlésüktől mondjuk tíz évvel ezelőtt, amikor nagyon rászorultam volna bizonyos magyarázatokra. Az írónak hazugság, azaz elhallgatás vagy átköltés árán is fölébe kell kerülnie az élet nyersanyagának.

Nem is érthető és vizsgálható másképp helyesen ez a könyv, csak mint leszámolás, visszatekintés. Minthogy építőerőt nem lehet kapni belőle, legfeljebb a szerző megkönnyebbülése szempontjából lehet mégis hasznos, és pedig akkor, ha — a másik hibáiról most már megfedkezve — úgy nézi, mint egy önkéntes, nagy, nyilvános vezeklést a saját adottságaiért.

Alig valószínű, hogy a titanizmus elfogadja nézőpontomat. Ő vezekel? Miért? Mindig őt támadták, bántották és ő még ezzel a teljesfrontú ellentámadással is csak védekezik! Én mégis biztosnak érzem az igazamat. Németh épűgy le akar itt számolni a saját gyöngeségeivel és szégyenkezéseivel, ahogy túl akar jutni az ellenfelel. Heves, lírikus lélek, van benne egy adag a Szabó Dezső természetéből. látszik, nagyon szenvedett a fogyatékosági kísértetektől, gyötörtén szomjazta 1920 és 30 között a nemes és méltó siker megváltását és saját gazdaságától türelmetlenül minduntalan előre le akarta szakítani a mában a holnap aranyalmát. Ismerjük ezt a lelkiállapotot: a nyugtalan és bizonytalan fiatal lélek érzi a maga minden szunynyadó értékét, szükséges hite előlegezi a jövőt, jogaként követeli a nyár napsütését a didergő koratavasban, látja az esetleg közönséges, de nyugodt tehetségek sikerét, a kor és a tapasztalat fölnyét és összeroppan és kitör és üldözöttségében támadásba lendül. S mert többnyire a megtámadott is ugyanigy vergődik, köröskörűl egyszerre csakugyan teljessé válik a hadiállapot. Innen a folytonos táborkeresés, összeveszés és szakítás. Így válik magát és mást mazochista-szadista kegyetlenséggel tépő, aszociális hódító vággyá a finom és félnék idegelet és becsvágy. A gyöngeség és érzékenység tréningje ez az erőre és edződésre. Közben az intellektus szeme vésszen tágra nyílik és látja, megveti magát, ami csak ujjabb lőkés az ujjabb túlzásra: tessék csak elolvasni, hogyan írja le a naiv Németh például az érett Osváthoz való rajongó-gyűlölködő viszonya kórtörténetét. Ez a tragikomédia igen gyakori, de kevesen tarták még fel oly meztelenül, mint Németh. Az alakuló különleges ember minden természetes és beteges gyengeségét nagyító alatt látja a megfigyelő befelé néző szeme, — és ez az álarccal együtt akárhányszor az arcból is lerántó éleslátás a jó jel, ez különbözteti meg Németh egocentrizmusát és egész magatartását, fejlődőképességét a

Szabó Dezsőtől. Az okosság, az igazságnak egy mélyebb vágya, amely exhibicionista izgalommal leplezi le magát, hogy jogot érezhessen mindazoknak a leleplezésére, akikét szükségesnek tartja. Akármit mond a hősi szavakat kedvelő Németh dacossága, ez a könyv öntudatlan vezeklés is.

Németh László hívek seregét szerezte az utolsó három-négy esztendőben, köztudomású, mennyire mellé állt a fiatal magyar értelmiség. A lelkesedést joggal váltotta ki: éleslátása, problémaérzéke, eredetisége, jellemző ereje, impozáns gondolatrendszere, félelmes erkölcsi bátorsága és óriási munkabírása rendkívüli érték mai irodalmunkban. Gazdag, gyors és fanatikus szellemében egy egész írói nemzedék hajtóereje dolgozik. Megérdemli, hogy elégedetlenkedjünk vele, mikor okot ad rá. Ilyen képességek még többre köteleznek, egy ilyen agyszerkezetnek nem szabad méltatlan anyagot örölnie. Ha száz esetből kilencvenben igaza van is, ezért beszélek én most a másik tizről. Ezért kifogásoltam, hogy a bizonyos pletyka- anyaggal veszedelmes útra lépett. A lelkét formáló és kritikus működését befolyásolni akaró életeseményeket az irodalmi világ nagyrészt amúgyis tudta; közlésük a láthatatlan irodalompolitika drótjainak megmutatásával csak a közönség felé új és tanulságos, az irodalom felől nézve még az esztéta és a gondolkodó néhol frapráns ítéleteinek kíséretében is fölösleges, sőt káros, különösen nálunk, ahol a közszellem és a visszhang annyira érzékeny egy mondjuk Strachey-s nyíltsággal szemben. Van az önéletrajznak oly részlete is, — egy íróbarátunk felcségének bemutatása, — amelyet a tapintatlanság fokán kívül menthetetlenné tesz az, hogy erre a rajzra még irodalom-politikai visszaélések leleplezése címén sem lehetett szükség.

Abban a fiatal Németh Lászlóban, aki már a múlté, de akit, hiába, mégiscsak a Tanu mostani Németh Lászlója állított így a nyilvánosság elé, félreismerhetetlen egy beteg lelki góc. A félelemérzet, a belőle kicsapó dac, az embertelen keménység, az agresszivitás és a dogmatizmus görbéi zárják be határait. Ezt a beteg területet feltétlenül el kell tüntetni egyéniségéből, hogy méltóvá válhasson a lehetőségeihez: el kell meszesíteni, mert fertőzi az izlést és megrészegeti a pusztítás kötelességét. Velem kapcsolatban a tudatosság betegségéről és gyógyítóerejéről írt Németh László; alkalmazza magára is a gyógyszer, mellyel oly bőségesen rendelkezik.

Erényei is azt bizonyítják, hogy erre a gyógyulásra még szüksége van. Életrajza, melyet eddig csak kifogásoltam és magyaráztam, majdnem mindenütt lüktet a zsúfolt élettől. Németh mégis kifejezetten fájlalja, hogy a szépirodalomból átszorították a kritika és az elmélet terére s emiatt mintha még most is gyászolna benne a cserbenhagyott költő és regényíró. Ilyen fájdalomra semmi ok. A kritika a ő legjobb rangján teremtes, művészet, s nem utolsó sorban azért az, mert a kritikus szelleme a szépíró erejével alakít, a költő lelkével röpül. A gondolatok, érvek, az analízis és az elemzés

kiépítése vakítóan gyors ugrásokat és kapcsolásokat mutat nála. Stílus eszközei annyira éltetőek, hogy egy-egy gondolat pontos és hideg geometriai kristályában szinte vérünk-idegzetünk ritmusára dobog és tüzel valami láthatatlan sziv. Már említettem az Osváth-élmény rajzát: nyilvánvaló, hogy ez a nagyszerű keresztmetszet csak félig köszönheti életteljességét a morális önbüntetésnek, a pszichológus adatainak: az igazi sikert itt is az író szerzi meg a gondolkozónak. Ugyancsak a szépirói kvalitás adja a plasztikáját sok más részletnek, például a halott gyermek elsíratásának, amely testi fájdalomközelbe hozza a témát az olvasóhoz és egy kis zárt remekmű, a munkába menekülés leírásának, néhány külön portré-nak és csoportjelenetnek, számtalan csak úgy odavetett, de rendkívül tömör, világító megjegyzésnek... s végül az egész életrajzot átfutó ideális hitnek, amely egy új, szebb és jobb magyar világ keretében meg akar teremteni vagy legalább össze akar fogni egy intellektuális nemzedéket.

Nagy erények és értékek omlanak szét, valahányszor Németh László nem tudja legyőzni beteges szubjektivizmusát. A becsületenül barátkozó, vagy becsületes, de szürke kritika helyett a teljes igazság katonája ő, szakadatlanul küzd a mesterségesen ködbeborult értékek és állértékek megmutatásáért és a mai nemzedékek igazi távlati képének megvilágításáért, de fölényes fegyverzelelenére akárhányszor eszmei csatát vesz, mert egy-egy ragyogó párbajban, amely nyeresre áll, egyszerre csak valami érthetetlen, tiltott vágásra, szúrásra siklik a kardja. Nem kisebb bátorság és becsületesség kellene, hanem több hidegvér. Kitűnő fegyverei, éppen mert olyan élesek, nagyobb nyugalomra köteleznek. Őt károsabb túlzások hitelrontásába viheti kritikái szubjektivitása, mint a legtöbb mai kritikust. Összefoglalásai és egyes ítéletei néha megvesztegetőbbek, mint amennyire igazak. Hivatásérzete mellé ki kell alakitania magában bizonyos tartózkodást is, bizonyos tiszteletet az anyaggal szemben, amellyel dolgozik, — eddig nem egyszer túlgyorsan akart megmerevíteni olyan élő, változó, forrongó jelenségeket, amelyek még nem tűrik a végérvényes megállapításokat és kisiklannak a megjósolt vagy rájuk erőszakolt formulából.

Ilyen élő erjedésnek látom én Németh Lászlót is. Könyve, az Ember és szerep, végeredményben annyira csak függvénye egy jelentős multnak és egy remélhetőleg még jelentősebb jövőnek, hogy azok számára, akik sem rajongani, sem szörnyűködni nem akarnak, az egész mű tulajdonképpen kivülesik az értékelés határán. Tapsoljon, aki szidja; szidja, aki örül neki; aki pedig igazán látni és ismerni véli Németh Lászlót, az várja és sürgesse azokat a műveket, azt az életművet, amely majd értékmérőt adhat ehhez a nagyigényű és veszedelmes Előszóhoz.

A magyar értelmi osztály feladatai az új hazában

Írta: Batta Péter

Érdekes kis elmesíttatást olvastam a napokban egyik erdélyi havi folyóiratban az Erdélyi Tudósítóban. Ez a pompásan szerkesztett írás havi szemlének nevezi magát s kimondottan katolikus irányzatú.

Az elmesíttatás címe: Demagógia? — kérdőjellel, úgy ahogy írtam. Ostorozza benne egy erdélyi székelyföldi város magyar művelt osztályát, kifejezetten az ügyvédek, mert semmit se tettek a székely népért, ugyanakkor azonban egy román ügyvéd értette a módját, ingyenesen jogi tanácsokat adott, szívesen fogadta a teljesen szegény embereket is, megmagyarázta nekik, mi a teendőjük ügyes-bajos dolgaikban. S a végén ezek a magyarok megválasztották őt a színmagyar város polgármesterévé a — magyar jelölttel szemben.

Demagógia — mondták a magyar ügyvédek s bizonyosan fel is jelentették őt az ügyvédi kamaránál, mint olyat, aki meg nem engedett eszközökkel szerezte magának klienturát, ügyfél-táborát. A román ügyvéd, most már polgármester, azonban füttyölt rájuk.

Évek múltán mint polgármester is hű maradt az ő »demagóg« elveihez.

Lejáróban volt a polgármesterség. Mit csinált hát, hogy biztosítsa újabb megválasztását újabb 5—6 évre?

Ott is vannak, Romániában persze parasztvédő törvények. Ezek épp oly komplikáltak az egyszerű ember számára mint a mienk.

Beállított hát a polgármester öt-hat elbocsájtott magyar könyvelőt, jegyzőt, tanítót a városháza két-három szobájába s közhírré tette, hogy ezek a hivatalos órák alatt a nép rendelkezésére állanak s a közönséges napidíjak ellenében semmi más kötelességük nincs, csak az, hogy a hozzájuk fordulóknak megmagyarázzák a törvény ágas-bogas rendelkezéseit s ezeket az egyes esetekre alkalmazva, a feleket pontos utasításokkal lássák el.

Lett megint nagy búcsújárás a városházára. S egész bizonyos,

hogy a legközelebbi polgármester választáskor a magyar jelölt megint megbukik.

Demagógia?

A fentiekből folyó következtetést azonban, amelyet a cikk írója levon, a maga egészében ideiktatom, annyira találó az a mi viszonyainkra is. Szinte azt szeretném mondani: a számból vette ki a szót, a tollamból folyatta ki a sorokat.

Sűrűn hangzó panasz nálunk, — írja —, hogy a magyar nem pártolja a magyart. Ügyeit és pénzét idegenekhez viszi, amikor saját véréből szakadt tanult emberek munka nélkül vannak. A panaszkodók a faji öntudat és kötelességérzet hiányával vádolják meg a népet.

De vajjon népünk nem kérdezhet-e vissza, hogy akik most vádaskodnak, annak idején érlette, mint magyar népért mit dolgoztak, munkájukban, hivatásuk felfogásában volt-e igaz magyar öntudat? Megélhetésüket — némelyiknek bőségesen is — a magyar nép tömege biztosította, de volt-e népünknek alkalma vezetői példáján megtanulni azt, hogy a nyelvi, vallási, vérségi, történelmi kapcsolatok olyan közösségbe utalnak minden magyart, ahol a közösség érdekei az egyéni érvényesülések előtt állanak.

A politika sovén irányzata s az ettől nem független gazdasági leromlásunk most nyilvánvalóvá tették, hogy a nemzeti összetartózásnak igen reális vonatkozásai is vannak.

Minden igaz szeretet tetteiben valósul meg s a fajszeretet sem lehet lirai ömlengés és mellverdesés, a magyarságot nem elég szavalni, az összetartozás kötelezéseit nem lehet csak egyik féltől követelni. Ma egyéni érdek is sürgeti, hogy a tanultak a nép közé önzetlenül leszálljanak. A nép a tettekből ért és ítél.

Eddig a cikk. Kell-e mondanom, hogy teljesen igazat beszél? — Kell-e mondanom mennyire egyformák vagyunk mi magyarok, bármely szélére vessen is bennünket sorsunk a világnak?!

Mert nálunk — sajnos — a hiba ugyanott van. A mi művelt osztályunk tagjai is megkövetelik, hogy népünk őket keresse fel, hozzájuk vigye pénzét, de ugyanakkor a szorosan vett s megfizetett ellenszolgáltatáson kívül talán még egy jó szót se vesztegetnek rá. Hát hogyan segítenék őt bujában-bajában?

A nagyon kevés kivételtől eltekintve, — amelynek mindenkifölött hála, tisztelet és elismerés, — a nagy tömege intelligens középosztályunknak bizony nem érzi s nem is teljesíti kötelezettségeit elesett véreinkkel szemben. Sőt sok magyar ügyvéd kereken kijelenti, hogy: az ügyvédi iroda nem jótékony intézet! S ha csak a törvény alapján ki nem rendelik szegényvédőnek, bizony egy szalmaszálat sem tesz keresztbe érdekében.

Ugyanakkor épp most olvasok egy kis hirdetést az ujságokban, hogy egy bánági székhelyi szerb ügyvéd ingyen ajánlja fel szolgálatait a teljesen szegényeknek.

Uraim, magyar ügyvéd uraim, ez az eset vérezen kezd hasonlítani az erdélyi román ügyvéd példájára.

De nemcsak az ügyvédeknek vannak kisebbségi faji kötelezettségeik, persze a néppel szemben, hanem a többi hivatások művelőinek is. És semmivel sem csekélyebb mértékben.

Egy-egy jó orvos, pap, tanár, tanító, még a mérnök is megtalálhatja a módját, a kapcsolatot a néppel, amikor ügyes-bajos dolgai közepette segítségére siethet. Államnyelven kapott írásait elolvashatja, megmagyarázhatja neki, utasíthatja, hová forduljon, mily jogorvoslatot vegyen igénybe.

És higgyék el a művelt középosztály tagjai, a néphez leereszkedni, az egyszerű paraszti emberrel a hivatás gyakorlásán kívül is szóba állani, — nem háládatlan mesterség. A nép megérti azt, aki őt megérti és segíti s alkalomadtán, amikor az illető nem is sejti, tetézve fizetheti vissza a jó szót, a jó tanácsot.

Mért sohasem szabad elfelejteni, hogy a magyarság ereje nem éppen és elsősorban a vagyonban van, nem is a szellemi fejlettségben s a műveltség elterjedtségében, bár ezek sem lebecsülendő tényezők egy nép erejének, hanem igenis a nagycsaládu, a szapora, a kitartó napszámos, zsellér és törpebirtokos osztály tagjaiban is.

Ebből következőleg csak addig van létjogosultsága egy kisebbségi nép középosztályának, amíg megvan ennek alapja: egy széles napszámos, zsellér, törpebirtokos szóval paraszti réteg. S a kettő között álló iparos és kereskedő társadalom, mely mint összekötő kapcsolatot szolgál.

A középosztály tagjainak tehát a saját jól felfogott érdekükben kell hogy istápolják, védjék s vezessék az alsóbb rétegek egyedeit s nincstelenségtől, a kétségbeeséstől megmentsék. Nem csak szóval, hanem tettel is. Sőt áldozatokkal is.

Ezért szükséges, hogy az ügyvéd jogi tanáccsal, az orvos kezeléssel, a pap lelki vigasszal, a tanár, tanító általános tudással ingyenesen lássa el az éppen legjobban rászorult nincsetlen osztály tagjait, az ő fajtestvéreit.

Ezért szükséges, hogy ezek álljanak a minden faluban létező népkörök, olvasóegyletek, dalárdák, gazdakörök, munkásegyletek élére, ha nem is elnökként, de legalább mint titkárok, jegyzők s tagyék lehetővé, hogy az egyletek a mai nehéz viszonyok között is megállhassanak s átvészeljék e gazdasági s egyéb tekintetben is világkrízist.

Ha valamikor szükség volt rá, most igazán égető szükségességet képező szövetkezeteket alapítsanak, szervezzenek meg s vezessék azokat, amíg felnő mellettük egy új nemzedék, amely már majd a saját lábán is meg fog, meg tud állni.

Nekünk kell végre sorompóba állni, nekünk kell ezt megcsinálni, mert passzivitásunk nem jogosít fel arra, hogy majd így kiállítsunk: demagógia!?

Sárga mosoly

Nem maradt semmi! társaim
A szeszély mindent elsodort,
Elálmosodtak álmaink is
Nem érdekel mi lesz, mi volt

Nem ígér bíbor boldog békét
Távoli tűz és égi lány,
A mult szegényes szürke térkép
Múlunk, öregszerűnk szép simán.

Nedvesen fénylő szemünk bezárjuk
Könnyprizmáján tekintünk vissza,
S dűnnölgjük: bús borostás arcunk
A könnyek gyöngyét majd felissza.

Vén lámpásunk oltuk el csendben
Kezünk a sötétben majd talál,
Sovány, jéghideg kezét
Ezt nyújtja a halál.

Elül a rivás, csönd borít be
És így maradunk örökkorig,
Ajkaink közül megsárgultan
Pár, laza vén fog vicsorit.

Tímár Ferenc

Láthatár

Kritika a kritikáról

Egyszavas meghatározásokban nem hiszünk. Arra a kérdésre, hogy mi a mai könyvkiadás célja, elég nyugodtan válaszolhatjuk, hogy haszonszerzés, de ezzel is csak részletigazságot mondunk.

Azt azonban bátran szögezhetjük le, hogy a könyvkiadás úgyszólván sohasem »irodalmi« célt szolgál. A »fennálló szükségletek kielégítése« sem korlátlan igazság, mert például épen a szorgos kiadói tevékenység avatta »közszükségletté« az álirodalmat és a ponyvát. Szóval: ha a könyvkiadásnak nincs is köze az irodalomhoz és belső kapcsolata sincs azzal, az egyéni haszonszerzés mellett még sok egyéb célnak is hű szolgálója.

Ha ez igaz, — márpedig igaz — akkor a kritikának nem csak az írók és írárok böngésző bírálgatása egyedüli feladata, hanem állandó állásfoglalás a kiadók egy szóval megnevezhető tevékenységével szemben is. Ezt az állásfoglalást — természetesen — csak elvétve találhatjuk, ellenben annál több kendőzést, sőt modern kozmetikát, ha a kiadói érdek úgy kívánja, (márpedig mindig azt kívánja,) azonkívül tömördek félremagyarázást, megnemértést.

A frissen megjelent könyveken kívül érdemes tehát — épen a kritikák alapján — olyan könyvekkel is foglalkozni, melyeknek már »kialakult« a kritikája. Ilyen könyv többek között Aldous Huxley: Szép új világ c. regénye.

A kritikák tartalmi ismertetése szerint, ebben a regényben olyan társadalom bontakozik ki előttünk, amelyben a gyermekeket mesterséges úton tenyésztik, futószalagok ontják a lombikokban tenyésztett és csak lefejtésre váró gyermekeknek a mindenkori szükségletnek megfelelő tizezreit. A gyermekek szexuálerotikus játékokon nevelődnek, hogy felnőtt korukban ne ismerjék a szerelmet, hanem csak a szeretkezést. Oktatásuknak főeszköze a »hipnopedagógia« és »megmásíthatatlan« társadalmi dogmákat vének kitörölhetetlenül tudatukba. Az emberek felhőkarcolókban laknak. »A közösség minden, az egyén az semmi!« — ez a jelszavuk. A boldogságot többrebecsülik a szépségnél, de a boldogságot nem önmagukban, vagy közösségben, hanem a »szóma« nevű narkotikumban találják meg. Az Istent detronizálták és Fordot ültették helyére... Mindezt hatszáz évvel Ford születése után... Igen, a kritikusok mind látták, hogy ebben a Világállamban felhőkarcolók van-

nak, repülőgép és rakéta-közlekedés, unalmas tömeglélek és csak az ri ki az egytestű és egylelkű tömegből, aki valamilyen laboratóriumi hiba folytán valamelyest rosszul sikerült. Aztán majdnem kivétel nélkül azt érezték és érzékeltették, hogy ezen - a szerintünk - »kollektív« társadalmon egy »vadember« arat erkölcsi diadalt. No, igen: egyik-másik azt is észrevette, hogy ebben a »kollektív« társadalomban alfák, béták, gammák, delták és epszilonok is vannak, ilyen elnevezésű emberek, ilyen elnevezésű embercsoportok és az elnevezés alsóbb és felsőbbrendű munkakategóriákhoz, kasztokhoz való tartozást is jelent... Mindezek alapján megállapították, hogy a Szép új világ regényes utópia és vagy azt, hogy gyenge regény, vagy azt, hogy rossz utópia, esetleg mind a kettő.

Anélkül, hogy a regény tartalmi lényegét mi is abban látnók, amiben a kritikusok egész sora, vessük fel legelőször a kérdést: utópia-e valóban a Szép új világ? Ennek az állításnak ugyanis eleve ellentmond a könyv stílusa. Az a helyenként fölényes gúny, más-helyütt a letörölhetetlen szenvedő mosolygás, ami a regény kettős hangját adja, csak kevéssé vall arra, hogy »pesszimista utópiát« olvasunk. Aztán a tartalmi vázlatból nem szabad kifelejtenuünk azt sem, hogy a kasztokon épült társadalomban az alsóbb kasztoknak mindenből kevesebb és silányabb jut, mint a felsőbbeknek. És az sem lényegtelen, hogy a kasztok felett »világigazgató« uralkodik, aki — ha másat nem — de a tiltott olvasmányokat száz százalékgig lefoglalja magának. Ez a »világigazgató« sok dolgot másképp lát, mint akár a legfelsőbb kasztok képviselői, de nem tudunk arról, hogy ő is »félresikerült« volna.

Az embergyár típus-embert, széria-embereket gyárt; aki elűt a tömeg és kaszttipustól, abból lázadó lesz. Ezt a kritikusok is észreveszik — mármint a regényre vonatkozóan... »Mily jó, hogy a legalsóbb rendbe születtem« szuggerálja a Szép új világ pedagógiai masinája. A szülést kiküszöbölik. Narkotikummal és más egyebekkel hajszolják az élvezeteket. A zárt kasztok megközelíthetetlenek és a lombikban már megmásíthatatlanul megkapja mindenki bélyegét, hogy holta napjáig hova tartozik.

Nem állítjuk, hogy a ma reális képe tökéletesen hasonló vonásokat mutat, de azt sem tagadhatja senki, hogy ezek a tendenciák léteznek, ha nem is mint gazdasági, hanem mint uralmi tendenciák. A Szép új világ, tehát nem a ködös és távoli jövő, hanem sokkal inkább a jelen. Mivel pedig nem a százszázalékosan reális jelen és mivel hangja végesvéig gunyoros, bátran állíthatjuk, hogy minden kritikai megállapítás ellenére sem utópia, hanem szatira ez a regény. Nem téveszthet meg senkit az, hogy évszázadok távlatába vetíti meséjét az író: a szatírának majdnem minden esetben lényeges kelléke a távolság. Már pedig mindegy, hogy térben, vagy időben mérjük a nemlétező távolságot.

Ez a távolság szükséges, hogy író és olvasó ne lásson mást a valóságból, mint a lényeges és jellemző, legfőbb vonásokat, hogy

a részleteket úgy rajzolhassa meg, ahogyan az a jellegzetes lényegből következik, nem pedig ahogyan a közvetlen közelség realitása láttatja... Ezt tette Voltaire és Swift, ezt teszi Huxley is és mondhatjuk: jól csinálja. Írása cselekedet: állásfoglalás azzal szemben, ami van. Ez a gúnyoros, távolból áttekintő látás, a részleteknek a lényegéhez való ferdítése, a tendenciáknak, valósággá értékelése és az egésznek megtagadó tagadása: ez a szatira.

Tagadni tud az is, ki mást hisz, de megtagadni igazán csak az, aki semmit sem hisz... Azt mondják: Huxley elhagyta természet-tudományos világnézetét és katolizált. A kritikusok legnagyobb része ezt domborítja ki legjobban, ez legfőbb szempontja és természetes, hogy ezért tulajdonítanak különleges értéket a Szép új világ-nak egyesek és ezért nem veszik észre értékeit mások. A felületesen lelkesedők a »Vademberben« látják Huxley katolikus szemléletének megtestesülését.

Nézzük meg közelebbről ezt a vadembert! Szerencsétlen véletlen folytán természetes nemzés útján került a világra: ez különbözteti meg első sorban az Új Világ kasztembereitől. Ugyancsak szerencsétlen véletlen okozta, hogy nem ez a társadalom, nem ennek hipnopedagógiája és társadalmi szuggesztíója nevelte, hanem az utolsó nem fordizált embersziget, az őserdő társadalma. Végül szerencsétlen véletlen az is, hogy visszakerül abba a társadalomba, ahonnan vérségi ágon származott. Az őserdők miszticizmusát és kacskaringós fáradozásokkal, oktalan megkerülésekkel handabandázó romantikáját (lovagi romantika!) hozza magával oda, ahol a minden erőfeszítéstől mentesült narkotizált boldogság az életideál. Vallásos romantikával reagál minden társadalmi és biológiai hatásra. A »Minnesängerek« sóhajjtásával közeledik a nőhöz, szerelme az újvilági nő másnemű szerelmének tagadása, de megtagadja saját vallásos szerelmi romantikáját is, mert végül is összeveri, rugdossa, korbácsolja szerelmét. És ugyanígy tagadja meg lovagi romantizmusát a társadalommal szemben is, melyet megtéríteni és megváltani indul, de cserbenhagy, megszökik belőle és végül felakasztja — önmagát. Tegyük fel, hogy a Vadember egészen az utolsó oldalakig valóban a katolikus szemlélet megtestesítője és akkor nyugodtan állíthatjuk, hogy az utolsó oldalon az öngyilkosság megtagadja a katolicizmust is, azt a katolicizmust, amely az öngyilkosságot nem tekinti és nem tekintheti katolikus cselekedetnek.

A kritikai értékelések egyik része a Vadember erkölcsi diadalát zengi. Lehet, hogy létezik olyan kiadás, amiben ez is olvasható. A Pantheon-féle magyar kiadásban a Vadember nyomtalanul mulik el a Szép új világból, sok handabandázása nem hagy nyomot maga után: tehát hiába élt. Erkölcsi diadal az, ha elpusztulunk úgy, hogy nem volt értelme életünknek?

A másik oldal kritikusainak figyelmébe ajánljuk, hogy Huxley minden sorával megtagadja a Szép új világ társadalmát, mely sokkal inkább a ma, mint a jövő társadalma. De megtagadja annak

retrogorád tagadóját is akkor, amikor megtagadtatja azzal szerelemben, társadalmi és istenhitben is önmagát. Ez a kettős tagadás felér sok egyenes állítással.

Huxley megtagadta világnézetét: üdvözlí és lehurrogja a kritika. Azt mondják utópiát írt, holott műve, mint minden más nagy tagadó igazi alkotása: szatíra. Vajjon mit szólnak majd a kritikus urak, ha megtagadja mostani tagadását is? Mert meg fogja tagadni. Akkor azonban már aligha ír szatírát. A tagadások megtagadásából megszületik majd a határozott állítás. Nem hisszük, hogy tapsolnak annak a mai tapsolónak, — de annál jobban várjuk.

Körmendi Zoltán

Vassal és fohással

Fekete Lajos versei. Janus Pannonius Társaság kiadása
Pécs, 1934.

Pontosan félszáz vers. A szívem pedig ritka örömben dobban, amikor leírhatom: nincs a félszáz közt talán egy sem, mely gyenge volna, melyet a kötetből könnyen és gondozás nélkül lehetne kivetni. Mindenik szorosan hozzátartozik a költő legújabb lelki arcképéhez, egyik a másikat egészíti ki. Mégsem olvadnak szintelenül egymásba, mint a »semfű-semfa« sövény cserje-sora, melynek »eleje ott kezdődik, ahol van a vége«. Nem. Ugy emelkedik ki minden vers-törzs, élesen, határozottan, egymás testvéreként és mégis megkülönböztethető egyéni vonásokkal, mint a Bükkös, vagy Tölgyes vihar-ritkította szálfái. Az élet vihara és az önkritika fejszéje zúgott és csattogott abban az erdőben, amelyből megmaradt ez az ötven szoborszerű szép fa. Szinte mindenik megállít, beszédes erővel, jólesik körültapogatni őket, vizsgálni őket, vizsgálni átmérőjüket, szemlélni növéstük mikéntjét, gyökereik mélyrefutását, terebély koronájuk elágazásait. Jólesik a tapogató tenyérnek kergük érdes férfiassága.

Fekete Lajos költészete nagyon megnőtt e tanubizonyság szerint.

Sok megállító, megindító és megrázó vers között különös helyet foglalnak el ezek a gyökér-vallomások. »Nehéz bánáti fekete földben porladoz finom asszonyi csontja« Fekete Lajos édesanyjának is. Az a föld pedig igazi édesanyja maradt. A pesti, nagyvárosi számkivetésben is. Onnan meríti a színeit, erejét, azt, ami benne új. Még akkor is, mikor a nagyváros élete ihleti versre.

Örök költői motívum ez, éppen olyan öreg, mint másoknál a Nagyvárosba vágás. Szentelek Kornélnak csodálatos emléket ál-

litt, »vig halotti dalt« énekel Fekete. Valami profán, vakmerő, kihívó, kötekedő szépség van ebben a versben, amely túlnéz a halotton és a halálon, valami játszi, friss hang, mint a szabad és halhatatlan szél sebesen zúgó hangja, mely beleszól a Circumdederuntba, aztán azt is megunja, siet tovább, mert dolga van, mert »mindenképen élni kell«.

De újfajta fájdalom ez,
nincsen benne bánat:
kidőlt egy fa, de helyébe
majd egy másik támad.
Bólogass csak, zengj a szélben
kukorica-tábla,
nem halt ő meg, — nyárderekán
ki hisz a halálba'?

Novizád, Petrovgrad, Sztáriszivác, Paděj, Temerin... Ezek a helységnevek úgy zsongnak bele Fekete költészetébe, mint a nyári rét zsongása. Még régebből, a tavasz, a gyermekkor zsongásából komoran, sötéten és mégis megváltó, szabadító emlékezéssel bukkan fel Zsidovin és Veleapai neve. Ezek mind gyökerek, letagadhatatlanok. Csupa barát, csupa ismerős, csupa otthoni dallam, s az emlékek társaságában még a hajdani ellenség is szívesen látott vendég.

Feketét mértéktartó, büszke szomorúság jellemzi, kevészavú gyász. Sorok között, színek mögött, gyökerek mohájába rejtve, költészetének ki nem mondott, de mindent betöltő atmoszférájában van ez a motívum. Nem politikában, hanem hangban, formában, magatartásban, mélységben. Még az ilyen strófa is ritkaságszámba megy:

Minket megint átok páhol,
velünk balszerencse játszik
s a nagy folyó úgy folyik hogy:
nem Dévénytől, de Mohácsig.

A szociális nyomorúság, a saját nyomorúsága is, több és változatosabb hangot csal ki belőle. A legerősebb élményszerűség talán itt érzik, de épen mert csupa élet, azért csupa igazság is. Nincs egy bántó, propaganda-ízű, hamis, vagy művészietlen hangja sem. Ellenkezőleg. Az »Ő barackmag« című vers tetet-lelket felkavaró, könnyetfacsaró és felháborító ereje épen abban van, hogy semmi proletárkodás, semmi osztálygyűlölet, semmi program sincs benne. Egyszerű, fegyelmezett, látszólag céltalan sorokban valami olyan ősi mélyről feltörő művészet, hogy fojtott zokogás nélkül olvasni nem lehet, s aki soha szociális kérdéssel nem foglalkozott és soha nyomort nem látott, azt is képes az »eszme-barrikádra« állítani. Pedig mi történik? Két kis fiú barackmagot vacsorál, a pesti ucca szennyéből kihalászott barackmagot. Oly rettenetes ez az egyszerűség, hogy ahogy forgatom a kötetet, minduntalan azon veszem

észre magam, hogy ismét csak ez a vers akad a kezembe. Beleakad.
És nem tudom többé kitörölni onnan.

Barack, barack, ó hamvas szép gyümölcs,
az adakozó élettől mi bölcs,
mi bölcs, hogy vagy és adhatsz izeket
az életnek s annak, ki megvehet. —
De mit csinál hű termésed a mag,
ha uccakőre vetve ottmarad?...
Mert ha mag hull meddő uccakőre,
nem élet, csak szemét lesz belőle.
Ó barack, én láttam magod sorsát,
mikor csuf uccaszennybe sodorták
és porbalepve köpdösték legyek. —
A Dunaparton két szegény gyerek
jött és mohón összeszedte őket.
Én meg néztem a kis magevőket.
Ó barackmag én láttam a csodát,
hogy két kis fiú magot vacsorált.

Ennél valamivel keserűbb, gúnyosabb »A költő válaszol levelekre« című vers. Meg a »Gyertyafény«. És szörnyű sötét a »Megyek a bálba« című. Nem tudom miért, ennek a hangulata Arany Hidavatására emlékeztet engem, erre a kifejezetten nagyvárosi, pesti balladára. Pedig Feketében semmi sincs Arany formáiból. Népies fordulatai, egy-egy változata, hanghordozása inkább Petőfire emlékeztet. Üde frissesége, közvetlensége is.

Szerelem? Kevés szebb szerelmi verset olvastam életemben, mint a »Hegyi lány«. Nincs mit beszélni róla. Lelkünkre kell szívni az ilyen strófákat, mint bűbájos, részegítő virágillatot:

Ereszkedik alá.
Szelid bárányfelhő nem suhan puhábban —
zsibong vérem, lábam,
amikor meglátom égszínkép ruhában.

Ereszkedik alá.
Sziklárdi sziklára szökellnek lábai,
s karolás vágyai
közt nyulnak feléje hegyi fák ágai.

Már a gerincen van.
Magam is ölelném, magam is karolnám,
s csüggedés hajol rám:
völgyben támadt vágyat megért-e hegyi lány?

Ereszkedik alább.
Növendék nyírfának karcsu ága hajlik,
s szélben lombja zajlik,
ahogy a szivemben most a vágy morajlik.

Forró és tiszta. Egész és erős. Testi és lelki. Szerelem. Művészet. Hegyi lány ihletése.

A kötet legnagyobb verse azonban talán mégis a »Rosenfeld Kive«. Ismét Arany »Bolygó zsidó«-ja jut eszembe: »Szegény zsidó, szegény szívem«. De milyen félelmesen modern hangszerelésű ez a napihírből kiinduló Fekete-vers. A cím alatt ez a megjegyzés: »állampolgárság nélküli zsidó huszonnégy órája ül már egyik határhíd közepén Cseh- és Lengyelország között, mert egyik államba sem engedik be.«

Ó szimbolum, szimbolum! Nekünk ma mennyivel több, mint a bolygó zsidó szimboluma. — Ebből a legnagyobb versből nagyon szeretnék idézni. Épen azért nem idézek.

Eddig úgy éreztük, hogy a Jugoszláviából kinőtt magyar irodalom nem éri el az erdélyi vagy szlovenszkoói irodalom színvonalát.

Fekete Lajos legújabb kötetében immár kétségtelenül elérte.

Reményik Sándor

Az önéletrajzok keresztmetszete

Az egyéni őszinteség fokmérője nagy skálára osztott intervallumokat mutat. Tagadhatatlan, hogy az autobiográfiák javarésze nem megbízható, nem őszinte, nem igaz. Legalább annyi különbség van a valóság és az életrajz adatai között, amennyit minden irodalmi műfaj mutat az életünk kendőzetlen arcával szemben. A politikai memoárok háborúutáni konjunkturájában gyakran találkoztunk ugyanazon tényezőnek több oldalról adott megvilágításával s mindegyik a szerző pártállása, szempontjai szerint teljesen kivetkőztette a lényegét. Az irodalomnak csak az újabb időben jutott az a feladat, hogy az élethez, a valósághoz közelebb kerüljön, de ha a diplomaták, akik mégis bizonyos határozott s kevésbé a fantázia kényekedvére bízott történelmi adatokat tudtak hamisítani, mennyivel hihetőbb, hogy tisztára szellemi produktum, az emlékezés, cserben hagyja az író, akit végeredményben az egész multjából egyedül a saját talentumának felépítése érdekel.

A könyvek olvasása közben néha felötlik a kérdés, hogyan született a mű, témájához az élet nyújtott e több anyagot, vagy inkább az elgondolás hozta létre. Aki írni tud, az életet ábrázol, de az életnek két alakja, formája s térfogata van s míg a többi képzőművészet többé-kevésbé a formát, szint, mozdulatot fogadja el kifejezőterületül, addig az irodalom és a zene belső, lelki kontaktusra törekszik. Ez a meghatározás önkényesnek tűnhetik fel, mégis igazolható. A szavak használata közkinccs, az anyanyelvén mindenki megérti az irodalmi művet. És mégis milyen kevesen érnek fel a valódi irodalom színvonaláig. Az előbbi hangnemben úgy értetném meg

magam a legkönnyebben, hogy az irodalmi termék megértését és megbecsülését biztosító műveltség határos legyen azzal a szókincscsel, amellyel az író a könyvét megírta. Az olvasó, aki egy írást megszeretett s együttérez vele, közelebb jutott a műhöz, mint az alkotója, aki csak a teremtés percében, az alkotás lázában volt együtt a könyvével s attól később csak távolodhatik. Az író, akinek zsenije époly véletlen adottság, mint a vulkánok működése, nem felelős a művéért. Amint a tűzhányó sem tehet a lávatömegekről. Mindkét esetben eruptív természeti erők működését látjuk a halott anyag életét s a pusztuló test lelkének halhatatlanságát.

Egy könyvben csak annyi igazság van amennyi élesztő szükséges a kenyérhez. A többi elvont, intuitív szellemi termék, az az erő, amely a formátlan kőből kivési a szobor mozdulatát, a szintelen vásznon tavaszi virágos mezőt teremt s a kottapapíron mennyel harmoniát.

Bármennyire merész állítás az írói felelősség kereteit felbontva mentelmi jogot adni minden irodalmi termék szerzőjének, mégis ezt kell tenni, ha az életrajzok olvasásánál eljutunk az eszményesített valószínűtlenül szép és nemes tulajdonságokhoz, amivel az író nem fukarkodik, ha önmagát, mint embert, azaz inkább emberfeletti embert igyekszik bemutatni.

A valóságban a jó és rossz együtt terem, mindnyájunkban megjelölhető, nincs emberi teremtmény, akinek gyarlóságát, fogyatékoságát egy másik társa ki ne tudná mutatni. Nem szívesen ismerjük el, de mindnyájunk életében vannak momentumok, amiket mi is kihagynánk az életünkről szóló műből. Tehát az életrajz, igazi célját elveszíti, inkább szubjektív beszámoló lehet, érdekes írása, melynek az író a főhőse, de a történetek már nem okvetlen vele történtek meg, helyesebben az idő távlatán át nézve, talán inkább másként történtek.

Sokat veszítenénk azonban, ha emiatt nem olvasnánk el az irodalmi szempontból jelentős, értékben abszolút magasan álló önéletrajzokat. Gorkij Makszim leírja gyermekkori tolvajlásait olyan beállításban, amely könnyekig megrázza az olvasót. Ugyanazért nem hihető el. Nem valószínű, hogy a gyermek bizonytalan, satnya világnézete a társadalmi előítéletet rugta volna fel, hanem igenis lopott triviális értelemben, amiért, ha észreveszik, javító intézetbe rakják s talán másként alakult volna ki az egész későbbi élete.

A szubjektív írások legszebb formája a szerelmi líra. Nincs az a gyengédség, amely utolérhetné a papírra vetett szavak szeretetét, nincs az a valóság, amelyik ne rontana az eszményi szerelmen. Tehát itt is szembeötlő, hogy az irodalom és az élet között annyi az eltérés, mint a téma és a valóság között, az író és a műve között. A művész nem másol életet, a művész alkotja azt. Az a könyv, amit az élet után írnak nem érdemel több figyelmet, mint a napilapok száraz regisztere, nem művészet, nem örökbecsű alkotás. Az élet kon-

tár, mert közönséges, a művész magasztos, mert nem tud igazat mondani s amit ír, olyan szép, mint amilyen az életről való eszményi elképzelésünk.

Ozákó Tibor

Gretchen Amerikában

Helene Scheu-Riesz könyve

Az utóbbi években igen divatossá vált, többé-kevésbé alapos, de majd mindig enyhén humoros Amerika-felfedezések közt külön hely illeti meg a »Gretchen felfedezi Amerikát« címet viselőt. Nemcsak a helyzet pikantériája miatt, mely egy régifajta jó családból származó német leánynak szinte közvetlenül a háború után ama vadidegen, érdekes és rokonszenves, mégis nyugtalanító környezetbe sodródásából adódik. Nem is csupán Daumier rajztollára emlékeztető megállapításai és karcolatai miatt. Hanem ama magasabb emberi szempontok, eszmék miatt is, melyekig az Ujvilág ezer meglepetése és furcsasága közt keresztülsodálkozza magát, míg végre elszánt hívükké, harcosukká lesz.

A könyv elején, a tengeri ut leírásában még ilyen kioktatásokban van részünk: A hajó tornatermében, a bokszozó párna előtt azonnal meg lehet ismerni mindenkinek nemzetiségét. Az amerikai mosolyogva áll a párna elé, boldogan, hogy sportolhat. A francia előbb gondolkodik, vegye-e magának ezt a fáradságot. A porosz-német dühösen vagdalózik. A magyar öklelőzve is a nőkre kacsint. És aki mind a négy dolgot sorra megcselekszi? — Az lengyel zsidó.

Odaát már békeértekezletbe jutunk, melyben a nemzetek kiküldöttei majd megölik egymást azért, hogy milyen jellegű legyen hát az a béke? E közben a sajtó képviselői siketeknek tűnnek fel, de sajnos, nem némáknak.

Utóbb hősnőnk megismerkedik a quakerek szelid keresztény fel fogásával, melyben csakhamar a jövő egyedüli mentségét látja. Különféle furcsa, mégsem egészen eszelős világjavítókkal kerül össze, így egy békebaráttal, aki milliószámra gyűjti a különféle ólomkatonákat, mert ilyenekkel kellene élő harcosok helyett a háborukat megvívni, lévén minden ellentét oka ugye egyesek, mint nemzetek között: a szenvedélyek gátlása, mely ártatlan lefuttatás útján gyógyítható. Megnyílik a »felnőttek óvodája«, melyben a munkától és lélekküzdelemtől elfásult emberek egészen kis gyermekek játékaival szórakozhatnak, amitől kedélyük újra felvidul, megfiatalodik.

Korszerint igazi gyermekeket is kihallgatnak a felnőttek, amikor olyan tanácsokban van részük, mint hogy: ne engedjenek már nekünk olyan tulságot sok szabadságot, mert így nem marad, amin ellenáll, törtető képességünket kiélhetjük, kifejleszthetjük. A meg-

fiatalodásnak még egy módja merül fel: új dolgokba, foglalkozásokba, tanulmányokba, ismeretsegekbe átfordulás. E mellett rosszkedvűnek lenni egyáltalán nem szabad; aki embertársa kedvét rontja, azt éppen úgy büntetni kellene, mint aki testét sebesíti meg. Ilyen elvek szerint alakul meg a »psychosynthesis«-lélekfelépítés Intézete.

A német leánykát végre az új eszmék teljesen meghódítják. Nemcsak éppen az eszmék, mint hamarosan látni fogjuk... Egyelőre elhatározza, hogy végkép Amerikában marad, ahol minden olyan szép, még az Európában oly sokszor lebirált »flapper« leánytípus is az — mert hiszen »flap« szárnycsattogtatást, próbálgatást jelent, mely nélkül semmi elindulás, előhaladás nincs. Utoljára bécsi bátránőjének egy quaker esküvő hangulatos leírását küldi és csak az utóiratban jegyzi meg, hogy az esküvő — az övé volt.

Farkas Geiza

Conan kapitány

Royer Vercei: Capitaine Conan, Paris Albin Michel. Prix Goncourt

Hát még ma is irnak, sőt díjaznak Franciaországban háborusbékés regényeket. Vagyis olyanokat, melyek a háború részleteit festik le a béke egész eszméjének szolgálása céljából. Lásd Romain Rolland.

A mostani ilyen mű a Saloniki-fronton, azután Romániában, Bolgárországban és végül Besszarábiában játszik. Hőse egy derék francia vidéki rőfösből katonává, mi több: harcossá lett ember. Olyanná, aki az alája rendelt embereket valódi, még a technikai háború kellős közepén is igen sokszor késsel dolgozó rohamcsapattá nevelte, »amiből 3000 döntötte el valóban a nagy háború sorsát«, mert »a fődolog nem megölni az ellenséget, hanem megfélemlíteni«. Az ilyen harcosok, vagyis a közülük életbenmaradók persze garma-dával aratják a kitüntetések, előléptetések, dicséreteket. Csak-hogy mehelyt — nekik is bizonyára örömeikre — megszűnik vagy legalább megszűnéssé, leszereléssé szelidül a háború, egyszerre el-lenkezőjére fordul az értékelésük. Verekedő, erőszakoskodni, sőt ölni is könnyen kész természetük kellemetlen feladatok elé állítja a katonai rendfenntartó közegeket és azután a hadbíróságokat is. Az ilyeneknek egyik méltó »főnöke«, a rőfösből már kapitánnyá előlépett Conan, a szövetséges román fővárosban bármiféle vád alá került katona meleg pártfogójának mutatkozik, lett légyen bűne egyszerű lerészegedés, vagy nőekkel erőszakoskodás, rablás, emberölés vagy akár — gyávaság, ellenséghez szökés, árulás is. Ez következik be egy szegény, testileg, szellemileg, erkölcsileg (kivált katona-er-

köicsileg) fejletlen francia urficska esetében, aki a csapatánál elszenvedett tömérdek testi és lelki gyötrés elől a bolgár fogságba menekült, amikor még hadi titkok kivallásának, ezzel harminchét bajtársa halál okozásának vádja alá is került. A hadbíróság előtt századparancsnok, egy vitéz, emberséges tiszt a legnagyobb haraggal, sőt gyűlölettel szót ellene, míg ama rohamkéses kapitány keresve kereste a mentő körülményt annak számára, »aki már egyszer nem volt katonának való«. A szegény urficskát a hadi törvényszék háhálra ítélte, az ítéletet azonban az orosz vörösek hajtották végre, akik besszarábiai fronton rajtaütöttek éppen azon a francia vonalszakaszon, melyen egy csomó erőszak-tényért elítélt fogdás között azt a gyávácskát is őrizték. Legalább mégis hősi halált halt... Pártfogóját a könyv végén még egyszer viziontlátjuk, mint újra rőfös, de most már korán előregegett, elhízott, májbajossá lett, egy zsarnok feleség pórázán élő embert, aki máris arról beszél »mikor még élt«.

A könyv számára a Goncourt-díjat talán nem feltétlenül valószínűen ható meséje szerezte meg, hanem inkább a különféle hadi és békés színterek, kivált az 1918 végi bukaresti nyersen, de érdekesen naturalista képei.

Farkas Geiza

A kis Körmendi

Körmendi Ferenc: Tóparti muzsika

Mostani ismertetésünk címe nem akar kicsinylést kifejezni — amint annakidején a »nagy Körmendi« cím nem magasztalás. Éppen csak azt jelenti, hogy Körmendi Ferenc ezuttal nem majd ezeroldalas regényt, hanem 166 oldalas novellakötetkét adott. Mely azért mint irodalmi ajándék még mindig jelentős.

A könyv címét a sorozat — utolsó novellája adja, éppen az, melynek hangulata kiesik a többiekéből vagy inkább beleemelkedik az olasz tavak világába, mely olyan szép, hogy már el sem tudjuk egészen hinni részletei valóságát; világos nappal képzelgésekbe, szertelen rajongásokba rohanunk benne. A többi, budapesti polgári környezet rajza, mind nagy hűséggel, realizmussal indul és csak egészen észrevétlenül fajul át torzképbe — melyben azonban akkor is több a tragikus, mint a nevettető vonás. Több darabban visszatérő motívum: a józanul robotoló, mindennel megelégedő, mindenbe beletörődő lény hirtelen felberzenkedése, egész életeken át elnyomott lelki készségeinek, vágyainak az örület küszöbéig sodró feltörése. Vajjon ezekben a képzelt alakokban, történetekben nem az író legmélyebb egyénisége, talán végzete kerül-e napvilágra? Reméljük: legalább nagyon sokáig nem!

Farkas Geiza

Bázeli harangok

Louis Aragon nagy regénye egyik legszebb és legidősebb eredménye az irodalomnak. A világháború előtti évek nagyszabású képe tárul ki ugyan benne, mégis idősebbnek kell mondanunk, mert azok az események s az azokból levont tanulságok fényt vetnek sok-sok mai problémára is. Ez a könyv a szó szerencsés értelmében vett intellektuel-írás: megvan benne mindaz, amit értékképpen örökölhét az író a polgári multtól, de elkerüli azokat a hibákat — itt főleg a bántóan tendencia-regényekre gondolunk — amelyekbe baloldali írók gyakran beleesnek.

Ezt a szinte hibátlan eredményt az író tudatos, sikerült tárgyválasztása választása is elősegíti. Catherine Simonidze, a törékeny, tudóbajos georgiai emigráns-lány köré szövődik a történet, s ennek a lehelletfinom nőalaknak a rajzán átviláglik az egész háborúelőtti Franciaország — de merőben más szempontból, mint ahogy azt polgári írók műveiben megszoktuk. Nagyiparosok, katonatisztek, kitartott dámák, spekulánsok, s velük szemben munkások, szocialisták, anarchisták — hatalmas korképpé dagadva foglalja magába a regény a háború előtti évtized hullámzó fejlődésének legfontosabb szakaszát.

Tárgy és író tökéletes egysége: az eszközök ösztönösen helyes megválogatása jellemzi legjobban Aragon könyvét. Az első részben széles, nagy vonásokban, néha az unalmassággal kacérkodva rajzolja föl egy visszataszítóan erkölcsnélküli, önmagába süllyedt, káros és torz uralkodó rétegnek — a francia burzsoáziának — hamis fényű körképét.

De érdemes elolvasni ezt a nyomasztó bevezetést, mert utána szinte átmenet nélkül olvad át a történet Catherine történetévé: hogyan ingadozik az orosz nihilisták között; hogyan kerül közel egy egyszerű, alig észrevehető szerelmen keresztül az igazi proletársághoz az 1912-ös nagy párizsi soffőrsztrájk idején; s hogyan jut mégis zsákuccába, nem tudva végleg szakítani osztályának munkátalan, fényűzést hajszoló létével — bármennyire is vonzza a harcos, egyszerű, de kielégítést kínáló szocialista munka, amely már több mint világnézet: életforma.

Szinte indokolatlanul, de mégis mélyen a történésébe gyökerre fejezi be az író a regényt a szocialista pártok 1912-ös bázeli kongresszusával: a saját hitében diadalmas szocializmus ül ott örömmünnepet s csak a komor, középkori bázeli harangok szava kong baljóslatúan, megcsapva a két év multán kirobbanó katasztrófa szelével, mikor maga a győzelmesnek hitt szocializmus verbuválja a katonákat a világ imperializmusának négyesztendő halálfürdője számára.

A cselekmény széteső, nagyobb darabokból összeálló hullámzását az események belső lüktetése úgy kapcsolja össze, hogy nem is érezni az egyes részek látszólag átmenet nélküli egymásbafolyá-

sát. Catherineen keresztül szűrődnek le a forrongó események, gondolatok, változások: olyan ez a változékony, nyugtalan leányalak, mint a fénygyűjtő lencse sziporkázása — mindent magába fogad és hirtelen fényre lobbant, de mégis, a dolgok csak átfutnak, átillannak rajta, maga pedig elég az események és kalandok lázában. Catherine Simonidze típusa az intellektuelnek, aki jóhiszeműen, becsülettel keresi a maga kiutját a zsákutcából, érzi a maga fajtájának öröklött, menthetetlen bilincseit, de ezek terhétől csak rövid, boldog pillanatokra tud megszabadulni: csöndes beszélgetésben egy kéklúzos munkással, Marxnak valamelyik könyvébe elmerülve, vagy egy halott sztrájkoló teste fölött. Először anarchistákkal ismerkedik meg s csak később jut szoros kapcsolatba az igazi, harcos proletárokkal. S a munkásság küzdelmes életén túl villózik a háttérben a háború fénye, nagyiparosok, pénzemberek, gyarmati spekulánsok, generálisok végső ütköztávjaként.

Aragon regénye intellektuel-író írása, intellektuel a hősnője is; éppen ezért mentes azoktól a sokszor bántó propagandisztikus kényszerszemponctoktól, amelybe gyakran belesznek az írók, ha önmaguktól idegen tárgyat akarnak — legfőlőbb csak a meggyőző és jóhiszeműségével — megjeleníteni. Ő mindvégig önmagát, a maga külső és belső világát adja, őszintén és mégis elcsúszások, hamis hangok nélkül. Könyve egy darab élet: s jobban megvilágosodik rajta a kiméretlen osztályharcok egyik nagy felvonulása, mint sok harsogó, de hamishangú propaganda-írásban. Ragyogó példája annak, hogyan kell az írónak eggyé olvasztania magában eseményt és életet, meggyőződést és politikumot: Aragon nem beszél a valóság dialektikus ábrázolásáról, hanem csinálja azt. Minden szervesen összefügg és a művészi alkotás tudatos, egyéniségbe markoló ötvényévé válik. Minden alak a helyén van: anarchista nyomdászok, sztrájkoló soffőrök, vidéki félparaszt-munkások s velük szemben a másik világ, Catharine régi világa. Kevés vonással fölvázolt alakok, a maguk emberi környezetében és valóságában, idealizálás, vagy ördöggé-feketítés nélkül; a tények beszélnek értük. A francia realizmus egyszerű, erőteljes hagyományú eszközeivel dolgozza föl hatalmas anyagát az író: de egy-két, felülmúlhatatlan részletében megközelíti a legmélyebb költőiség emberhez szóló zenéjét is.

A szocializmus egyik dokumentuma ez a regény s iskolapéldája annak, hogyan kell úgy kiragadni egy részét a forró, alakuló életnek, a maga ellentéteiben, tömegek és egyének belső világán átszűrve, hogy az mindig eleven és igaz történés, erőszakolttság nélkül is az egyetlen utat járó, igaz művészi teljesítmény legyen.

A fordítás — Hevesi András munkája — hiven adja vissza az író tiszta, egyszerű stílusát, mondatainak emberteremtő erejét. Változtatás is csak az utolsó fejezetben történt, de ez nem megy a regény kárára (a bázei kongresszus és Clara Zetkin szereplése s az író ezzel kapcsolatos következtetéseinek visszadásánál).

A könyv modern cimlapja Fenyves Sándor munkája.

N. I.

AKADÉMIA

IRODALOMTÖRTÉNET · BÖLCSELET · TÁRSADALOMTUDOMÁNY

A művészet fénykorai történelmi megvilágításban

rtá: Dr. Stern Lázár

Minden népnek megvan a maga művészete, a szép és a harmonikus iránti érzéke. Örök emberi tulajdonság a tökéletesebb, a szebb, az új, a más keresése és az ezek utáni vágyakozás. Mélyen benn gyökerezik ez szellemünk organizációjában és lényege annak, amit fejlődésnek nevezünk.

Barlangokban, sziklafalakon, sirokban fellelték az idők elején, messze a történelmi népek megjelenése előtt élő őseinknek stilizált, harmonikus vonalakban, majd képekben embert, állatot, eseményeket realiztikus élénkséggel kifejező rajzait, szoborszerű fafaragványait, a test díszítésére szolgáló cicomákat. A sirokban a holtak elhelyezéséből és a velük együtt eltemetett tárgyakból mítoszok kialakult rendszerére lehet következtetni. A képzelet s az ész mindeme megnyilatkozása annak bizonyítéka, hogy az érzékek és a szellem ugyanugy funkcionáltak, az ész ugyanugy következtetett őseinknél, mint nálunk. Ugyanazon szellemi erők hatották át a primitív embert, mint a kultur embert, de mások a következtetései, mert kevesebbek a tapasztalatai. Az élő és élettelen, a maga és a külvilág közötti valóságos különbségeket még nem fedezte fel és mert csak magát, a maga lelkét és a maga testét ismerte, mindenben emberhez hasonló lényt látott. Még nem voltak hagyományai, még nem terheltek a Goethe-féle »Unnützes Erinnern«-ek, és ezért szabadabban következtetett.

Semmi okunk sincs magunkat többre értékelni, mert többet tudunk, mert jobban megértjük a természetet, mert biztosabbnak érezzük magunkat a félelmetes mindenségben, mert érzéseink sokréteűbek. Mi azért járunk elől, mert az ősök megszámlálhatatlan generá-

ciója van mögöttünk. A menet élén haladó katona nem több értékű, mint a hátvéd utolsó sorában haladó utolsó katona. Az aggastyán öregebb a gyermeknél, de csak kifejlődése a gyermekben rejlő értéknek, nem nagyobb érték, nem más. Az emberiség is öregebb lett, de tulajdonságai nem értékesebbek a primitív ember tulajdonságainál. Nem a mi érdemünk a megtett út. Őseink munkái és eredményei révén vagyunk gazdagok, reánk maradtak az út-során emelt épületek és a szerzett zsákmány. A primitív ősök, a gyermeki szellem elhasználatlan frissességével indultak útnak és minden tapasztalat híján csak énjéből merítve alkottak a szabályokat. Ezért oly csapongó, szertelen és rendszertelen a mítoszuk. Az objektív időszak kora ez, mindent a maga szubjektív érzéseinek megfelelően tart valónak, egybeesik az objektív a szubjektívvel. Emberinek látja a külvilág tárgyait, a Proteus és Osiris mondák képtelenségeit gyermeki lelke magyarázza, mely tényeket lát az elképzelésekben és nem tud különböztetni mese és valóság között. Született romantikus. A képzőművészete ilyen érzékelésnek a visszhangja, realisztikus és fantasztikus költészete félelmetes, tele csodás víziókkal és szélsőségekkel. Az ősidők mélyéből csak a hindu Vedák és hőskötemények maradtak reánk, ijesztő és kábító szépségükben, töredékek Egyiptom és Babel művészetéből, de az ősi-művészet e hagyományai is feljogosítanak arra a következtetésre, hogy az ősidők emberének szelleme csak olyan volt, mint a maié, fenségben és erőben, kicsinyességében és gyengeségében egyaránt.

A művészet az élmények gyermeke, az ismert és ismeretlen, a régi és új összehatásából keletkezik. Új emberek, új környezet, új természeti jelenségek új gondolatokat, cselekvéseket és célokat ébresztenek. A sűrűbb vándorlások, az emberek elszaporodása, gyakoriabb és intenzívebbé tették az érintkezést, az ismeretlennel való találkozást. Új élmények örök forrása volt ez, átalakulások, változások oka. Minden változás után elérhetőbbnek tűnt fel az újabb változás s folyton átalakultak a régi elképzelések.

Sehol a művészet kivirágzásának okait áttetszőbben nem láthatjuk mint Görögországban. Az élet primitívebb formája, egyszerűbb felfogása, áttekinthetőbb történések könnyítik a magyarázatot. Görögország népvándorlások útján vitte messzeföldre primitív kultúráját, hogy cserébe más kultúra benyomásait nyerje. Új ismeretekre, új elképzelésekre tettek szert a vándorlók és gyökerezetttek meg azokat a görög hazában. Így szívárgott át a jón vándorlások révén az egyiptomi, babilonai és feníciai mítosz, szépség és kezűgyesség, a dor vándorlások és hódítások útján a krétai. Különböző kultúrák színezték és befolyásolták ezek szerint a görög társadalom és egyén életét. Örök körforgás elevenítette a törzsek és osztályok elképzeléseit, alakította mítoszait. Örök volt a mozgás, soha nyugalom, örök a változás és soha állandóság.

A szellem hihetetlen élelenségét jelentette mind ez, éles, sokat, mindent meglátó szemet, harmoniákra váró hallást, az érzelmek

örök lendületét és mindamellett primitív egyszerűséget és tisztaságot. Primitív volt még a görög lélek, közel állott a kezdeteihez, értelmetlenül állott szemben minden komplikálttal, elvonttal. Rútnak, veszélyesnek találta mindazt, ami nem konkrét, ami nem világos.

Ez az örök nyugtalanság, örök befogadása az újnak és örök alkalmazkodása magyarázza a görög művészet nagyságát és ragyogását, a primitívség, a törzs kicsisége, annak átfogó erejét, mesterkéletlen méltóságát és határozottságát. A gondolat és érzés ilyen tulajdonságai magyarázzák a nyelv kifejezés teljességét, világosságát és a forma báját.

A görög művészet olyan, mint a görög ember. Nem romantikus, nem lázong a sors ellen, nincs benne kód, Chamisso embere Görögországban sohasem veszítette volna el árnyékát.

Nyomon követhetjük a görög művészet fejlődését. Abban az időben, mely a trójai háborúnak nevezett eseménnyel esik egybe, súlyos társadalmi krízist élt át a görögség. A vándorlások hősi kora kezdett lezárulni. Friss szellők szellőztették az ősi törzsi kötöttség egyéni megmozdulásokat tiltó zárt levegőjét, a törzsi parancs és szokás uralmába merevedett társasélet helyet enged az eupatridák és alsóbb osztályokba tagozódott szabadabb társadalmi rendnek. Egyénibbé válik az élet és két világnézet összeütközéséből, a törzsi rend lehanyaglásából és az arisztokratikus forma hajnalából ragyognak ki Homer és társai örök dalai. Amidőn a kultúra mind intenzívebben öleli át a görög egyént és a különböző törzsek fellelik egymásban a közös görögséget, amidőn mindegyik törzs magáénak fogadja a többi törzs nagy egyéneit, amidőn háttérbe kezd szorulni az osztályok jelentősége és mind szabadabbá válik az élet formája, mindinkább előtérbe nyomul az egyén, akkor jelennek meg a nagy lírikusok.

A szellemi testvériség megbecsülése teremtette meg a közös nemzeti ünnepeket, az agonális mérkőzéseket, ahol szellemi versenyzésre vonulnak fel minden törzsnek szellemi kiválóságai és testi versenyre a testileg szép és egészséges egyének. Ezen ünnepek jegyében él egész Görögország. A gimnázium aktjai, az olimpiászok mindkét nembeli bajnokai feltárják a test szépségének és harmóniájának titkait és a szépség kiapadhatatlan forrása áll rendelkezésére szobrászatnak és festészetnek. A költők legkiválóbbjai mutatják be gondolataikat, a művészek festményeiket és szobraikat, a szónokok elgondolásait. Ebben a keretben összesűrűsödött minden szépség. Ennek hullámai borítják el a görög életet, a szépségnek áldoz minden görög, a költészet szárnyalása, a festészet, szin pompája, a szobrászat csendes és áhitatot keltő fensége, a bölcsészek szellemessége, a szónoklat megrázó ereje, mind a piac, az ucca, a nép rendelkezésére áll és annak bírálatát kéri. Amidőn beáll a kiművelt egyén teljes győzelme (Solon körül) és megszűnik minden osztálykülönbség, bekövetkezik a teljes virágzás, megterem a legreálisabb, a leg egyénibb, az egész embert felölelő költői műfaj, a dráma s minden művészet addig és azóta sem észlelt kulminációja.

A görög példából vonható le az a szabály, hogy mindenütt, ahol bizonyos népeknek belső fejlődésük során intézményekben és felfogásokban megtestesült társadalmi-rendje feloszlóban, eltérő felfogásokat valló és eltérő célokra törő társadalmi erők erősödőben vannak, hol a mai rend bizonytalanná válik és a láthatáron a holnap körvonalai mutatkoznak, a társadalomnak ezen belső szellemi harcából, új művészet keletkezik. A korok elvéniülésének és megújulásának küszöbén, szellemi harcok befejezésének mesgyéjén bontakozik virágzásba a művészet.

Róma művészetére ugyan ez a történeti szabály áll. Primitív művészet jellemzi az etruszk és itáliai népeket, mely változatlan mindaddig, míg gens áll genssel szemben és az egyén minden dicsősége és minden kudarca a gensé, mindaddig, míg az egyénnek nincs külön jelentősége. Csak midőn Róma fellépése után békés és háborus befolyásolások, majd egy államba-olvadás során mind nagyobb jelentőségre tett szert az egyén és ezen jelentőség aláásta a gensi tekintélyt és az abban megtestesült közösségi elvet, ezen két világnézet egymásra hatásának tüzeiben jelentkezett a római irodalom kezdő fénye Ennius és társai személyében. Midőn pedig a patriciusok és plebejusok harcában felőrlődött a gensi szervezet és az osztály-egyenlőség győzedelmes elve szabaddá tette az egyén útját, Caesar és utódai korában állott be a római irodalom fénykora és a késői görög szobrászat utóvirágzása (Laokon csoport, Medici Venus, borgezi vivő). A késői római kor az egyéniség kora, a mindenkinek egyenlővé válásáé, a stoicizmusé, a mindenkire kiterjesztett állampolgárságé, a rabszolgaság eltűnéséé, a monoteizmusé.

A római kultúra, önmagára támaszkodó autonóm továbbfejlődése lehetetlenné vált, mert germán törzsek állandó erőszakos beavatkozása, római társadalmi és állami összefüggéseket metszett ketté, intézmények működését bénított meg, részekre szakított egységeket, egyéni szervezkedéseket, meggátolta a központból való irányítást. A magára-hagyatott, tájékozatlanná vált egyén levált a római kötelekről, másfelé tájékozódott, más eleven szervezetekben kereste boldogulását. Ilyenek voltak a keresztény egyház és barbár népek.

A kifosztott, elemeire bomlott római kultur-társadalom fejlődése lezárult. A továbbfejlődés csak a barbár társadalmakból indulhatott ki.

A szabad egyéniség helyébe a parancsnak alávetett, az annak kötelezően alárendelt egyén lépett. A kereszténységre a pogánysággal vívott súlyos harcában életkérdés volt a pogány életjelenségek elnyomása. Ilyen volt a szabad egyéniség és a művészet. A barbár törzsek Görögország és Róma kezdeteinél tartottak. Egyéni szabad megnyilvánulást nem tűrő törzsi szokások és parancsok uralma alatt élt, primitív volt művésze. A keresztény egyház és a barbár törzsek alapeszméje találkozott az

egység, a központi irányítás mindennek felett állásában, a közöstölt eltérő egyéni elítélésében.

Az ókor által produkált kultúrát félre tolták, más vezéreszméket és más célokat vallottak, de hagyományokban, intézményekben, képzőművészetben, épületekben és irodalomban érzékelhető valóságokat eltüntetni és a régi lakosság lelkében élő emlékeket kiirtani nem lehetett.

A kereszténység és az antikultúra, a barbár törzsek és a régi római lakosság együttélését, kölcsönhatásukat az erőszak sem tudta megakadályozni. Mint minden ténynek, ezeknek sem maradhattak el folyományai, mint működő erőknél, mint okoknak, ezeknek is mutatkoztak okozatai.

A Konsztantintól Assisi szent Ferencig terjedő középkort Chesterton a bűnhődés, a vezeklés, a megtisztulás korának nevezi. Valóban a pogányság eltűnt, tömeghit s tömegakarás lépett az egyéni- és belsőszépség keresése, tiltott világi szépségek helyébe, de a pogányság tiltott kultúrája, ha tudat alatt is, előmozdította a barbár költőtség leépítését, a belső tisztaság mellett a külső szépség jogsultságának az elismerését. Itália, mely legelevenebben őrizte meg a mult emlékeit, területileg darabokra tört, önálló apró államokra, melyekben erőteljes egyének teremtettek rendet. Az egy államba tömörült barbár törzsek belső harcai ugyanazon eredménnyel jártak, mint a görög és római kezdeti kor harcai. Töredeztek az egyéniséget kizáró béklők. Itt is Nagy Károlyon és a normannokon át rend lépett a zűrzavar és békés polgárság, a katona helyébe s azzal enyhült a kor felfogásának zordsága. A közelség és távolság pátosza egyaránt kijátszotta a parancsuralomnak az egyénit kizáró kérelhetetlenségét. Távolban csak hézagosan érvényesült s a hézagoknál szabad megmozdulások mutatkoztak a közelben, a központban pedig a hazajáró antikszellem, a szobrok, a festmények, az írások, az épületek szépsége, a természet színpompája mindennap visszavarázsolta a mult szépségben élt szellemét. A kolostori műveltség, a remete-élet extázisai, a vallási elmélyülés reakciói, az egyéniséget annak öncéluságát valló miszticizmus folyama, oly jelenségek, mint Skotus Erigena, Bresciai Arnold, Lullus Raymondus, az albigensek, a Roland monda és a provenzal költészet már előjelei a bekövetkező változásnak, Assisi szent Ferenc már az egyéniség szent hirdetője, a renaissance előfutára, Dante előde. Ezzel betelt a Chesterton-féle vezeklés és megtisztulás kora és szabaddá vált az út a teljes ember, a szabad egyéniség megnyilatkozására.

Dante és társai, Giotto, a Pisanók, majd a későbbi nagyok kora ez, a renaissance-é, mely nem az ókor új életre-kezelését, hanem egy újabb kor természet szerű kivirágzását és az előző kor elhalását jelentette. Ez a kor Abelard kora, mely kételyekkel ásta alá a le-tűnt parancsok megmozdulásait, ebben a korban zajlott le a skolasztika, mely végeredményben az emberi szellem, az érzékek felszabadulását jelentette és mindazt, ami azzal együtt jár.

A fejlődés iránya egyetemes volt s azonos eredményeket szült Németországban is. A törzsi elkülönültség feloldódott, közös társadalomba olvadt minden törzs és a különböző törzsbeli egyének érintkezése szabadabbá vált. Rendszeresebbé vált az állami élet, biztosabbá a gazdasági tevékenység. A polgárság és a parasztság kialakult és az addig, a pusztára erőre támaszkodó társas élet helyét engedett békésebb kulturális és gazdasági benyomásoknak. A frank és a staufeni császárok nagy harcai a német tömegeket állandó érintkezésben tartotta az olasz városokkal, hol háború, hol kereskedelem, hol hivataloskodás formájában. Az olasz társasalakulások, városi önállóság, szellemi harcok és finomult életmód átszivárgott Németországba is, az Olaszországot járt katonák, kereskedők, hivatalnokok szétszéledtek egész Németországban. A német parasztságnak már amúgy is mutatkozó, ezidőszertől előretörése, a városok fejlődése, szabadságra törő, öncélú, erős polgárság keletkezése önmagában is az érintkezésnek intenzívebbé válását, öntudatosságot és újabb szükségleteket ébresztett és fogékonyra tette a német társadalmat, az olasz kezdődő renaissance hallatlanul ujnak tetsző szellemi, politikai és gazdasági igazságainak befogadására. A feudális költöttség vesztett merevségéből, lazultak a gúzsba-kötött szabadszolgák kötelei és ennek folyamánaként itt is új művészet rügyezett. A Wolfram von Eschenbach és társai, a Minne és Meistersänger, a német festők és szobrászok ezidőbeli alkotásait ugyanolyan szempontból kell felfognunk, mint az olaszt, mint művészeti virágzat két világnézet harcának befejezésénél.

Más képet nyújt az angol társadalom fejlődése, mely társadalom ma is oly sokszerű eltérést mutat Európa többi társadalmával szemben.

A korai római hódítás teljesen átalakította a brit őslakók primitív és kötött törzsiségén alapuló életrendjét, szétszórta az ősi lakosságot, megnehezítette a törzsenkénti együttlakást és azzal az ősi szokások és parancsok betartását. Még teljesebbé tette ezt az utána következő szász és a későbbi dán hódítás. Elhalt az ősi parancsok kötelező ereje és helyébe a helyzet adottságánál fogva változó és szabad egyéni csoportosulás, egyéni cselekvés lépett. Ezt a szellemet találták az utolsó hódítók a normannok és ebbe illeszkedtek bele ők maguk is. A nemesség, a polgárság és a parasztság egyenlő jogon intézték a maguk és az állam ügyeit. A Magna Charta kivívásában része volt az összalakosságnak és London város tanácsának pecsétje hitelesítette a mai angol alkotmányának alapját képező okiratot.

A normán hódítás tehát nem tudott változtatni a társadalom egyéni szellemén, de változtatott gazdasági sztruktúráján, magával hozta a hűbériséget és a maga főbb nemeseinek nagy birtokokat osztott ki. A parasztságot és polgárságot hűbéri függésbe kényszerítette és a társadalom szervezetét, egész életét hűbéri mintába akarta önteni. Ez ellen indult meg a harc a polgárság és a paraszt-

ság részéről, belevonásával az ujonnan alakuló kis polgárság és kis parasztságnak. A százéves háború mind nagyobb jelentőségre emelte ezen rétegek szabadabb érvényesülését és gyengítette a hűbériség megvalósításának lehetőségeit. Az egyéniség szabadságáért harcoló osztályok öntudata és győzelmes előtörése nyilvánult meg Wat Tyler és Wiklif mozgalmaiban, Chaucer költészetében. A fehér és piros rózsza harcai a hűbériséget képviselő főnemesség pusztulásával járt és VII. Henrik után nem volt föltartóztatható a hűbériség bukása, minden ember egyenlőségének és az egyéniség szabadságának a győzelme. Bármennyire hasonlított is az akkori királyság az önkényuralomhoz, valósággal az mégis a népre a demokrácia uralmát jelentette. A kötöttség szellemének lehanyatlása idejében és az egyéniségi szellem győzelmének hajnalán ragyogott ki az az irodalom, amelynek Shakespeare neve adja meg soha el nem muló jelentőségét. Macaulay büszke és finom lelke magasabbra értékeli az ezen korbéli angol irodalmat a klasszikus görög irodalomnál, mert minden irodalom királya ezen korban élt. Még két évtized és kitör az angol forradalom.

Franciaországban élt és működött Abelard. Az ő kora összeszik Franciaország társadalmi rendjének kezdődő átalakulásával, a feudálizmus a kötöttség elhanyaglásával, a parasztság és polgári rendnek kezdődő megerősödésével. Jacques Coeur és Marcel István ezen idők polgárai. A nemesség gazdasági elsüllyedésének, polgárra alakulásának a főnemesség letörésének kezdődő korszaka ez, mely Richelieu alatt nyert befejezést. Erős harc folyt az egyén felszabadulásáért, mely az azt gátló korlátok leépítéséhez vezetett. XIV. Lajos udvarának minden fénye sem homályosíthatja el ezen történelmi folyamat igazi jelentőségét. Alatta irta hires könyvét La Bruyere a parasztság meleg szószólója és a nemesség keserű vádlója. Ez az út vezetett a francia forradalomhoz és a két korszaknak ezen egymásba torkolása és az azzal kapcsolatos szellemi harc virágoztatta ki itt is a művészetet, az irodalmat, a festészetet és zenét, Rabelais-tól Rousseau-ig, Puggettől Houdonig, Lorrainetól Fragonard-ig, Lulli és társai-ig.

A szabad egyéniség elvének győzelme jelentette a művészet virágzásának idejét, mindazon népeknél, amelyekről eddig megemlékeztünk. Spanyolországban találkozunk az ellenkezőnek első példájára. A XVII. századbeli nagy spanyol művészet minden szellemi szétágazás és egyéni megnyilatkozások kizárásával egy világnézetbe, egy életfelfogásba, egy célba forrott egységnek gyümölcse.

A spanyol történelem a VIII. század elejétől a XV-ik század végéig csupa harcból állott a keresztény Spanyolországért. A chertoni értelemben vett középkor, a vezeklés és bűnhődés korában élt még Spanyolország győzelme napján is. Politika, vallás és harc összeolvadtak. Minden hivatás katonai és vallási jelleget öltött. Ezen azonosságban egyesült minden és kizárt minden egyéni eltérést. Egy eszme, egy cél hatott át bámulatos határozottságban és átérzésben

minden egyént. Győzelem után maradék nélkül egyesültek tökéletesen, egységes közszellemben. Nem volt különbség a don, a hidalgó és a polgár életfelfogása között, nem volt közöttük szellemi eltérés, nem választotta el őket osztályérzés, még kevésbé harc. Az akkori spanyol társadalom szellemi tekintetben viharmentes, nyugodt beltengerhez hasonlított. A külső előkelőség és munkakerülés formáiban folyt le életük. Megélhetésük módja századokon át a harc és annak gyümölcse, a zsákmány volt. A zsákmányt felhalmozták, majorátusok alakítása, vagy életjáradék biztosítása volt az ideálja gazdagnak és szegénynek egyaránt, mindenkinek a maga vagyoni módja szerint. Nem becsülték a békés, a rendszeres polgári foglalkozást. A közmondásos spanyol grandezzanak és büszkeségnek itt van a történeti bázisa. Győzelem után a távoli harc helyébe a közelharc lépett, harc a mórok és zsidók, a moriskok és marannok ellen, a nyugat szelleme ellen. Épségben maradt a régi rajongásban és gyűlöletben összegeződő népszellem. Ezt úgy érezte, mint parancsot, mint kötelességet és kiméletlenül, rajongó türelmetlenséggel szállt szembe minden eltérő meggyőződéssel. Ezért volt Spanyolországnak Loyolai Szent Ignácia, a régi szellem folytatásának a hirdetője és nem volt Assisi Szent Ference, aki egy új világ bevezetője. Ezért párolgott el kezeikben az inkák kincsének gazdag folyama, a gazdasági élet megtermékenyítése nélkül, nyomtalanul.

Ezen egységesség tulizása sugározta lángba és fénybe a spanyol képzelőtehetséget, termelte ki a XVII. század fényes spanyol művészetét.

Egészen különleges, spanyolos volt annak jellege, melynek alig volt hatása más népekre. A renaissance-ből csak a forma csiszoltságát vette át, annak lényege, az érzelmek és felfogások szabadsága, a szabad egyéniség idegen, érthetetlen maradt előtte.

Németországot a német művészet első virágzása korszakában hagytuk el. A XIV. században megszűnt a birodalom egysége, a nagy hűberek önálló államokká váltak és minden szabad megmozdulást alákött a főnemesség. Megakadt az egyéniségi elv győzedelmesnek induló harca. Csak a Hansa városok szövetsége tartotta életben annak energiáit. A reformációban és a parasztlázadásokban nyílt kifejezést nyert, de a reformáció elleni örökös harcok és a harmincéves háború újból megakasztották és késleltették annak meggyőződését és csak egyes nagy írók, mint Hutten és Erasmus vándorkövekként jelezték annak még élő erejét.

A harminc éves háború felére apasztotta a lakosságot, gazdaságilag letörte és 36 államra osztotta Németországot. A főnemesség azonban legyengült, a nemesség jelentékeny részben elpusztult. A darabokra tépett Németország kis államaiban egyénibb volt az élet, eltérések váltak lehetővé, az elpusztult nemességet, a polgárság és parasztság helyettesítette, melyeknek megmozdulását nem akadályozta egy mindenütt található birtokos nemesség. Több százezer hugenotta és a salzburgi protestánsok bevándorlásában új szövetségesekre talált. A megmaradt nemesség jelentékeny része meghat-

rált a szellemi harcnak tisztán társadalmi mérkőzés formájában leendő megvívása elől, állami hivatalokban helyezkedett el és hivatalnoki tekintélye által próbálta elérni azt, mit pusztán társadalmi befolyás, szellemi erő útján nem érhetett el. Megváltozott eszerint a társadalom összetétele, az egyes rétegek kölcsön hatásának ereje módosult, azon energiák, melyek a társadalom életét a szabad egyéniség szabad versenye formájába kívánták önteni, elevevében, sulyban meghaladták a régi szellemért küzdő energiákat. A Simplissismus, a Till Eulenspiegel, a Leibnitz polgári bölcsészete, a társadalom ezen új összetételének és energiáinak első megnyilvánulásai. Az egyéniségi elv győzelme előre vetette árnyékát és itt is úgy mint más nemzeteknél a régi és az új szellem harcai lezárásánál az új szellem győzelmének mesgyéjénél, az átmenet idejében virágozott ki a művészet. A holnap nagyjai Lessing és eljövendő társai a szabad egyéniség kifejezői, hiszen köztudott dolog, hogy a haza és a hazafiság, mint egy nagyobb közösség eszméiért sem tudtak felmelegedni.

A művészet fénye a hatalmas egyéniség sugárzása, de minden nagy ember gyökere az ő mindenkori társadalma. Minden művészet a nemzet életéből fakad és ezért mindenkor nemzeti.

Nem tudok egyetérteni Babits-sal, aki a világirodalmat mintegy kiszakítja az irodalmakat kitermelő nemzet életéből, a nagy művészt kielemez a maga környezetéből, megtagadja tőle nemzeti gyökerét, világpolgárnak teszi meg. Ma még nincs világpolgár, a legnagyobb ember sem tudja magát kivonni környezetének hatása alól. Ilyen értelemben tehát még nem lehetne világirodalom, mert még nincs világnemzet. Azonban az általános emberi, az emberi lényegazonosság benne van a nemzeti irodalmakban. Az, ami elválasztja őket, az mindegyikük történelmének esetlegességei. De ezen felül áll az, ami összeköti őket, az ami hasonlóságokat teremt, az emberi gondolkodás és az emberi érzelmek hasonlósága. Ezért befolyásolhatja az ezen szellemi és érzelmi hasonlóságoknak erőteljes kifejezést adó nagy író más nemzet irodalmát is, ezért látunk hasonlóságokat minden irodalomban, tárgyban és formában egyaránt. Ám legyen, alkossák csupán ezen közös megnyilvánulások a világ irodalmát, a közös emberinek visszhangját, de ez nem változtat azon, hogy azért mégis az irodalom, mint társadalmi jelenség a maga egészében azon nép összetételének megnyilvánulása, melyben napvilágot látott.

Babits a kiművelt esztéta finom izlésének szemszögéből nézi a történelmet, de nem tudja meglátni összes jelenségeinek elválaszthatatlan összefüggését. A véletlen által adott szubjektív esztetikai mérlegelések alapján választja el egymástól a társadalomnak egy forrásból fakadó lényegben azonos szükségszerű jelenségeit.

Bizonyos eltérést észlelek az általam elfoglalt álláspont és Taine miliő elmélete között is. Taine túl nagy súlyt helyez a fizikai tényezők, az éghajlat és talaj befolyására. Az én álláspontom szerint minden művészeti jelenség tisztán emberi lélek, érzelemben és

vágyban gyökerezik. A természet siettetetheti, vagy hátráltathatja a fejlődést, de annak lényegét és mikéntjét meg nem szabhatja. A művészet, mint minden ami emberi, tisztán az ember lényegéből fakad, multja eredményeit, jövő reményeit, nyugalját és lázongását adja vissza. Az emberi problémáknál van teljesen helyén az antropomorfizmus, ne akarjuk éppen az embertől idegen erőket felhívni a jelenségek magyarázatául, ne akarjuk a természettel magyarázni a tisztán emberit. Ezért minden művészeti jelenséget, átlagost, vagy rendkívülit magának, a mindenkor embernek és társaságának lelki-életéből kell magyaráznunk, annak komplitalább, viharosabb, intenzívebb vagy egyszerűbb alkatából.

Amerika és Európa fizikailag eltérők, de művészetük tárgya és formája azonos. Az irodalomba szökellő kérdések eltéréseit és megoldásuk közti különbségeket a társadalmak összetételében, rétegződéseikben és életmódjukban lévő különbségek magyarázzák. Az angol és jugoszláv klíma és talaj lényeges eltérései nem észlelhetők a művészet eltéréseiben. A tenger, mint az irodalom tárgya nagyobb szerepet játszik az angol irodalomban, de ugyanazon szépségek meglatását és ugyanazon érzelmeket kelti a jugoszláv írókban és minden irodalomban, mint az angolban. Heine örökbecsű dalai a tengerről egyértékűek Byron rajongó imádásával és Wordsworth szépséges leírásaival. Ha a francia nemzet multja és társadalmi életének jele ne nem térne el az angoltól, irodalmuk is azonos lenne. A különbségek megértéséhez semmi szükségünk sincs a klíma és talajra.

A XIX. század a nagy eredmények és a nagy kiábrándulások százada. Megkezdte a társadalom új formákba szervezését. Amíg az egyéniségi elv diadala a régi kötelek feloldásában látta az új boldogulást, addig a XIX. század vége új kötelek teremtéséből várta az üdvöt. Tul nagy mértéket öltött a lét minden problémája, az állam, a gazdaság, a közlekedés, a katonai szervezet. Nagyon elszaporodtak az emberek, nagyon kiméletlenné vált a verseny, egyénenként, foglalkozási áganként és osztályonként. Tul erőssé váltak az ellentétes erők, szám, szabadság és energiában. Amint a korábbi idők az egyéniség és az embereket elválasztó különbségek elfojtásával a tömegszerűségben látták a társas együttélés igazi feladatát, az új idő az egyformaság kizárásában, a különbségek istapolásában, a minél több és szabadabb egyéni megnyilatkozásban találták azt. A korábbi idők megfélemltek az egyénről, az újabb idők az összetartó kapocsról. Az egyéniségek tul erőssé váltak egymással szemben és az erősebb éppen azt iparkodott elfojtani másokban, ami az ő lényegét képezte: a szabad egyéniséget. Önmagukkal jutottak ellentétbe, mintegy igazolva a Hegel által hirdetett dialektikai fejlődést; az egyéniségi elv fejlődése bizonyos fokán saját ellentétévé alakult át.

Mindez megkövetelte a szervezkedést, az ellentétes érdekek összeegyeztetését szolgáló hatalmi szervek felállítását, az összeütközés végzetes következményének elhárítása végett. Az államhatalom a szükség erejénél fogva gyámkodóvá vált; ami azelőtt jog volt, kö-

telességgé vált, katonai, iskolai látogatási, szövetkezeti kényszerré, munkások és munkaadók szervezeteivé. Az egyén szabadságát számtalan kötelező közösségi kapocs kezdi korlátozni. Századunk a nagy szervezkedés százada.

Nincs még lezárva a harc az egyéni szabadság és a kötöttség szelleme között. De a látható jelek és a múlt tanúságai előreláttatják az egyéniségi elv elhanyaglását és a kényszert jelentő új felfogás új életrend győzelmét. Új művészet küzd kialakulásért és várható annak erőben és fényben kiragyogása, a közösségben található széperzések és érzelmek mélységeinek lesz az a megnyilvánulása, a szeretetnek és megértésnek, mind annak dicsőítése, ami az egyént közelebb hozza az egyénhez és elkülönülés helyett az egységet szolgálja. Amíg az eddigi művészet racionalista és elemző volt, az egyéni élet mélységeit tárta fel, az új művészet szintetikusnak és misztikusnak ígérkezik, az emberi közösségek életének mélységeiben fog kutatni. Emberi motivumok és emberi energiák valóságait fogja keresni az emberi közösségek különböző formáiban.

Az egyéni szellem szabadságának ideáljaiban felnőtt nemzedékre az emberiség fejlődésének ezen etappeja nagyon fájdalmas, de minden ilyen kényszerkorból tökéletesebb és érettebb szabadság kelt ki. Az lesz a befejezése ennek a jövőző kornak is. Új harcok horizontján élünk, de az új kényszerből ki fog alakulni az emberibb, az önzetlenebb, a közösséggel egybeforrottabb egyéniség és szabadságának teljessége.

A nemzedék fogalma

Irta: Joó Tibor

Miután éppen eleget halljuk, felesleges annak a hangoztatásával kezdenem, hogy a generáció fogalma milyen fontosnak tartott problematikája napjainknak. A példákat untig ismerjük, hiszen mi is így itten ilyen példaként fogunk talán egykor szerepelni a későbbi idők irodalomtörténelmében. Nem utalok tehát én is aktualizásokra sem bevezetésként, sem később, hanem a generáció fogalmának elméleti tisztázása és irodalomtörténeti, illetőleg általános történeti jelentőségének megállapításához igyekszem pár szóval hozzájárulni.

Az irodalomtörténelem, általában a történelem mindég számolt az egymást váltó nemzedékek tényével és jelentőségével a fejlődésben, amikor a fejlődést időrendben és tagolva rajzolta. De távolról sem becsülte túl jelentőségét, nem kereste ott is, ahol arról szó sincsen, aminthogy általában csak újabban nőtt meg ennek a fogalomnak a becse. Csak újabban vált annyira öntudatossá az a szemlélet, mely egyenesen a fejlődés lényegét és a történeti lét végső formáját akarja a nemzedékek hullámozásában látni. Azt mondja, hogy a történetet történetté éppen a nemzedékek egymástváltása teszi, s ezért a történet természetes tagolása, korszakfelosztása is az egymást váltó nemzedékek rendje. Újabban általános az a törekvés, hogy az egész történeti fejlődést néhány, sőt lehetőleg egyetlen alapskémára vezessék vissza, hogy olyan általános kategóriát találjanak, amely minden jelenségre rávonható, könnyű magyarázatul szolgál, s felment az individuális, az egyes adott esetekben szereplő motívumok gondos vizsgálata alól. Ennek a sokféleképpen megnyilvánuló — és már sok zavart okozott — mindenáron való »gyűjtőnév«-keresésnek a szenvedélye hozta létre a mindent megoldani látszó generációs szemléletet is, mert felette egyszerű a történet folyamán fellépő írócsoportokat mind egyszerűen és egyetemlegesen generációnak nevezni, olyanul magyarázni, s ebből a tényből motiválni a fejlődést, annak a faktumnak a túlzott kihasználásával, hogy az egy csoportba tartozó írók többnyire egykorúak is szoktak lenni. A kivételek természetesen elhanyagolhatók, hiszen pompásan sikerül a végső cél: a történet mechanizálása.

Ez a törekvés egészen szélsőséges elméleteket is hoz létre, ami-

kor a történeti nemzedék fogalmát teljesen azonosítja a biológiai nemzedékével s a biológiai nemzedék élettartamát az egész történetre harminchárom esztendőben szabván meg, harminchárom évek-re tagolja a fejlődést, megtoldván ezt nagyobb korszakokként az egymást még ismerő három nemzedék száz évével. Van példa rá, hogy a hármasszám kabbalisztikus szeretete még három-három, illetve hat, sőt kilenc százados periódusokat húz a történetre s ezzel sikerül teljesen el is rugaszkodni a valóság talajától.

Mindenekelőtt az sem bizonyos, hogy a biológiai értelemben vett generáció élettartama mindég harminchárom-harmincöt év-e. Az újabb vizsgálatok kiderítették, hogy vidékek, társadalmi berendezkedések és történeti korok szerint igen különböző volt és ma is az az emberek életkora, következésképpen a nemzedék-váltás ritmusa is. Továbbá teljesen elfogadhatatlan feltevés, hogy a biológiai nemzedék azonos lenne a történetivel. Amikor történeti generációról beszélünk, sohasem az egész népességre gondolunk, hanem csak a történetileg jelentős egyének, az alkotók igen kis számú csoportjára s teljesen számitáson kívül hagyjuk azokat, akik ugyan kortársak biológiailag és anyakönyv szerint, de nem vesznek részt a »generáció« szellemében, nem vallják elveit, nem fogadják el izlését, életformáját, egyszóval semmi közük a »generációhoz«, sőt gyakran egész magatartásukkal szembefordulnak vele és a korábbihoz csatlakoznak. Az azonosítás durvább tévedéseit felesleges felsorolnom. Legyen elég csupán arra rámutatnom, hogy az azonosítás alapján voltaképpen minden áldott esztendőnek egy-egy történetileg is önálló generációval kellene megajándékoznia a világot. A biológiai nemzedék-váltás csupán a család életén belül bír teljes szellemi jelentőséggel is, de itt is csak akkor, ha a gyermekek között nincs nagy korkülönbség, mert ez a nemzedék egységét mindég szétrobbantja.

A történeti élettől távol áll minden automatizmus, a biológiai automatizmusa is. Az ő életét és rendjét egyéni értékakaratok korrespondenciája szabja meg. A történeti generáció sem lehet egyéb, mint szellemi egység. Sok minden határozza meg, többek közt kétségtelenül az is, hogy tagjai körülbelül egyidőben születtek. Ez azonban csak a szellemi faktorok alakító tevékenysége lehetőségének szolgál indifferens alapul. A történeti generáció lényegeként a maga történetiségét kell szükségszerűen tekintenünk, azt a szellemi tartalmat, amely közös kincse tagjainak, mert közösen alakították ki, közösen tartják fent, s mely határozottan elhatárolja őket más olyan közösségektől, melyeket hasonlóképpen generációknak nevezhetünk. Ezt így elfogadva könnyen beláthatjuk, hogy a biológiai egykorúság mennyire nem döntő tényezője a történeti generáció szellemi kifejeződésének, másfelől teljesen jogosultnak fog feltűnni az az aggodalom, hogy egyáltalában helyes-e generációról beszélni, mikor ilyenformán nemcsak hogy lehetséges, de a valóság tanúsága

szerint állandóan be is következő jelenség, hogy a körülbelül egy-azon évjáratú egyének sem tartoznak össze szellemi közösségben, azaz a biológiailag egységes generáció nem alkot generációt történetileg. Van-e szükség ezek után e biológiai fogalom átvitelére, a történeti világba? Nem lenne-e helyesebb teljesen elhagyni? Vagy mégiscsak van valami olyan mozzanat, amely valaminő tényleges szellemi, nemcsak időbeli egységbe fogja az egymással szembenálló egykorúakat is, helyesebben azokat, akiket nemzedékké foglalnunk össze? Egészen mélyreható történelmi vizsgálattal bizonyára fogunk olyan rokon mozzanatra bukkanni, túl minden öntudatos, elvszerű, racionális világnézeti ellentétén, az életmagatartás bizonyos közösségére, mely lehetővé teszi a fogalom használatát, vagy legalábbis megengedi, ha egyéb aggályait sikerült legyőznünk.

Petersen az Ermatinger szerkesztésében megjelent Philosophie der Literaturwissenschaft-ban szép és alapos tanulmányban foglalja össze az irodalmi generáció kérdésére vonatkozó eddigi eredményeket. Ő hét tényezőt ír le, melyek a generációt meghatározzák. Az ő rendjében fogunk haladni, de nem kötvén magunkat megállapításaihoz, minthogy szempontjaink is egészen mások.

Az első az örökség s ehhez alig férhet szó. Természetes, hogy a mindenkor jelen szellemi tartalmának az alapja a múlt hagyománya. Ez a materia, amelyet tovább gyúr, alakít, amelyet megrostál és kiegészít. A közös múlt az új generáció szellemét is alkalmas bizonyos mértékben meghatározni és közössé tenni. Van azonban egy fontos mozzanat a kulturális átöröklés jelenségében, mely különösen figyelemre méltó s mely súlyos bizonyíték a nemzedék-mechanizmus sivár történetfilozófiája ellen. Az új generáció sohasem a közvetlen megelőző nemzedék örökségét fogadja el, hanem visszanyúl a múltba és renaissance-ot hoz létre. Meddő dolog volna általános szabályt keresni arra, hogy hanyadik őseig nyúl vissza, mert ezt nem számok, hanem tisztára értékelési motívumok döntenek el, tehát a jelenség kisiklik a skematizálás hálójából. Egyének döntenek el ezt minden adott esetben, individuális értéksóvárgások és igénylések s a történelmi csakis a konkrét individuális helyzet, körülmények, megpillantott és vállalt történelmi feladatok, az egész motiváció-rendszer felderítése útján értheti meg, nem pedig valami egyetemes szabály egyszerű alkalmazásával. Tisztában kell lennünk azzal, hogy minden történelmi jelenség, még oly általános mozgalom is, egyének szelleméből sarjad ki, hogy nincs olyan kollektív jelensége a történelmetnek, amely egykor ne lett volna individuális, sőt egyenesen perszonális. Így a történelmi nemzedék is egyének akaratából jön létre, nem pedig mechanikusan s íme mindjárt az első faktor, az örökség esetében sem szorul háttérbe az egyén döntő szava.

Petersen második tényezője a születés. Erről már körülbelül

elmondtuk megfigyelésünket. A biológiai egykorúság és a születési hely, valamint a társadalmi környezet azonossága vagy közelsége olyan körülmények, amelyek megkönnyítik az egyének ama korrespondenciáját, amely létrehozhat szellemi és történeti értelemben is vehető generációt. Kivétel azonban bővel akad. Nem egy irodalmi csoport volt már, — egyéb kultúrterületek adatai pedig még szaporítják a példákat, — amelyben úgy tömörültek össze az írók s alkottak határozott szellemi egységet, hogy a külső körülmények egyenesen gátlóknak tűnhetnek fel a história valamely matematikusa előtt. Ezekben az esetekben is annak bizonyítékát kell látnunk, amit az örökség mozzanata is igazolt, hogy a történeti generációt nem külső körülmények hozzák létre, illetve az nem önmagától alakul ki; nem adott valóság, hanem kultúrális alkotás, mely egyének akaratából él.

Petersen harmadik tényezőjét, melyet ő műveltségi elemeknek nevez, nem sorolnánk itt fel, mert, mivel Petersen a közös vagy legalább egyforma iskolázásról és közös életideálról beszél egyszerre itt, egyrészt a kultúrális örökség körébe tartozik, másrészt pedig éppen azt a legbensőbb szellemi tartalmat érinti, mely nem létrehozó tényezője a generációnak, hanem lényege, jelentése, históriai momentuma, az, amit történetileg jelent. A kettő nem vonható egy kap alá. Önként értetődő, hogy a generáció műveltségének elemei közősek és közös életideálja, mert hiszen a generáció fogalma éppen azt jelenti. A közös vagy egyforma iskolázás, általában nevelődés pedig ugyancsak nem döntő faktor általában, bár kétségtelen megkönnyíti a kultúrjavak átöröklését s nem egy irodalmi nemzedék kialakulásában igen jelentékeny szerepet játszott. De hogy mennyire nem szabad általánosítanunk, arra élénken rávilágítanak azok a példák, amikor nem pusztán írók, hanem különböző kultúrális területeken alkotó férfiak egyesülnek nemzedékké. Ilyen esetekben még gyakoribb, hogy az összeverődés nem az iskolában vagy általában a nevelés folyamán történik. Ez pedig annyival is nevezetesebb, mert nemzedékről, ha már egyáltalában használjuk ezt a fogalmat, nem pedig pusztán író- vagy művészcsopotról, igazában csak akkor beszélhetünk, ha abban mindenféle alkotót összefoglalhatunk, mert csak akkor lehet általános történeti jelentősége, mint időben, de a kultúra egészéről összefoglalt és elhatárolt egységnek. Iskoláról lévén szó, sokkal fontosabb annak kiemelése, hogy a generációközösség kialakulása a fiatalsághoz van kötve. Természetesen itt sem lehet évszámokat megállapítani, legfeljebb tág határokat s ezeken belül igen változatosak az egyéni esetek. De az kétségtelen, hogy a generáció-közösség tudata is kialakul abban az életkorban, amely általában az egész élet- és világnézet felveszi végleges körvonalait. De tagadjuk-e azt, hogy valaki esetleg érett férfikorában

is csatlakozhat öntudatosan egy esetleg már kialakult nemzedékhez? Vagy éppen élére állhat. Erről azonban később.

Előbb arra kell felhívunk a figyelmet, amint ezt Petersen is megteszi, mily fontos a személyes összeköttetés ténye. Enélkül nem jön létre közösség. A személyességet azonban igen tágan kell értenünk és nemcsak a levélbeli, vagy más közvetett, hanem az objektív alkotáson át történő személyes hatást is bele kell foglalnunk bizonyos esetekben, éspedig akkor, amidőn megvan a lehetősége a visszahatásnak, azaz, amikor — hogy képpen beszéljünk — az eldobott labda nem a semmibe száll, hanem visszaütetik. Számos mozzanata egyik-másik nemzedékalakulásnak szép példája ennek a művön át történő korrespondenciának. De bárminő módon is megy ez végbe, ez az a mozzanat, amely a generációt igazában megszüli, amikor az individuális akaratok találkoznak és megtermékenyítik egymást. Ez, az egyénektől kiinduló szellemi törekvések korrespondenciája, ez a történet életformája és enélkül semmi történeti jelenség létre nem jöhet. Az individuálitás és személyesség a történetiség léttartama. Természetesen, ha a generáció fogalmát tágabban értjük, és abba nemcsak a valóban produktív szellemeket foglaljuk bele, a személyesség egy kissé más értelmet kap, de még mindig megmarad annyiban, hogy a generáció létrehozásában aktív személyiség vagy mű hatása valódi mély, személyes élménnyé válik a befogadóban.

A másik fontos mozzanat az, amit Petersen generációs élményekként jelöl meg. Érdekesen mutat rá, hogy ugyanazon történeti tények milyen különböző élményeket jelentenek a különböző generációk számára s hogy ezek a közös élmények mily döntően ösztönző hatással vannak a generációs közösség kialakulására. Nem mutat rá azonban az egész jelenség legmélyére, arra, hogy ezekben a történeti tényekben voltaképpen az az új feladat adatik fel, melyre az új generációnak az új feleletet kell megtalálnia, tehát ezek az élmények nemcsak kiváltói az új generációnak, hanem egyenesen feltételei. Más helyen már foglalkoztam ezzel a jelenséggel, bár más formában (A korszellem mint történetfilozófiai kérdés, Athenaeum 1933.), de az eredmények ide is illenek. Ott arra jutottam, hogy az új korszellem mindég úgy jön létre, hogy a történet fejlődése, új alakulása folytán elégtelenné, ki nem elégítővé válik a korábbi szellemi attitűd a valósággal szemben, tehát a korszellem legmélyebben abban a feladatban ragadható meg, melyet maga elé állít. Gondolj generációt tételez fel, — természetesen az itt vázolt szellemi és lom, felesleges bővebben bizonyítani, hogy az új korszellem mindég történeti nemzedéket — annak az alkotása. Ilyenformán beláthatjuk, hogy a generációra nézve is az élménnyé vált történeti tények, az új fejlődés a döntő motivum, az a rúgó, amely a létbe lendíti, mivel egyszerűen ő az, ami szükségessé teszi. Ebből az is követke-

zik, hogy a generáció konkrét tartalmát is legmélyebben problémájában ragadhatjuk meg. Lélektanilag is az elsődleges, a válasz már csak a második lépés. S míg a válasz a generáció tagjaiban gyakran különböző is lehet, a probléma még fogalmazásában is a legközelebb szokott lenni. A generációs közösség a közös probléma felvetődésével már megszületettnek mondható.

Csak éppen rámutatok itt is, hogy a generációs élmény ténye is a többször hangoztatott tétel mellett bizonyít, hogy tudniillik a generáció nem automatikusan jön létre, hanem egyének akaratára hozza létre. Az élmény ugyanis mindég egyénhez van kötve. Sokkal fontosabb, hogy egy másik idetartozó jelenségre mutassak rá, melyet említett dolgozatomban ugyancsak érintettem. A generációs élmény, amin tehát a történeti tények bizonyos módon való átélését kell értenünk, mely nem azonos az egész népesség körében, ez az élmény nemcsak a generáció közös szellemét határozza meg, hanem meghatározza azt is, kik fognak a generációba tartozni. A lelki fogékonyságnak és a visszahatás formájának bizonyos típusai vannak a adott történeti helyzetre, az éppen időszerű életkérdésre, a feladatra, amelyről az imént beszéltünk, bizonyos típusú egyének megfelelőbben tudnak reagálni, megfelelni, tehát az ő szavuk lesz a döntő és a hozzájuk hasonló típusú egyének fognak társulni, összeveszerődni s a generációt közösen kialakítani. Természetesen itt nem a régi lélektan típusaira kell gondolnunk, még csak nem is világnézeti típusokra, hanem a még irracionális életmagatartás alapformáira, valami szavakban alig kifejezhető egyformaságra. A gyakorlati historikus tudja, mire gondolunk, jól ismeri a kortársak »egymásra ismerésének« nevezetes pillanatait s azokat a jelenségeket, amikor egyesek leválnak a vajudóban levő közösségről, mert nem »találják meg benne helyüket«. Ezek a példák azt is élénken illusztrálják, hogy a történeti generáció mennyire nem azonos a biológiával, és épen ez az a tény, ami meg is érteti, hogy miért nem. Ez nem az anyakönyv lapjainak, hanem a szellem alkatának az egybehangzásán alapul.

Ehhez a legutóbb tárgyalt mozzanathoz csatlakozik a vezérség kérdése. Az előbbiekből önként következne a vezér kiléte. A történet azonban itt is megcsufolja az automatikus következtetést. Egyáltalában nem feltétlenül szükséges, hogy a generáció vezére az az egyén legyen, aki a legfeltűnőbb bélyegeit viseli magán a korszerű életmagatartásnak, vagy az, aki aztán az utókor szemében műve abszolút értékének jogán a nemzedék legfőbb reprezentánsa lesz. Vezérnek nyilván nem is ezt kell tartanunk, hanem azt, aki a legtevékenyebb részt veszi a generáció kialakításában, aki legserényebb élesztője a tömörülés folyamatának, aki megszervezi a közösséget, egyszóval, aki a szó szokott értelmében vezérkedik. Termé-

szetesen egyáltalában nincs kizárva, hogy a vezér egyben valóban reprezentáns is legyen. Mellette azonban van még másik vezére — esetleg több is — a generációnak. Ez mindég az idősebbek közül való, nem saját kortársai sorából, sőt egyenesen valamelyik előtte járt generáció tagja. Az ő vezérkedése nem agitativ, hanem inkább passzív: ő az ideál, az ösztönző, a kútfő. Benne látja a generáció vagy korai előfutárát önmagának, vagy pedig azt az életmagatartást, már megvalósítása, amely mutatis mutandis a jelennel szemben is elfoglalandó. Itt aztán igazán arról van szó, hogy a típus tiszta példányát tisztelik benne. A generáció viszonya eme ideáljával szemben rendszerint nem olyan személyes, mint a másikkal vagy többi tagjaival. Az sem szükségszerű, hogy élő személy legyen. Sem az, hogy az ideálja vállalja is szerepét s azonosítsa magát az őt tisztelő generációval, bár az is megesik, hogy az ideál tevékeny részt vesz a nemzedék közös munkálkodásában. Ez azonban nem lényeges s még akkor is, ha személyes viszonyba sohasem lép vele, az ő személyisége egyike a legfontosabbaknak mindazon tényezők között, amelyek a generációt kialakítják.

Petersen e tényezők közé felveszi a generáció nyelvét is. Szerintem ez nem alkotó tényező, hanem éppen úgy alkotása a generációnak, mint bármi más. Nem feltétele, hanem következménye a generáció létének.

Annál fontosabb faktor az idősebb nemzedék megmerevedése. A kultúra életében ez azt jelenti, hogy hordozói alkalmatlanná válnak az új történeti helyzetben adott feladatok megoldására, mert azokat fel sem ismerik fogékonyságuk elvesztése folytán. Voltaképpen ez teszi aztán szükségessé az új nemzedék fellépését és ez válik forrásává a nemzedékek harcának. Felesleges erről bővebben beszélni, hiszen ez az egész kérdéscsomónak a legismertebb és legtöbbit vitatott mozzanata. Mindenesetre egyik legfontosabb is. A generáció voltaképpen viszony-fogalom is, viszonyt jelent az elődök és utódok felé, s ilyen értelemben mindég bizonyos negativum is van szellemi tartalmában, kritika és tagadás. De jaj annak a generációnak, amelyik csak negativumot termel és jaj a kultúrának, ha az ő kezükbe kerül. Az idősebbek kritikájának a generációra nézve csak addig van értéke, csak addig jelent termékenyítést, amíg az a saját pozitív szellemiségét az erőteljes kiállásban szükségszerűen jelentkező éles elhatározással tisztázni segíti. A kérdés másik oldala az u. n. pozícióért folytatott harc az öregek és fiatalok között. Erről is untig hallottunk. De még akkor is, ha nem akarunk ebbe a vitába részletesebben belebocsátkozni, akkor is meg kell állapítanunk, hogy a kultúra legfőbb érdeke, hogy friss, fogékony, az új élményekre megfelelően reagálni tudó vezetők kezébe kerüljön. Hangsúlyozni kell azonban azt is, hogy pusztán a kenyér igénye

magasabb kultúretikai szempontból még nem ad jogosultságot a fiataloknak erre a helycserére, illetőleg teljesen indifferens a kultúrára nézve, ha az egyénekre nem is. A pozíciók utáni vágy és az ebből fakadó »összeesküvés« még nem generációteremtő erő. Egyszerűen csak érdekszövetkezet jön így létre, még ha kortársak érdekszövetkezete is. Akkor valódi generáció szellemi-történelmi értelemben is, ha pozitív szellemi tartalma van, ha az új feladatokra felelni tud, és csakis ő tud felelni.

A Petersen által felvett generációalkotó tényezőket a magunk módján magyarázva jutottunk eddig. Most még záradékol ki kell emelnünk azt a mozzanatot, amely egész fejtegetésünk mélyén végighúzódott. Láttuk, hogy a generáció kialakulását bizonyos külső feltételek előzik meg s hogy egyénekből kiinduló kezdemények korrespondenciája folytán jön létre. Ezeknek az egyéni akarásoknak pedig a mi szempontunkból legfontosabb vonása az, hogy a generációt akarják létrehozni. Mert minden szellemi közösség tagjainak tudatában és akaratában él, igazi feltétele ennek a konszenzusnak létrejötte. A generáció pedig — a történet számára! — szellemi közösség. S így hasztalan állana fent létének valamennyi feltétele, ha hiányozna tudata és akarata tagjaiból.

Igy látván azonban a dolgot, ismét felmerül az aggodalom, vajjon egyáltalában van-e szükség erre a fogalomra, amely itt a törtélemben ime úgyis csak átvitt jelentéssel bír, van-e egyáltalában jelentése a törtélemben, nem pusztán név-e, miután az eredeti biológiai értelmével jelölt tényhez oly vékonyka szál köti. Hiszen jóformán ugyanezek a tényezők hoznak létre minden szellemi közösséget. Van-e ezek között olyan, amelyik oly vonásokkal tűnik ki, hogy joggal nevezhetjük legalább ebben az átvitt értelemben generációnak? Ugy látszik, igen. Van ugyanis olyan közösség, amelyet valóban a fiatalság, az újság, a frissesség vitalisztikus vonásaival jellemezhetünk az elfáradt, megmerevedett, régivel szemben. Tehát az a szellemi alakzat, amelyet új nemzedéknek hívunk, nem egyszerűen csak mást jelent, hanem újat, de nem is akármilyen újat, hanem a szó legmélyebb értelmében, friss, érintetlen, elhasználatlan lendületet, duzzadó termékenységet, gazdag termés lehetőségét. A generáció ime szinte értékfogalom.

Használjuk tehát továbbra is jó lelkiismerettel, de tisztában léve valódi jelentésével, csakis ott, ahol valóban helyénvaló: ahol öntudatos generációval állunk szemben, és belenyugodva, hogy a terminus technikusokkal sem érhetjük el soha azt az ekzsaktságot, a megnevezés, a definíció ama teljességét és tökéletességét, amelyet óhajtanánk. A történet tagolásának alapjává azonban ne tegyük a generáció fogalmát, mert a generációk közti viszony, egymást vál-

tásuk csak egyike azoknak a tényezőknek, amelyek a történet nagy ritmikáját lendítik, s emellett skematizálásra csábít. Jobb lesz a korszakokat szellemi tartalmukban közvetlenül leírni és inkább feladatukkal és ideáljukkal jelölni.

1935 MAJUS

KALANGYA

5. SZÁM

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:

SZIRMAI KÁROLY és KENDE FERENC

Felelős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe:
Novisád, Kralja Petra ulica 30.

Kiadótulajdonos: Inotay Béla.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia” könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Novisád.

